

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINIŲ TECHNOLOGIJŲ FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS**

SIMONA BALIUTYTĖ

**EDUKOLOGIJOS MAGISTRANTŪROS NUOLATINĖS
STUDIJS**

**VERSLUMO UGDYMIUI SKIRTŲ MOKYMO PRIEMONIŲ
TAIKYMAS GIMNAZIJOJE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: lekt. dr. Jolita Dudaitė

Vilnius, 2013

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINIŲ TECHNOLOGIJŲ FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS**

**VERSLUMO UGDYMO SKIRTŲ MOKYMO PRIEMONIŲ
TAIKYMAS GIMNAZIJOJE**

**Verslumo edukologijos magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 621X20020**

Vadovė: lekt. dr. Jolita Dudaitė

Recenzentas:

Atliko:

VEmns2-01gr. stud. S.Baliutytė

2013-12-14

Vilnius, 2013

TURINYS

ĮVADAS	7
1. VERSLUMO UGDYMO REIŠMĖ LIETUVOS ŠVIETIME	11
1.1. Verslumo ir verslumo ugdymo samprata.....	11
1.2 Verslumo ugdymas Lietuvos švietimo sistemoje	21
1.3. Mokytojų pasirengimas ugdyti verslumą ir jų kompetencijų įtaka verslumo ugdymui.	25
1.4 Verslumo ugdymui skirtos mokymo priemonės ir jų taikymo galimybės.....	31
1.4.1 Verslumo ugdymui skirtos mokymo priemonės	31
1.4.2. Verslumo ugdymui skirti mokymo metodai/formos, jų specifika.....	39
2.EMPIRINIO TYRIMO METODIKA IR ORGANIZAVIMAS	46
3. VERSLUMO UGDYMO SKIRTŲ MOKYMO PRIEMONIŲ TAIKymo GIMNAZIJOJE TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ	49
3.1. Tyrimo imties apžvalga.....	49
3.2. Mokytojų požiūrio į verslumą ir verslumo kompetencijos elementus analizė	51
3.3. Verslumo ugdymo prasmingumas mokykloje ir geriausi būdai, tinkantys jį ugdyti	58
3.4. Metodinių priemonių ir metodų/formų, skirtų verslumo ugdymui, praktinio naudojimo gimnazijoje analizė	62
IŠVADOS	87
REKOMENDACIJOS	90
LITERATŪROS SĄRAŠAS	91
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA	97
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	99
PRIEDAI	101

Lentelių sąrašas

1 lentelė. Šiuolaikinių mokymo metodų(formų) klasifikavimas.....	43
2 lentelė. Anketos klausimų dalys (blokai).....	47
3 lentelė. Mokytojų požiūris į verslumo kompetencijos elementus, jų prigimtį ir taikymą.....	53
4 lentelė. Verslumo ugdymui skirtų metodų/ formų taikymas, priklausomai nuo jų tinkamumo naudoti verslumo ugdymui, pagal dvi sąlygas (proc.).....	70
5 lentelė. Respondentų pozicija, kaip jų verslumo ugdymą vertina jų mokiniai.....	80
6 lentelė. Dažniausiai ir rečiausiai taikomi verslumo ugdymo metodai/formos pamokose.....	83

Paveikslų sąrašas

1 pav. Verslumo apibrėžimas: pagrindiniai komponentai	15
2 pav. Verslumo ugdymo sistemos sąveikos elementai.	17
3 pav. Verslumo ugdymo ir verslumo tarpusavio ryšio schema	18
4 pav. Mokymo priemonių klasifikatorius	31
5 pav. Veiksniai, kurie lemia mokymo metodų pasirinkimą.....	40
6 pav. Kūrybinių metodų klasifikacija	41
7 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį, (proc.)	49
8 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal gimnazijos vietovę (proc.)	50
9 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal kvalifikacijos kategoriją (proc.).....	50
10 pav. Verslumo samprata. Apibrėžimai, tiksliausiai apibūdinantys verslumą.....	51
11 pav. Elementai, kurie yra verslumo kompetencijos dalis (respondentų pozicija)	54
12 pav. Verslumo elementai, kurie gali būti ugdomi, įgimti, ugdomi ir įgimti(respondentų vertinimas).....	56
13 pav. Asmeninės savybės ir gebėjimai, kurie yra ugdomi pamokose (respondentų pozicija).....	57
14 pav. Respondentų pozicija, kiek verslumo ugdymas yra prasmingas 1-4 ir 5-8 kl.	58
15 pav. Respondentų pozicija, kiek verslumo ugdymas yra prasmingas 9-10 ir 11-12 klasėse.....	59
16 pav. Respondentų nuomonė, kiek verslumo ugdymas yra prasmingas jų dalyko pamokose.....	60
17 pav. Respondentų nuomonė dėl to, koku būdu turėtų būti ugdomas verslumas.....	61

18 pav. Situacija, kaip respondentai yra susipažinę su verslumo ugdymui skirtomis metodinėmis priemonėmis.....	62
19 pav. Situacija, kaip respondentai naudoja metodines priemones savo darbe.....	63
20 pav. Respondentų metodų pasirinkimas ir taikymas atsižvelgiant į keturias sąlygas .	65
21 pav. Verslumo ugdymui skirtų metodų ir formų tinkamumas naudoti ir naudojimas darbe (respondentų pozicija)	66
22 pav. Respondentų pozicija, kurie metodai/formos tinka naudoti verslumo ugdymui, tačiau jų nenaudoja.....	68
23 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas kalbų ugdyme ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir naudoja“ (proc.)	71
24 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas gamtamoksliniame ugdyme ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir naudoja“ (proc.).....	72
25 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas socialinių dalykų ugdyme ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir naudoja“ (proc.).....	73
26 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas matematikos ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir naudoja“ (proc.)	74
27 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas matematikos ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir naudoja“ (proc.)	74
28 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas meninio ugdymo ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir naudoja“ (proc.)	75
29 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas meninio ugdymo ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir nenaudoja“ (proc.).....	76
30 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas informacinių technologijų ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir naudoja“ (proc.).....	77
31 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas technologijų ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir naudoja“ (proc.)	78
32 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas dorinio ugdymo ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir naudoja“ (proc)	79
33 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas ekonomikos ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir naudoja“ (proc)	80

Sąvokų žodynas

Pagrindiniai gebėjimai – tai pagrindinėje mokykloje įgyti skaitymo, raštingumo, klausymo, kalbėjimo bei matematikos gebėjimai. (L.Gegieckienė, A. Graikšienė, 2009)

Bendrieji gebėjimai – tam tikri žinių, mokėjimų, gebėjimų, įgūdžių bei savybių dariniai, reikalingi ir pritaikomi daugelyje profesijų. Tai „aukštesnio rango“ gebėjimai – komunikavimas, matematinis raštingumas, informacinių technologijų valdymas, asmeniniai gebėjimai, kaip problemų formulavimas ir sprendimas, užsienio kalbų mokėjimas. (L.Gegieckienė, A. Graikšienė, 2009)

Kompetencija– gebėjimas atlikti tam tikrą veiklą, remiantis įgytų žinių, mokėjimų, įgūdžių, vertybinių nuostatų visuma. (LR Švietimo įstatymas, 2011)

Mokymo metodai – tai mokinių ugdymo būdai mokymo procese. (Rajeckas, 1999)

Disciplina – mokslo šaka, mokslo sritis, dėstomas dalykas. ((Tarptautinių žodžių žodynas)

Mokomųjų dalykų integracija - kitaip vadinama tarpdisciplininiu mokymu, yra dviems ar daugiau mokslų priskiriamų žinių, gebėjimų ir nuostatų apjungtas perteikimas vieno užsiėmimo metu.

Integracija – 1) sisteminio struktūrinio metodo sąvoka, reiškianti atskirų dalių sujungimą į vieną sistemą; 2) santykiai tarp dalių ir jų funkcijos suprantami kaip koordinuoti bei subordinuoti ir reguliuojami visos sistemos interesų požiūriu. (Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 2000, p.520.)

IVADAS

Temos aktualumas. XXI amžius Europoje susijęs su dideliais pokyčiais, kurie labiausiai pastebimi ekonomikoje, socialiniame gyvenime. Naujausios technologijos keičia visuomenės socialinius santykius, požiūrį į verslą, diktuoja sąlygas, kad norint Europai toliau neatsilikti nuo kitų didžiųjų pasaulio ekonomikos valstybių ir išlikti konkurencinga, reikia imtis priemonių ir prisitaikyti prie naujų iššūkių. 2000 metais Lisabonoje Europos Komisija paskelbė, kad Europa įžengė į žinių amžių, ir keičiantis visiems darbo ir gyvenimo modeliams, visuomenei teks prisitaikyti ir keisti veiklos būdus. Paskelbtoje Lisabonos strategijoje (2000m.) numatoma, kad iki 2010 metų Europos pagrindinis tikslas - tapti konkurencingiausia, žiniomis grįsta bei dinamiška ekonomika pasaulyje. Viso to pagrindas turi būti verslas, skatinantis ekonomikos ir inovacijų plėtrą. Svarbus Lisabonos strategijos priimtas punktas akcentuoja, kad sėkmingą perėjimą prie žiniomis pagrįsto ūkio ir visuomenės turi lydėti perėjimas prie mokymosi visą gyvenimą. Vadinasi, ypatingą reikšmę pereinant prie žiniomis grįsto ūkio ir visuomenės turi švietimo įstaigos. 2000 metais Lisabonoje buvo priimtas "Mokymosi visą gyvenimą memorandumas", kurio tikslas – pradėti visos Europos diskusiją apie išsamią mokymosi visą gyvenimą strategiją individualiu ir instituciniu lygiu visose visuomeninio gyvenimo srityse. Lisabonos strategijoje numatytas tikslas, aiškia kryptimi veda į verslo ir verslumo skatinimą Europoje. Todėl labai svarbus tampa ekonominis švietimas ir žinių apie verslą ir jo kūrimą ugdymas.

Švietimo sistemai žiūrint tiek Europos, tiek ir Lietuvos lygiu kilo svarbus uždavinys - ugdyti jaunimą, suprantantį, kas yra verslas, efektyviai įsiliejantį į visuomeninį gyvenimą, ir gebantį savo įgūdžius ir žinias pritaikyti prie besikeičiančios ekonominės ir visuomeninės aplinkos. Jaunimo verslumo ugdymas tapo viena svarbiausių ugdymo krypčių šiandien. Europos Komisijos komunikate "Įgyvendinant Bendrijos Lisabonos programą : Verslumu pagrįsto mąstymo puoselėjimas ugdant ir mokant", (2006), stipriai akcentuojamas verslumo ugdymas pradiniam ir viduriniam mokinių ugdyme. Verslumo ugdymas svarbus, nes tai yra svarbi ekonomikos augimo, darbo vietų kūrimo ir saviraiškos priemonė. Komunikatas numato nuostatas, kad „verslumo pagrindai turi būti suteikiami pirmaisiais ugdymo metais. Reikėtų mokinius anksti supažindinti su darbo ir verslo pasauliu bei padėti jiems suprasti verslininkų vaidmenį bendruomenėje.“ Kalbant apie vidurinį mokinių ugdymą, dokumente pabrėžiama, kad verslumu pagrįstas mąstymas ir įgūdžiai geriausiai skatinami mokymųsi remiantis praktika ir verslumo išmėginimu praktikoje, įgyvendinant praktinius projektus ir veiklą.

Komunikatas apibrėžia verslumo sampratą: „Verslumas yra asmens gebėjimas idėjas paversti veiksmais. Jis reiškia kūrybingumą, naujoves ir pasirengimą rizikuoti bei gebėjimą planuoti ir valdyti projektus siekiant tikslų.“ Šios savybės reikalingos visiems tiek

kasdieniniame gyvenime, tiek darbinėje veikloje, leidžia aktyviai siekti tikslų. Todėl mokytojai ypatingai daug dėmesio turi skirti mokinių verslumo ugdymui, įdiegti visas naujausias mokymo priemones ir programas, skatinančias išsiugdyti verslumo savybes.

Lietuvos praktikoje „verslumo ugdymas“ atsirado pakankamai neseniai, todėl yra nauja ir plačiai nenagrinėta lyginant su užsienio šalių patirtimi.

2004 metais Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos parengtoje Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijoje (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas, 2004, Nr. ISAK-835) numatyta - orientuojantis į bendrojo lavinimo mokyklas Lietuvoje įdiegti ekonominio raštingumo mokymą ir verslumo ugdymą. Pokyčių įgyvendinimas skatinamas per bendrojo lavinimo mokyklų mokymo programų pakitimus papildant jas strategijoje numatytais dalykais. Verslumo ugdymo reglamentavimas sudarė sąlygas verslumo ugdymo disciplinų atsiradimui bendrojo lavinimo mokyklų programose. Tačiau tai buvo tik teorinės prielaidos, kurios praktikoje įgyvendinamos ne taip greitai ir tikslingai. Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijoje numatyta, kad bendrojo lavinimo mokykloje verslumo ugdymas turi prasidėti nuo 9 klasės. Tačiau reali situacija mokyklose nevisiškai atspindi dokumentuose reglamentuotų tikslų, kadangi švietimo įstaigos neturi parengtų tikslų ir konkrečių strategijų bei veiksmų plano, pagal kuriuos verslumo ugdymas taptų efektyvus.

Pagrindinis verslumo ugdymo efektyvumas priklauso ne tik nuo bendrojo ugdymo programų, bet ir nuo pačių mokytojų, bei jų kompetencijų. Ugdymas tiesiogiai siejasi su mokytoju ir jo pasirengimu ugdyti. Sėkmingai ugdyti mokiniui verslumo pagrindus ir verslumo kompetencijas reiškia tai, kad visų pirma mokytojai turi patys puikiai išmanyti verslumo ugdymo sampratą, turi būti labai gerai pasirengę ugdyti mokinių verslumą. Kadangi verslumo ugdymas Lietuvoje imtas reglamentuoti ir tiesiogiai įgyvendinamas mokyklų programose nuo visai neseniai, pedagogų sukaupta kvalifikacija nėra stipriai išugdyta šioje srityje. Praktika rodo, kad daugelis pedagogų nepilnai supranta verslumo ugdymo sampratą ir jo reikšmę, bei patys neturi pakankamai patirties ugdant verslumo ugdymą bei dalyvaujant verslumo ugdymą skatinančiuose renginiuose. Vadinasi, mokyklos ir pedagogai nėra visiškai susipažinę su verslumo ugdymo mokymui skirtomis priemonėmis ir jų praktiniu pritaikomumu. Bendrojo ugdymo programos nėra numatę aiškių ir konkrečių veiksmų ir metodų bei būdų, kuriais pedagogai galėtų naudotis ugdant mokinių verslumo įgūdžius.

Temos iširtumas. Verslumo ugdymo klausimais parašyta daug mokslinių darbų ir atlikta tyrimų. Verslumo ir verslumo ugdymo sampratas ir procesą nagrinėjo L. Gegieckienė ir A. Graikšienė (2009); Z. Lydeka (1996, 2000), Dudaitė ir G. Žibėnienė (2012), C. Turner

(2005), G.Strazdienė ir A.Garalis (2006), I. Zaleskienė, L. Žadeikaitė (2008); Stokes D., Wilson N., Mador M.(2010).

Situaciją, susijusią su verslumo ugdymą dėstančių pedagogų kvalifikacijos tobulinimu, tyrinėjo G.Žibėnienė (2012). Nagrinėjusi šią problemą Lietuvoje, ji pateikė užsienio šalių pavyzdžius ir sistemas mokytojų kvalifikacijos tobulinimo aspektu.

Verslumo ugdymui skirtas mokymo priemones ir metodus/ formas tyrinėjo J.Jovaiša (2007), A.Župerka (2011);L.Šiaučiukėnienė, O.Visockienė, P. Talijūnienė, (2006); L. Liesienė (2012), N.Bižys, A.Bėkšta (2005), R.Arends (1998), skirstę metodus į aktyviusius ir pasyviuosius, tradicinius ir šiuolaikinius bei išskyrę jų reikšmę ir naudą ugdytiniui.

Tyrimo problema apibrėžia keletą klausimų:

- kaip mokytojai susipažinę su verslumo ugdymo samprata, verslumo ugdymui skirtų mokymo priemonių įvairovę ir galimybes jas taikyti bendrojo lavinimo mokyklose;
- kaip mokytojai verslumo ugdymui skirtas mokymo priemones praktiškai taiko gimnazijoje;

Tyrimo objektas – verslumo ugdymui skirtų mokymo priemonių taikymas gimnazijoje.

Tikslas - išanalizuoti verslumo ugdymui skirtų mokymo priemonių praktinį taikymą gimnazijoje.

Uždaviniai:

- 1) atskleisti verslumo ir verslumo ugdymo sampratas.
- 2) pagrįsti verslumo svarbą švietime;
- 3) išnagrinėti verslumo ugdymui skirtas mokymo priemones ir jų praktinio taikymo švietimo įstaigose galimybes;
- 4) išanalizuoti verslumo ugdymui skirtų mokymo priemonių taikymo gimnazijose ypatumus.

Darbo metodai:

- 1) mokslinės literatūros analizė;
- 2) dokumentų analizė;
- 3) apklausa;
- 4) statistinė analizė (aprašomoji statistika);
- 5) lyginamoji analizė;

Baigiamojo darbo struktūra. Darbą sudaro trys dalys: teorinė dalis, metodologija, empirinio tyrimo analizė.

Pirmoje darbo dalyje, analizuojant skirtingus lietuvių ir užsienio autorių mokslinius darbus, pateikiama verslumo ir verslumo ugdymo samprata, nagrinėjamas jų ryšys. Remiantis

teisinais Lietuvos ir užsienio dokumentais pateikiamas verslumo ugdymo reglamentavimas, išskiriama jo svarba. Taip pat yra atkreipiamas dėmesys į situaciją, kaip mokytojai, ugdantys verslumą, gali tobulinti savo kvalifikaciją ir kokia padėtis šiuo klausimu yra Lietuvoje. Remiantis moksline literatūra, nagrinėjamos labiausiai verslumo ugdymui tinkančios metodinės priemonės, metodai ir formos, akcentuojama verslumo ugdymui skirtų mokymo priemonių reikšmė, nauda ugdytiniam.

Antroje darbo dalyje pristatoma empirinio tyrimo metodika, tyrimo organizavimo eiga. Nustatomas tyrimo tikslas, tyrimo uždaviniai, tyrimo imtis, detalizuojama tyrimui naudojamas instrumentarijus (anketa).

Trečioje darbo dalyje siekiama atlikti tyrimo rezultatų analizę. Tyrimu siekiama atskleisti, kaip pedagogai yra susipažinę su verslumo kompetencijos elementais, kaip juos ugdo savo pamokose, išskirti kokiu būdu turi būti ugdomas verslumas ir kiek jis prasmingas mokykloje. Ištiriama situacija, kaip verslumo ugdymui skirtos mokymo priemonės yra taikomos gimnazijoje, jų praktinio taikymo gimnazijoje ypatumai.

1. VERSLUMO UGDYMO REIKŠMĖ LIETUVOS ŠVIETIME

Šioje darbo dalyje yra atskleidžiama verslumo ir verslumo ugdymo samprata. Remiantis lietuvių ir užsienio autorių moksliniais darbais, aptariami skirtingi požiūriai į verslumą, atskleidžiama, kokie pagrindiniai gebėjimai ir asmeninės savybės sudaro verslumo kompetenciją. Detaliai nagrinėjami pagrindiniai Lietuvos ir užsienio teisiniai aktai ir dokumentai, reglamentuojantys verslumą ir atskleidžiantys jo svarbą šiandieninėje visuomenėje ir mokykloje. Skyriuje analizuojama Lietuvos mokytojų kvalifikacijos tobulinimo sistema, susijusi ugdymo klausimais, remiantis skirtingais autoriais detaliai nagrinėjamos verslumo ugdymui skirtos mokymo priemonės, jų specifika ir reikšmė ugdymo procese.

1.1. Verslumo ir verslumo ugdymo samprata

Verslumas. Pastaruosius keletą metų verslumo samprata yra dažnai sutinkama valstybiniuose teisės aktuose, valstybinėse programose, švietimo įstatyme ir bendrojo lavinimo programose. Verslumas tapo ypatingai aktualus ne tik valstybiniu, bet ir tarptautiniu lygmeniu. Didelis dėmesys jam buvo pradėtas skirti po 2000 metais paskelbtos Lisabonos strategijos, kurioje teigiama, kad tik skatinant verslumą ir jo kompetencijas Europos piliečiams, Europa taps konkurencingiausia ekonomika pasaulyje. Europos Sąjungos strateginiuose dokumentuose verslumo skatinimas yra kaip viena iš svarbiausių užduočių, kurią aktyviai siekiama įgyvendinti. Verslumo trūkumas visuomenėje lėmė, jog Europa ėmė atsilikti, lyginant su kitomis didžiausiomis pasaulio ekonomikomis. Keista, tačiau nors Europos gyventojai turi ir geresnį išsilavinimą bei aukštesnes kompetencijas, tačiau turėdami savo verslą ar inicijuodami naujas idėjas, jie mažiau linkę prisiimti atsakomybės už savo kuriamą verslą. Tai rodo, kad verslumas yra plati sąvoka. Iš pirmo žvilgsnio verslumo samprata lyg ir visiems puikiai suprantama ir aiški. Tačiau šis terminas gali būti suprantamas siaurąja ir plačiąja prasme. Pirmiausia, „verslumas“ tapatinamas su verslu ir laikomas kaip jo sinonimas, atitinkmuo. Terminas „verslumas“ kildinamas iš anglų kalbos žodžio *entrepreneurship* (Tarptautinių žodžių žodynas, 2006). Tai gebėjimas valstybei kurti pridėtinę ekonominę vertę, gebėjimas ir galimybė kurti verslą, vystyti inovacijas. Galima teigti, kad net valstybės gyvenimo kokybės lygis, išsivystymo lygis ir ekonominė padėtis tiesiogiai siejasi su bendruomenės verslumo savybėmis ir kompetencijomis. Vadinasi, verslus žmogus visada moka ir mokės uždirbti pinigų. Panašiai verslumą aiškina ir Stokes D., Wilson N., Mador M. (2010). Pasak jų, verslumas ir verslininkai tiesiogiai siejasi tarpusavy, bei yra kone svarbiausia mūsų ekonominio gyvenimo dalis. Lukavičius K. Verslo ekonomikos straipsnyje

pateikia dar vieną verslumo sampratos aiškinimą: „Verslumas – tai vadovavimo ir organizavimo gebėjimai būtini verslininkams, kad jų verslas būtų efektyvus ir perspektyvus, o vartotojams būtų teikiamos aukščiausios kokybės prekės ir paslaugos konkurencinga kaina.“(Lukavičius K. ir kt. 2006, p.8)

Europos žaliojoje verslumo knygoje (Green Paper on Entrepreneurship in Europe, 2003) teigiama, kad inovacijų ir kūrybingumo principais grindžiamas verslas (*entrepreneurship*) yra svarbiausias veiksnys ekonominiam augimui, inovacijoms ir darbo vietoms kurti. Knygoje yra numatyta verslumo skatinimo programa Europoje, kurią sudaro 5 pagrindinės verslumo strateginės nuostatos, kurias galima atitinkamai sieti ir su verslumo sampratos suvokimu:

- skatina verslų mastymą regione;
  - skatina jaunos ir veiklios žmones užsiimti privačiu verslu;
  - rengia verslus plėtrai bei konkurencingumui užsienio rinkose;
  - kelia verslų finansines kompetencijas;
  - kuria inovatyvią bei draugišką aplinką smulkiam ir vidutiniam verslui.
- (Green Paper on Entrepreneurship in Europe, 2003)

Remiantis šiuo požiūriu, galima teigti, kad verslumas reiškia verslininko kasdieninės veiklos apibūdinimą. Tai, žinoma, siejasi ir su verslu, ir su verslininko gebėjimais. Remiantis kitų autorių moksliniais darbais, verslumas apima individualią žmogaus galią sukurti idėją ir ją praktiškai įgyvendinti, suburti darbo komandą, organizuoti veiklą ir siekti užsibrėžto tikslo. Toks požiūris atskleidžia verslumą kaip vadybinių gebėjimų rinkinį. (L.Gagieckienė, A. Graikšienė, 2009)Kaip pastebi V. Židonytė (2008), tai žmogaus gebėjimas, o ne veiklos mechanizmas.

V.Stokaitė (2012) verslumą skiria į tris atskirus segmentus:

- Kūrybiškumo ir inovacijų plėtra vertės kūrimo procese;
- Verslininkui būdingos savybės;
- Verslumo taikymas – verslo kūrimas ir plėtotė.

Analizuojant verslumo sampratą plačiaja prasme, ją paaiškinti yra daug sudėtingiau. Kaip jau buvo anksčiau nurodyta pagal Židonytę V. (2008)., verslumas tai ne tik verslininko veiklos specifika, bet taip pat ir žmogaus tam tikri gebėjimai, kuriuos jis gyvenime įgijo arba jie nuo mažens buvo įgimti. G. Gegeckienė, G. Graikšienė (2009, p.11) teigė, kad tai „yra įgimtas arba įgytas asmeninių savybių rinkinys, kuris leidžia kurti ir socialinę, ir ekonominę ir

visas kitas vertes.“ Verslumą, kaip įgimtų ir įgytų savybių rinkinį pabrėžė ir L. Mincienė (2004), kuri verslumo sampratą nagrinėjo dviem lygmenimis:

- tai sprendimų, naujovių siekimo ir rizikos derinys, skatinantis verslą;
- įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, kurios leidžia žmogui naujoviškai ir mąstyti ir aktyviai, rizikingai veikti.

Siedami verslumą su žmogaus asmeninių savybių rinkiniu, galima įvardinti pagrindines ir dažniausiai sutinkamas savybes. Tai yra veržlumas, iniciatyva, kūrybingumas, atsakingumas, veiklumas. Z. Lydeka (2000) apibūdindamas verslumą pabrėžia asmens novatoriškumą ir sugebėjimą novatoriškai mąstyti, teigdamas, kad novatoriškai mąstyti nepakanka vien norėti. Reikia didelių sugebėjimų, kad asmuo galėtų taip veikti ir rizikuoti. D. Poškienė (2006, p.1) remdamasi Nacionaliniais verslumo ugdymo standartais (The National Content Standards for Entrepreneurship Education) nurodo, kad „verslumas – tai asmens mąstymo būdas ir socialinės, vadybinės bei asmeninės kompetencijos, ne tik leidžiančios turimas žinias pritaikyti kasdieniniame gyvenime, ne tik organizuoti savo veiklą, bet ir priimti riziką už padarytus sprendimus.“ Šis termino apibūdinimas siejamas su vieno asmens gebėjimais ir kompetencijomis. C. Turner (2005) teigia, kad verslumas apima daugiau negu vieną asmenį. Jis apima visą savo noru veiklos procese dalyvaujančią komandą, kuri rizikuoja, kuria, skatina, įgyvendina ir iki galo įvykdo novatoriškas idėjas bei sukuria apčiuopiamą vertę.

Mokslininkas išskiria 10 pagrindinių verslumo savybių (Turner C, 2005, p.218):

1. Būti informuotiems, budriems ir išlikti aktyviems.
2. Sugebėti pasinaudoti netikrumu.
3. Ieškoti, ko trūksta rinkoje.
4. Aistringai įgyvendinti pasirinktas galimybes.
5. Taikyti, priimti, tobulinti, keisti arba perdaryti pagal reikalą.
6. Griežtinti vykdymo drausmę.
7. Suteikti dėmesį neprarandant lankstumo.
8. Pajungti visos komandos energiją.
9. Tapti entuziastingais pašnekovais.
10. Pripažinti, kad pažanga pasiekama per klaidas.

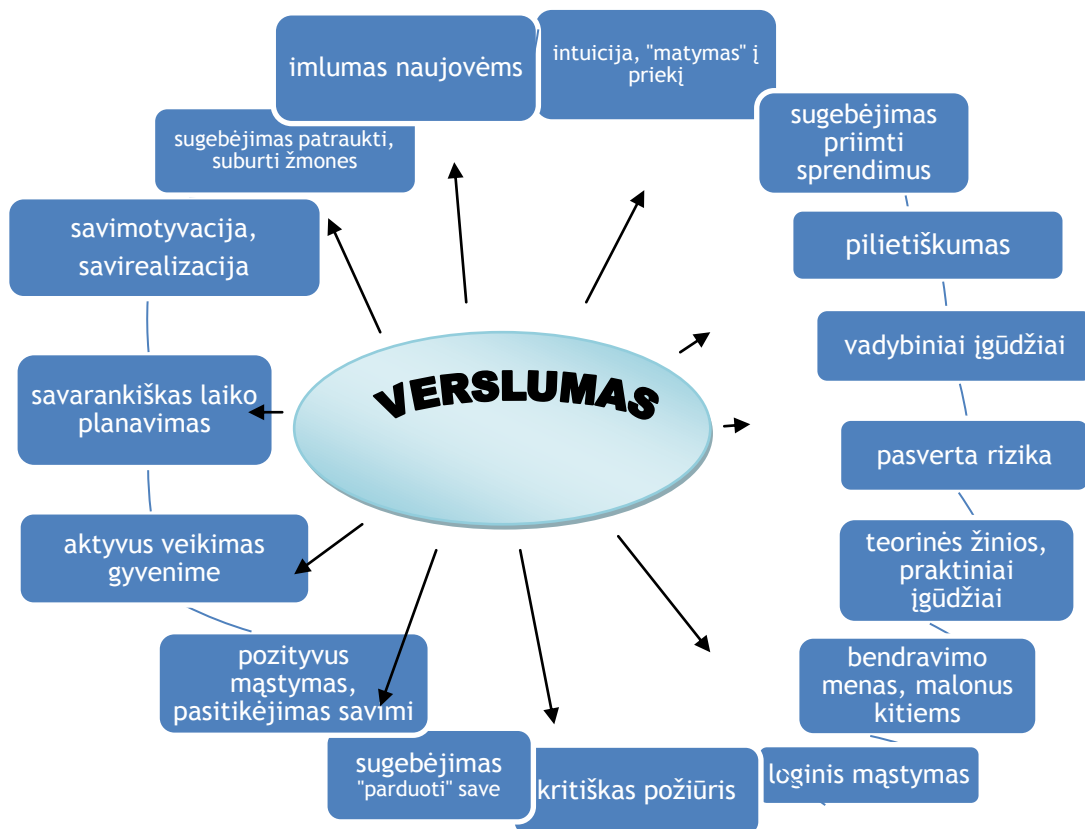
Pateiktos asmeninės savybės – tai rinkinys savybių, kurios orientuotos į sėkmingo verslo plėtrą, tačiau reikalingos ir kitose gyvenimo srityse, leidžiančios žmogui prisitaikyti bet kurioje situacijoje, kitaip tariant, reikalingos ne tik norint tapti verslininku.

Mokslinėje literatūroje pastebima, kad visos savybės, susijusios su žmogaus verslumo kompetencijomis yra grupuojamos į keletą grupių:

- *Tikėjimas savo sėkme ir užsibrėžtų tikslų siekimas* (t.y. optimizmas, tikėjimas ateitimi, pasitikėjimas savimi, savo tikslų siekimas, atsidavimas darbui);
- *Būsena, kai esi nepriklausomas ir noras tokiu būti* (noras išsiskirti iš kitų, savarankiškumas, savo nuomonės turėjimas ir aiški jos pozicija, nebijojimas jos reikšti viešai, veikimas kaip norisi ir patinka);
- *Kūrybiškumas* (naujovių pomėgis, noras atrasti ką nors naujo, smalsumas);
- *Apskaičiuota rizika* (noras veikti siekiant sunkių bet pasiekiamų tikslų, veikimas vadovaujantis tiek intuicija tiek ir patikima informacija);
- *Drąsa, veržlumas ir ryžtingumas* (noras veikti ir nesustoti nepaisant visų galimų kliūčių);

Vadinasi, verslumas kaip reiškiny yra labai plačiai suvokiamas. Nėra vienintelio, tinkančio jį apibūdinti termino, ir turbūt net nebūtų įmanoma tiksliai ir vienareikšmiškai apibūdinti verslumą. Tokį požiūrį į verslumą akcentavo ir D. Bornstein, (2004).

2005 metais buvo atliktas kokybinis ekspertų požiūrio įvertinimo tyrimas apie verslumą ir jo skatinimą Lietuvoje, apklausiant jaunimo reikalų koordinatorius, nevyriausybinių jaunimo organizacijų vadovus, valstybinių institucijų atstovus. Siekiant nustatyti pagrindinius verslumo komponentus, jų buvo išskirta daugybė, kurie susiję ir su įgimtomis savybėmis ir su išugdytomis kompetencijomis (žr. 1 pav.)

1 pav. Verslumo apibrėžimas: pagrindiniai komponentai (sudaryta remiantis „Nuostatų dėl pilietiškumo, verslumo ugdymo ir skatinimo bei organizacijų stiprinimo įvertinimo“ kokybiniu tyrimu, 2005)

Ekspertų išskirti verslumo komponentai įrodo, kad šiandien yra klaidinga manyti, kad verslumas siejasi tik su verslo kūrimu ir tai pernelyg siauras šios sąvokos supratimas.

Verslumas žmogaus gyvenime užima labai didelę dalį, ypač jauno žmogaus. Verslus žmogus – tai nuolatos besikeičiantis, naujoves lengvai priimantis, rizikuoti nebijantis, efektyviai mąstantis žmogus. Labai svarbu, kokioje aplinkoje jis auga, kokias savybes išsiugdo ir kokią įtaką tai daro žmogaus socializacijai bei mąstymui. Galima teigti, kad patekus į tinkamą aplinką, kur yra diegiami ir ugdomi atskiri verslumo komponentai, jauną žmogų skatina imtis naujovių ir kurti savo verslą. Šiandien Lietuvos jaunimas, pradedantis savo verslą apibrėžiamas kaip (Spinter tyrimai, 2005):

- Lyderis iš prigimties;
- Drąsus, ryžtingas, atkaklus;
- Nebijantis prisiimti atsakomybės;
- Norintis užsidirbti;
- Kūrybiškas;
- Aiškiai žinantis, ko nori, kaip siekti užsibrėžtų tikslų;

- Turintis polinkį į tam tikrą idėją ir sugebantis ja užkrėsti kitus;
- Norintis nepriklausomybės; tas, kuriam nepriimtina būti samdomu darbuotoju;
- Turintis palaikymą iš šeimos – tėvai, giminaičiai verslininkai – nuo mažens įgijusieji verslumo įgūdžių natūraliai eina savo verslo kūrimo link;
- Turintis savo kapitalą (pinigų, nekilnojamojo turto etc.).

Tačiau remiantis faktu, kad Lietuvoje jaunimas, lyginant su labiau išsivysčiusiomis Vakarų Europos šalimis, pasyviau linkęs kurti savo nuosavą verslą ir mažiau apie tai svajoja dar besimokydamas mokykloje ar jau studijuodamas universitete, rodo, kad verslumo kompetencijos nėra pakankamai ugdomos, jaunimas neturi įgijęs pakankamai didelių gebėjimų, kurie jam leistų drąsiai siekti savo tikslų ir adaptuotis šiandieninėje besikeičiančioje visuomenėje. Todėl galima teigti, kad verslumo savybės yra svarbios ne tik verslininkams, tačiau ir kiekvienam žmogui, kuris įgytas savo ekonomines, socialines kompetencijas galės pritaikyti ne tik verslo aplinkoje, tačiau ir šeimoje kasdieniniame gyvenime.

Verslumo ugdymas. Kad žmogus įgimtas verslumo savybes puoselėtų, o taip pat įgytų naujas, būtina nuolatos ugdyti verslumą, tai ilgalaikis procesas. Verslumo ugdymas – tai žmogaus savybių, vidinių nuostatų, gebėjimų ugdymas. Ugdymas bendrąja prasme gali būti suvokiamas kaip procesas į ugdytinį ir reiškiantis jo pakitimus. (Aramavicienė V., 1998) Ugdymas susijęs su asmens tobulėjimu, gebėjimų ir įgūdžių kaita. Lietuvos švietimo koncepcijoje nurodyta, kad ugdymas yra pagrindinė nuosekliojo švietimo grandis, asmens tolesnio lavinimosi ir būsimos veiklos pamatas. (Lietuvos švietimo koncepcija, 1992, 12)

Verslumo ugdymą Lietuvos švietimo sistemoje analizavo A. Jegalaitė ir J. Vijeikis (2012). Jie nurodė, kad verslumo ugdymą reikia vertinti kaip vientisą sistemą, kurią sudaro trys viena su kita susijusios dedamosios dalys: verslo sistema, ugdymo sistema ir švietimo sistemos subjektai (žr. 2 pav).

2 Pav. Verslumo ugdymo sistemos sąveikos elementai

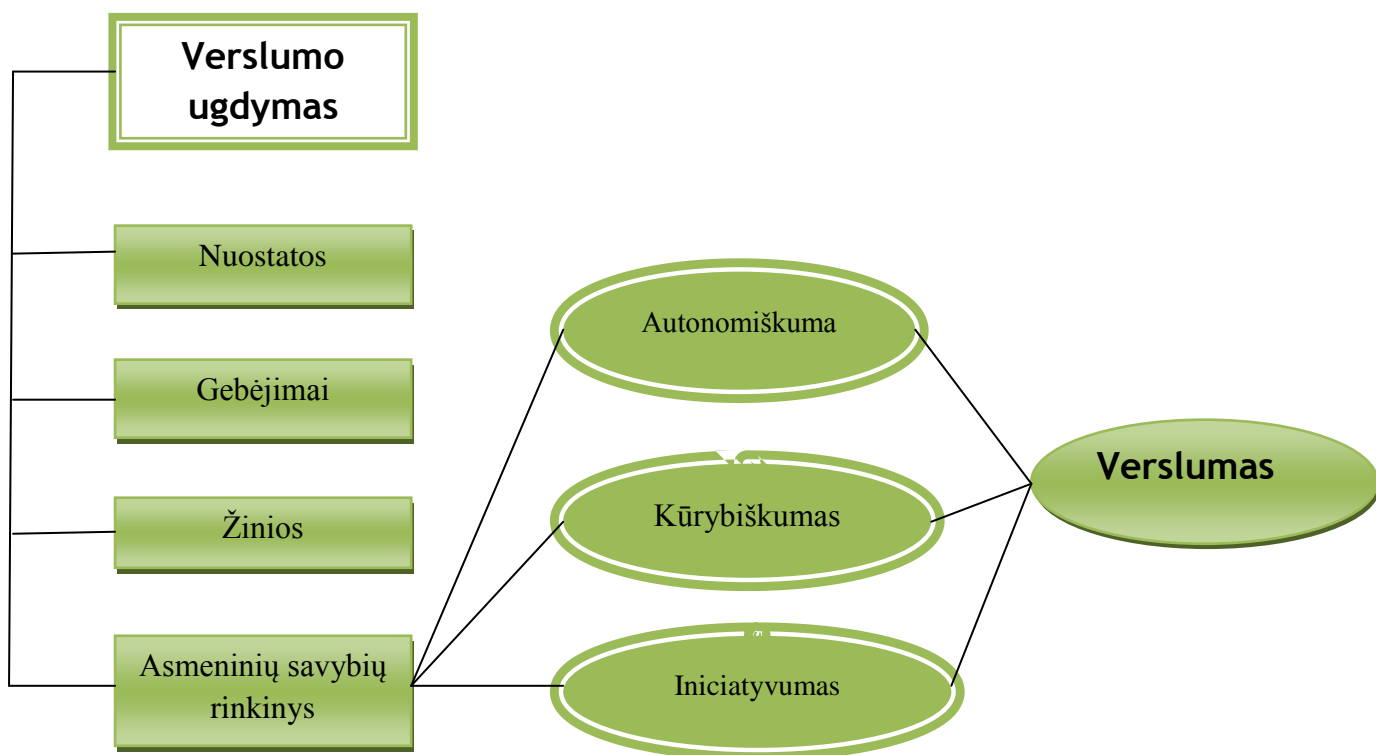
Šaltinis: A. Jelagaitė, J. Vijeikis, 2012, p. 42.

Vis dėl to, labiausiai reikšminga ugdymo sistemos subjektų (švietimo įstaigų ir jų darbuotojų, kurie kartu yra ir ugdytojai) bei švietimo sistemos subjektų (ugdytinių) sąveika, kuriai pasireiškiant kiekvieną dieną švietimo įstaigose, verslumo ugdymas tampa prasmingas ir labiausiai nukreiptas į mokinių gebėjimų ugdymą.

Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijoje (2004) verslumo ugdymas apibrėžiamas kaip „verslumo nuostatų ir įgūdžių mokymo koncepcija, kuri sujungia tam tikrų asmeninių savybių ugdymą, labiau siejamą su tiksliniu mokymu, kaip pradėti savo verslą“.

Remiantis Lietuvos švietimo sistema ir švietimo nuostatomis, galima teigti, kad verslumo ugdymas turi būti pradamas mokyklose jau nuo mažų dienų. Tą pastebi ir A. Jelagaitė ir J. Vijeikis (2012), kurie pristatydami 2007 metais atliktus tyrimus nurodo, kad verslumo ugdymas turi atsirasti jau ikimokykliniame amžiuje ir ugdomas visuose ugdymo laikotarpiuose – nuo pagrindinės mokyklos iki aukštosios mokyklos. Verslumas gali būti ugdomas ekonomikos ir verslumo pamokose, pradėdant nuo 9 ir 10 klasės ir tęsiamas 11, 12 klasėse kaip pasirenkamas dalykas. Kaip nurodyta Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairėse (2005), verslumas gali būti ugdomas integruojant jį į formalųjį ir neformalųjį ugdymą, skatinant projektines veiklas ir mokinių mokomąsias bendroves. Pagrindinė institucija, kurioje turi būti ugdomas verslumas yra mokykla. Kone pagrindinis šių dienų mokyklos ir švietimo sistemos uždavinys yra ugdyti verslų žmogų, kuris būtų nepriklausomas ir pats sėkmingai susikurtų savo ateitį. Pagal A. Mincienę (2004), verslumo ugdymas sudarytas iš

keturių atskirų grupių, ir verslumas yra viena iš mažesnių verslumo ugdymo sudedamųjų dalių. (žr. 3 pav.).

3 pav. Verslumo ugdymo ir verslumo tarpusavio ryšio schema

Šaltinis: L. Mincienė (2004)

Kaip matyti iš 3 paveikslo, verslumo ugdymas ir verslumas yra tiesiogiai susijęs. Verslumo samprata sudaryta iš daugybės asmeninių savybių, tokių kaip autonomiškumas, kūrybiškumas, iniciatyvumas. Būtent šios asmeninės savybės yra ugdomos per verslumo ugdymą. Vadinasi, verslumas yra verslumo ugdymo objektas.

Verslumo ugdymo tikslą apibrėžia Mincienė L. (2004) teigdama, kad jis turi būti suvokiamas kaip mokinių gebėjimų, reikalingų jiems ir kaip individams, ir kaip visuomenės nariams, parengti juos suaugusiųjų gyvenimui, kad geriau galėtų pasinaudoti jo galimybėmis, sugebėtų prisiimti atsakomybę bei mokytų gyventi savarankiškai šių dienų neužtikrintumo sąlygomis, ugdymas. Parengtame Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairių (2005) dokumente apibrėžta, kad „verslumo ugdymo tikslas – ugdyti mokinių gebėjimus, reikalingus jiems kaip individams ir kaip visuomenės nariams savarankiškai gyventi ir pozityviai veikti savo, šeimos ir visuomenės labui, kad jie sugebėtų prisiimti atsakomybę bei mokėtų gyventi visuomenėje, pagrįstoje rinkos ekonomikos sąlygomis.“ Abu pateikti požiūriai į verslumo ugdymą rodo, kad tai nukreipta į asmens asmeninių gebėjimų ugdymą.

Gebėjimai, kurie yra ugdomi moksleiviams mokykloje yra skirstomi į dvi grupes: bendruosius gebėjimus ir pagrindinius. Pagrindiniai gebėjimai yra susiję su gebėjimais, kurie įgyjami pagrindinėje mokykloje. Tai skaitymo, raštingumo, klausymo, kalbėjimo, taip pat matematiniai gebėjimai. Tai patys pirminiai gebėjimai, kurių pagrindu yra ugdomi ir tobulinami kiti gebėjimai jau vyresnėse klasėse ar universitetuose. Apibrėžiant bendrųjų gebėjimų sąvoką, svarbu pabrėžti, kad tai jau aukštesnio lygio gebėjimai negu pagrindiniai gebėjimai. Jie ugdomi jau po to, kai mokiniai įgyja pagrindinius gebėjimus. Bendrieji gebėjimai apima komunikavimą, informacinių technologijų valdymą, užsienio kalbų mokėjimą, problemų formulavimą ir sprendimą taip pat tokius asmeninius gebėjimus, kaip kūrybingumas, atsakingumas, savarankiškumas. Bendrieji gebėjimai didele dalimi apima verslumo sąvokos apibrėžtus komponentus. Kaip teigia Gegeckienė G., Graikšienė G., 2009 p. 12), „bendrieji gebėjimai reikalingi sėkmingam darbui, mokymuisi, profesiniam apsirengimui ir gyvenimui“.

Lietuvos švietimo sistema nėra griežtai reglamentavusi ugdymo programų turinio, todėl jis nėra griežtai kontroliuojamas ir prižiūrimas. Svarbu, kad pedagogai ugdydami mokyklose mokinius pagal Bendrojo lavinimo programas laikytųsi Išsilavinimo standartų ir Bendrųjų programų nuostatų bei taisyklių. Ugdymas turi būti grįstas Švietimo įstatymo gairėmis ir Bendrųjų programų uždaviniais. Mokyklų atskirų disciplinų mokymo turinys priklauso nuo paties pedagogo, kiekviena mokykla pati formuoja ugdymo turinį savo bendruomenėje. Remiantis tuo, galima teigti, kad verslumo ugdymas ir jo turinys kiekvienoje mokykloje tikrai bus skirtingas. Kiekvienas mokinys yra unikalus ir skirtingas, ir mokinių grupei reikalingas vis kitas ugdymo proceso organizavimas, kuris nėra ir nebus nurodytas Bendrojoje programoje. Todėl mokymo institucijose svarbu tai, kad verslumo ugdymas nepriklausomai nuo to, kokio pobūdžio bus ugdymo turinys, turi būti orientuotas į asmeninių savybių ir gebėjimų ugdymą.

Ugdant mokinių verslumą svarbu, kad švietimo sistema nebūtų statiška, kad švietimo turinys orientuotas į verslumą nuolatos keistųsi, nes to reikalauja šiandieninė ekonominė ir socialinė situacija, kada sparčiai keičiantis visuomenei, žmogus turi prisitaikyti prie rinkos, norint sėkmingai kurti savo gyvenimą. Švietimas yra pagrindinė šio proceso varomoji jėga, todėl turi žengti koją kojon su kitomis svarbiausiomis politikos kryptimis.

Remiantis Spinter tyrimais (2005) galima išskirti pagrindines verslumo ugdymo galimybių grupes. Jas sudaro šeima, mokykla, universitetas, verslas. Verslumo ugdymo pagrindinis metodas siejamas su šių grupių tarpusavio glaudžiu bendravimu ir bendradarbiavimu. Kiekvienas veiksnys atskirai yra neefektyvus ir verslumo ugdyme nepasireiškia taip stipriai, kaip visiems kartu bendradarbiaujant ir kontaktuojant su

neformaliojo ugdymo, kuris yra pagrindas taikant atskirus verslumo ugdymo mokymo metodus. Neformalusis ugdymas čia vaidina labai didelį vaidmenį. Ugdant verslumą, turėtų būti aktyviai naudojami visi neformaliojo ugdymo metodai–projektinė veikla, konkursai, verslo planų rašymas, simuliaciniai mokymai, seminarai, aktyvios diskusijos, debatai, darbas komandoje, aktyvus verslumo propagavimas. Todėl mokyklose, universitetuose ir kitose švietimo įstaigose nuolat turi būti aktyviai vykdoma užklausinė, papildoma veikla, nukreipta būtent į minėtas veiklas, kurios skatina ugdytinius tobulėti.

Verslumo ugdymas mokymo įstaigose priklauso nuo aplinkos. Kad verslumo ugdymas būtų efektyvus ir naudingas mokiniams, turi būti sukurta palanki, informatyvi, nuolat besikeičianti, pažangi aplinka.

Taigi verslumo ugdymas yra reikalingas mokykloje. Užklausinėje veikloje mokiniams galėtų būti organizuojami jaunųjų verslininkų būreliai, patys verslininkai turėtų būti labiau suinteresuoti dalintis savo patirtimi su mokiniais taip skatinant jų kūrybiškumą ir ugdyti savyje lyderio savybes. Verslumas yra viena iš asmenybės svarbiausių kompetencijų, kuri užtikrina ir skatina žmogaus saviraišką kasdieniniame gyvenime. Verslumas pasireiškia tik veikloje, todėl ypatingai svarbu vaikus mokyti ir ugdyti verslumo gebėjimų, o visas asmenybės verslumo ugdymas turi būti nukreiptas į galutinį rezultatą– išugdyti asmenybę, gebančią savarankiškai ir atsakingai veikti. (Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairės; 2005). Švietimo sistema turi inicijuoti naujoves siekiant skatinti iniciatyvumą sudarant sąlygas mokiniams išbandyti save versle, didinti jų motyvaciją mokytis ir siekti užsibrėžtų tikslų.

Apibendrinant galima teigti, kad verslumas gali būti suprantamas labai skirtingai. Atlikta literatūros analizė atskleidė, kad šiandien yra klaidinga manyti, kad verslumas siejasi tik su verslo kūrimu - tai pernelyg siauras šios sąvokos supratimas. Nustatyta, kad moksliniuose literatūros šaltiniuose vyrauja trys pagrindiniai požiūriai į verslumo supratimą, kuris gali būti suprantamas kaip verslininko veiklos apibūdinimas; verslininkystės kaip proceso ir jo rezultatų apibūdinimas; verslininkui būdingų asmeninių savybių ir gebėjimų visuma, kuri leidžia sėkmingai veikti visuomenėje. Dažniausiai kaip pagrindinės verslumo savybės yra išskiriama iniciatyva, kūrybingumas, atsakingumas, veiklumas, pasverta rizika, atkaklumas, imlumas naujovėms. Literatūros analizė parodė, kad verslumo ugdymas tiesiogiai siejasi su verslumu. Verslumo ugdymas – tai žmogaus savybių, vidinių nuostatų, gebėjimų ugdymas. Visa tai reikia suprasti kaip vieningą sistemą, apimančią verslo sistemą, ugdymo sistemą ir švietimo sistemos subjektus. Paaiškėjo, kad verslumo ugdymo turinys Lietuvos švietimo įstaigose nėra reglamentuotas. Svarbu, kad ugdymas būtų grįstas Švietimo įstatymo gairėmis ir Bendrųjų programų uždaviniais bei kad būtų orientuotas į asmeninių savybių ir gebėjimų ugdymą.

1.2 Verslumo ugdymas Lietuvos švietimo sistemoje

Sąvoka „Verslumo ugdymas“ Lietuvoje atsirado pakankamai neseniai, todėl yra nauja ir plačiai nenagrinėta lyginant su užsienio šalių patirtimi. Apie verslumo ugdymo reikalingumą ir jo būtinumą Lietuvoje imta kalbėti nuo 2000 metų.

Buvo suvokta, kad šioje srityje Lietuva atsilieka nuo kitų šalių, kur verslumo ugdymas jau buvo plačiai įdiegtas į mokymus ir sistemingai tobulinamas. Norint būti konkurencinga šalimi ekonomikos ir verslo atžvilgiu, nepakanka vien tik steigti įmones, kurti verslo planus žmonėms, kurie apie tai mažai nusimano. Lietuvoje buvo atsižvelgta į šią problemą ir pamažu imtasi konkrečių veiksmų jai spręsti. Tapo aišku, kad pirmiausiai reikia investuoti į vaikų, jaunimo, suaugusių švietimą ir mokymą, inicijuojant ir mokant juos verslumo įgūdžių, uždegti juos noru imtis savo verslo, ugdyti verslininko gyslelę nuo jaunų dienų. Žinoma, verslumo ugdymas mokyklose diegiamas buvo ne iš karto. Būtina paminėti, kad verslumo ugdymo disciplinos diegimas į bendrojo lavinimo mokyklas negalėjo būti užtikrintas be teisės aktų ir dokumentų, reglamentuojančių verslumo ugdymą Lietuvoje.

Lietuvoje minėtas procesas prasidėjo, kai 2000 metais Europos komisija inicijavo eilę nutarimų ir sprendimų, skatinančių verslininkystę ir verslumą Europoje. Lisabonos susitikime Europos komisija priėmė strategiją (Lisabonos strategija, 2000m.), kurioje buvo išdėstyta, kad iki 2010 metų Europos pagrindinis tikslas yra tapti konkurencingiausia, žiniomis grįsta bei dinamiška ekonomika pasaulyje. Viso to pagrindas turi būti verslas, skatinantis ekonomikos ir inovacijų plėtrą. Tuo remiantis Lietuvoje atsirado prielaidos aktyviai vystyti verslumo ugdymą. Prie to labiausiai prisidėjo Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (2003m.) jau buvo pamažu orientuojamasi į verslumą ir jo ugdymą mokymo įstaigose. Tai juntama keletame įstatymo numatytų tikslų:

1) išugdyti kiekvienam jaunuoliui vertybines orientacijas, leidžiančias tapti doru, siekiančiu žinių, savarankišku, atsakingu, patriotiškai nusiteikusiu žmogumi, išlavinti dabartiniam gyvenimui svarbius jo komunikacinius gebėjimus, padėti įsisavinti žinių visuomenei būdingą informacinę kultūrą, užtikrinant gimtosios ir užsienio kalbų mokėjimą, informacinį raštingumą, taip pat šiuolaikinę socialinę kompetenciją ir gebėjimus savarankiškai kurti savo gyvenimą;

2) nustatyti jaunuolio kūrybinius gebėjimus ir pagal tai padėti jam įsigyti profesinę kvalifikaciją ir kompetenciją, atitinkančią šiuolaikinę kultūros bei technologijų lygį ir padedančią jam įsitvirtinti ir sėkmingai konkuruoti tolydžiai kintančioje darbo rinkoje,

perteikti šiuolaikinės technologinės, ekonominės bei verslo kultūros pagrindus, būtinus šalies ūkio pažangai, konkurencingumui bei subalansuotai raidai laiduoti, sudaryti sąlygas nuolat tenkinti pažinimo poreikius ir tobulėti mokantis visą gyvenimą;

3) stiprinti visuomenės galias užtikrinant darnią krašto ūkio, aplinkos ir žmoniškųjų išteklių plėtrą, vidinį ir tarptautinį ūkio konkurencingumą, nacionalinį saugumą ir demokratinės valstybės raidą; (Nauja įstatymo redakcija nuo 2003 m. birželio 28 d.:Nr. IX-1630).

Tačiau švietimo įstatymas kaskart buvo koreguojamas, keisti jo straipsniai, programiniai punktai, į juos vis daugiau įjungiant verslumo ugdymo discipliną mokymo įstaigose. Vadovaujantis Europos Komisijos nustatyta Lisabonos strategija, Lietuvos Respublikos Seimas 2002 metais priėmė nutarimą „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“. Jame nurodoma, kad vienas iš švietimo sistemos tikslų yra švietimo įstaigose, apimančiose vidurinių (vid. mokyklos, gimnazijos), profesinį bei universitetinį mokslą, aktyviai skatinti verslumą moksleiviams, įtraukti į mokymosi programas žinių apie verslą ir verslininkystę modulius. Nutarimo tikslas teigia: „tobulinti bendrojo ugdymo, profesinio mokymo bei studijų turinį, pereinant nuo žinių formavimo ir siaurų profesinių įgūdžių lavinimo prie bendrųjų gebėjimų ir vertybinių nuostatų ugdymo, asmeniui ir visuomenei reikalingų kompetencijų suteikimo“ (LR Seimo nutarimas „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“, Nr. IX-1187, 2002, p.29). Vadinasi, moksleiviams ir kietiems visuomenės nariams turi būti ugdomos savybės, skatinančios verslumo kompetencijas, taip siekiant įgyvendinti Lisabonos strategijoje nustatytus uždavinius.

Kaip vienas didesnių pirmųjų žingsnių verslumo ugdymo Lietuvoje linkme buvo tai, kad 2004 metais Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija parengė Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategiją (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas, 2004, Nr. ISAK-835). Pagrindinis strategijos tikslas – orientuojantis į bendrojo lavinimo mokyklas Lietuvoje įdiegti ekonominio raštingumo mokymą ir verslumo ugdymą. Pokyčių įgyvendinimas skatinamas per bendrojo lavinimo mokyklų mokymo programų pakitimus papildant jas strategijoje numatytais dalykais. Dokumente apibrėžiama verslumo ugdymo sąvoka: „Verslumas – tai asmens mąstymo būdas ir asmeninės socialinės, vadybinės bei asmeninės kompetencijos, leidžiančios turimas žinias pritaikyti savo kasdieniniam gyvenimui, t.y. konkretūs gebėjimai, teikiantys galimybę ne tik organizuoti savo verslą, bet ir priimti riziką už padarytus sprendimus.“(Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija,2004, p.2) Būtina paminėti, kad strategijoje ekonominis raštingumas ir verslumo ugdymas suprantamas kaip bendrojo raštingumo ir išsilavinimo kompetencijos praktinė dalis. Strategijos vizijoje numatyta, kad bendrojo lavinimo mokyklas baigę moksleiviai (įskaitant ir

gimnazijas) savyje išsiugdys verslumą, turės žinių apie rinkos ekonomiką, supras, kokias asmenines savybes reiktų tobulinti savyje, kad būtų galima lengviau orientuotis verslo ir ekonomikos pasaulyje.

Verslumas – tai gebėjimas, kurį turėtų išsiugdyti visi, ir, kuris padeda jaunimui labiau pasitikėti savo jėgomis imantis kokios nors veiklos. 2006 metais gruodžio 18 d. buvo priimta Europos parlamento ir Tarybos rekomendacija, kurioje dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų, „iniciatyvumas ir verslumas“ bendrai įvardijami kaip vienas iš aštuonių pagrindinių gebėjimų, kurie turi būti ugdomi visose švietimo ir mokymo pakopose. (Profesinis rengimas ir verslumas, 2009)

Tai rodo, kad verslumo skatinimas bendrojo lavinimo ir aukštesnių pakopų mokymo įstaigose aktualus tapo ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Europoje.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakyme dėl „Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos“ (2008m.) teigiama, kad mokymo įstaigų bendrosiose programose turi būti įtraukta Verslumo ir ekonomikos integruojamoji programa, kuri turi būti įgyvendinama per matematikos, geografijos, technologijų ir kitų dalykų pamokas. Verslumo ugdymo ir ekonomikos disciplinos turi būti susistemintos privalomame ekonomikos kurse 9-10 klasėje (arba atitinkamose gimnazijos klasėse). Programa nurodo, kad „mokinys, mokydamasis pagal Bendrąsias programas, tampa: pasitikintis savimi – teigiamai save vertina, yra motyvuotas, atsakingas, patikimas, iniciatyvus, kūrybiškas; bendraujantis ir bendradarbiaujantis – konstruktyviai veikia siekdamas bendrų tikslų, kuria ir palaiko gerus santykius su aplinkiniais“ („Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos“, 2008). Galima teigti, kad tai asmeninės savybės tiesiogiai susijusios su verslumu ir verslininkyste. Programa skatina ugdyti mokinių norą aktyviai dalyvauti visuomeniniame gyvenime, taip pat verslumo įgūdžius.

Viename iš Lietuvos Respublikos priimtų teisės aktų teigiama, kad būtina parengti ir vykdyti verslumo ugdymo visais švietimo lygmenimis projektą, sudarant verslumo ugdymo sąlygas vidurinio išsilavinimo įstaigose. Tai Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas „Dėl valstybinės švietimo strategijos 2003 – 2012 metų nuostatų įgyvendinimo programos patvirtinimo“, priimtas 2005 metais. Viena iš nutarimo nuostatų reglamentuoja, kad būtina pasiekti, jog ekonominio raštingumo pradmenis įgytų visi pagrindinės mokyklos mokiniai, kad šio raštingumo pagrindai ir verslumo įgūdžiai būtų suteikiami visiems mokiniams ir studentams. Pagal šį priimtą dokumentą į gimnazijos mokymo programas bus siekiama kryptingai įdiegti su verslumo ugdymu susijusias mokymo priemones ir metodus.

Vienas naujausių teisės aktų „Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija“, patvirtintas 2013m. numato, kad bus skatinamas praktinis mokymas mokyklose, neformalusis švietimas, projektinės veiklos bei didinama kita mokyklų veiklų įvairovė, ypatingai kultūrinės saviraiškos, lyderystės, kūrybingumo, verslumo galimybės.

Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro priimtame įsakyme „Dėl mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategijos ir jos įgyvendinimo veiksmų plano tvirtinimo“ (2004) akcentuojamas mokymosi prieinamumas. Nutarime apibrėžiama, kad bendrieji ugdomi gebėjimai, kurie įvardinti dokumente, apima žinias ir gebėjimus, laiduojančius visapusišką individo asmenybės ugdymąsi, mobilumą, taip pat komunikacinius, bendradarbiavimo, kritinio mąstymo, verslumo ir kiti gebėjimai. Nors nutarimas labiau siejamas su suaugusiųjų mokymu, profesinio rengimo ir tęstinio profesinio mokymosi prioritetu, tačiau visa tai gali būti įgyvendinama suaugusiųjų gimnazijose. Bendrųjų gebėjimų ugdymas reglamentuojamas ir bendrojo lavinimo mokyklų mokymo programose.

Verslumo ugdymą reglamentuojantys dokumentai, teisės aktai rodo, kad Lietuvoje būtina verslumo ugdymo disciplina jau ankstyvajame mokymo lygyje. Tačiau šalia įstatyminių nuostatų turi būti praktinė įgyvendinimo pusė su realiomis priemonėmis minėtiems uždaviniams įgyvendinti. Jaunimo verslumo ugdymo skatinimas švietimo įstaigose leis lengviau integruotis į darbo rinką ir visuomenėje ateityje, ugdys kompetentingą asmenybę, kuri sėkmingai padės kelti Lietuvos ekonominį bei konkurencingumo lygį. Dokumentai, reglamentuojantys verslumo ugdymą, turi būti atnaujinami, diegiami pakeitimai remiantis užsienio šalių patirtimi, tai turi būti judantis į priekį ir progresuojantis, o ne statiškas reiškinys švietimo sistemoje.

Atlikus teisinių dokumentų, norminių aktų analizę, paaiškėjo, kad, tik įteisinus verslumo ugdymą reglamentuojančius teisinius dokumentus, Lietuvos švietimo sistemoje atsirado galimybė verslumo ugdymui švietimo įstaigose. Nustatyta, kad vienas iš švietimo sistemos tikslų – ugdymo procese, kuris apima vidurinę (vidurinės mokyklos, gimnazijos), profesinį bei universitetinį mokslą, aktyviai skatinti verslumą moksleiviams, įtraukti į mokymosi programas žinių apie verslą ir verslininkystę modulius. Dokumentai, reglamentuojantys Lietuvoje verslumo ugdymą, sudarė sąlygas į gimnazijos mokymo programas įdiegti su verslumo ugdymu susijusias mokymo priemones ir metodus, kurie nukreipti į asmeninių savybių ir gebėjimų, reikalingų šiandien sėkmingai prisitaikyti prie kintančių sąlygų, ugdymą

1.3. Mokytojų pasirengimas ugdyti verslumą ir jų kompetencijų įtaka verslumo ugdymui

Lietuva pastaraisiais metais aktyviai įsijungė į Europos Sąjungos inicijuojamą verslumo ugdymo visose mokymo pakopose įgyvendinimą. Švietimo ministerijos parengtose Bendrojo lavinimo programose jau yra įtrauktas verslumo ugdymas. Bendrojo lavinimo mokyklose verslumo ugdymas yra įgyvendinamas pagal vieną pirmųjų Lietuvoje priimtų teisės aktų, t.y. Ekonominio raštingumo ir verslumo strategiją, kuriame pagrindiniai punktai numato ne tik užtikrinti verslumo ugdymui skirtas priemones, rengti verslumo ugdymo metodikas ir strategiją, bet ir kelti mokytojų kvalifikaciją. Vadinasi, plėtojant verslumo ugdymą mokymo įstaigose, svarbu atkreipti dėmesį ne tik į mokymo metodines priemones, strategijų ir planų kūrimą, jų įgyvendinimą verslumo ugdymo aspektu, verslumo galimybę integruoti į kitus mokomuosius dalykus, bet ir į mokytojų pasirengimą ugdyti verslumą, o taip pat jų tolimesnį kvalifikacijos tobulinimą.

Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministras 2012 metais priėmė teisės dokumentą įsakymą Nr. V-899, „Dėl pedagogų kvalifikacijos tobulinimo koncepcijos tvirtinimo“. Viena pagrindinių dokumentų akcentuojamų gairių yra nuolatinio pedagogų kvalifikacijos tobulinimo būtinybės supratimas ir skatinimas bei kvalifikacijos tobulinimo formų didinimas. Jame aiškiai yra išskirta, kad pedagogas, remdamasis įsivertinimo principu, kuriuo grindžiama pedagogų kvalifikacijos tobulinimo samprata, turi pats suprasti savo profesinės veiklos trūkumus, kokių įgūdžių, gebėjimų jam trūksta, numatyti viso to priežastis ir įvertinti tobulinimosi poreikį. Vadinasi, dėl pedagogų kvalifikacijos tobulinimo galimybės ir tobulinimo pasirinkimo formų yra atsakinga ne tik Švietimo ministerija, švietimo įstaigos, bet ir patys pedagogai. Motyvacijos principu remiantis, pedagogai turi turėti vidinę motyvacinę vertybinę nuostatą, pagal kurią jie nuolatos norėtų tobulinti savo profesinę kvalifikaciją.

Šiandien Lietuvos mokyklose dažnai sutinkama situacija, kad mokytojai nėra puikiai pasirengę arba neturi pakankamai įgūdžių verslumo ugdymui. Teoriniu aspektu žino, kas tai yra, tačiau realių priemonių ir metodikų, kaip taikyti savo pamokose verslumą skatinančias priemones ir ugdyti verslumo gebėjimus, jiems trūksta. Reikalinga praktinė patirtis.

Problemą pabrėžiama Europos Komisijos skelbtoje ataskaitoje, kurioje akcentuojama tai, kad Europos Sąjungos šalys didelį dėmesį skiria verslumo ugdymo plėtojimui šalyse ir švietimo sistemose, tačiau per mažai dėmesio skiria mokytojų rengimui, jų kaip verslumo ugdymo specialistų kompetencijų išlaikymui ir kvalifikacijos tobulinimui, o teisinis reglamentavimas nevisiškai užtikrina mokytojų kvalifikacijos tobulinimo galimybių. (Entrepreneurship Education: Enabling Teachers as a Critical Success Factor,

2011). Todėl yra būtina orientuotis į mokytojų kvalifikacijos tobulinimo sistemą, organizuojant sistemingą, nenutrūkstamą procesą bei užtikrinant pedagogams, ugdantiems verslumą, galimybę tobulintis.

Remiantis Bendrosiomis ugdymo programomis, patvirtintomis Švietimo ministerijos 2011 metais, verslumo ugdymas turi būti įtrauktas į keleto dalykų ugdymo turinį: istorijos, matematikos, dorinio ugdymo, geografijos, informacinių technologijų ir komunikacinių technologijų, gamtamokslinio, technologijų. Kaip nurodyta Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairėse (2005), verslumas turėtų būti integruojamas į keletą disciplinų:

- socialiniai mokslai;
- kalbos;
- gamtos mokslai;
- technologijos;
- menai;
- matematika

Vertinant tai, kad verslumas yra plati sąvoka ir apima daugybę komponentų, galima daryti išvadą, kad mokytojai turi išmanyti ne tik savo mokomąjį dalyką, bet žinoti ir daugiau nuostatų bei gebėjimų, kurie įvardinti Bendrojoje ugdymo programoje.

Galima teigti, kad naujai švietimo programose atsiradęs verslumo ugdymas yra iššūkis mokytojams, kuris reikalauja nuolatinio tobulėjimo, savo profesinių įgūdžių tobulinimo. Bendrąsias kompetencijas ir profesinius įgūdžius sėkmingiau gali atskleisti ir mokiniams perduoti tie pedagogai, kurie savo žinias nuolatos gilina, ieško naujų metodinių priemonių, kurias galėtų pritaikyti savo pamokose, dalinasi savo patirtimi su kitais pedagogais, bendradarbiauja su užsienio švietimo sistemos darbuotojais, pedagogais, semiasi naujų idėjų. Švietimo ministro priimtame įsakyme Nr. V-899 „Dėl pedagogų kvalifikacijos tobulinimo koncepcijos tvirtinimo“ (2012) pabrėžiama, kad pedagogas yra tiesioginis pavyzdys mokiniams kaip asmenybė, todėl pedagogo asmeninei ir socialinei sėkmei būtina visapusiška žmogiškoji branda ir visų jo asmeninių galių realizacija, todėl kvalifikacijos tobulinimo sričių ir formų įvairovė tiesiogiai siejasi ir stiprina pedagogo norą tobulintis, jo pasitenkinimą tobulinimosi rezultatais ir jų diegimo profesinėje veikloje sėkme.

Nacionalinėje jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008-2012 metų programoje numatyta, kad ateityje būtina sukurti naujas verslumo ugdymo priemones, remiantis kitų Europos Sąjungos šalių patirtimi ir jas tobulinti, taip pat aktyviai skatinti jaunimo verslo pradžią ir plėtrą. Įgyvendinant šiuos pagrindinius uždavinius yra numatyti tam tikri konkretūs rezultatai, kurių vienas numato, jog bus sukurta naujų verslumo ugdymo metodikų, orientuotų

į praktinį ir visuotinį jaunimo verslumo ugdymą, o taip pat bus tobulinama pedagogų kvalifikacija verslumo srityje. Galima teigti, kad dokumentuose ir politinėse programose pedagogų kvalifikacijos klausimui, nors ir minimaliai, tačiau yra sprendžiami. Vertinant Nacionalinės jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo (2008-2012) programos įgyvendinimą 2008-2009m., pastebima, kad įgyvendinimo ataskaitoje nėra akcentuojamas mokytojų pasirengimo ir kvalifikacijos tobulinimo klausimas. Per dvejus metus buvo įgyvendinta daugybė programos priemonių, tačiau nebuvo sukurtos labiau sistemingos verslumo ugdymo mokytojų pasirengimo ir jų kvalifikacijos tobulinimo sistemos. Šis klausimas toliau išliko probleminis. Programos ataskaitoje minima, kad įgyvendinant uždavinį „Parngti mokytojų verslumo ugdymo programą ir organizuoti mokymą“ 2008-2009 Švietimo ir mokslo ministerija skyrė piniginių lėšų Pedagogų profesinės raidos centrui, Švietimo plėtotės centrui, LJA (viešoji įstaiga „Lietuvos Junior Achievement“) mokytojų verslumo ugdymo programai parengti ir mokymams organizuoti. Tuo tikslu 2008 metais buvo organizuoti 59 seminarai ir 1 konferencija, o 2009 metais – 3 seminarai, 1 konferencija. Tai tebuvo pirmieji rimtesni žingsniai tobulinant pedagogų kompetenciją verslumo ugdymo srityje. (Nacionalinės jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008-2012 metų programos įgyvendinimo 2008-2009m. ataskaita). Tačiau įgyvendinimo ataskaitoje turima omeny tik LJA mokytojai, todėl bendrojo lavinimo ir kitų ugdymo pakopų mokytojų kvalifikacijos tobulinimo sistemos vystymui būtina imtis priemonių ateityje.

Viena iš priežasčių, kodėl Lietuvoje nėra vieningos pedagogų kvalifikacijos tobulinimo sistemos ir kodėl pedagogų suinteresuotumas gerinti savo profesinius įgūdžius yra nedidelis, yra ta, kad iki 2012 metų Lietuvos norminiuose teisės aktuose nebuvo tiksliai įvardinta ir įforminta valstybinė institucija, kuri būtų tiesiogiai už šias sritis atsakinga ir dirbtų spręsdama šiuos aktualius probleminius klausimus. Patvirtintame Švietimo ir mokslo ministro įsakyme „Dėl pedagogų kvalifikacijos tobulinimo koncepcijos tvirtinimo“ (2012) numatyta, kad Švietimo ir mokslo ministerijos įgaliota institucija bus įpareigota rūpintis pedagogų kvalifikacijos tobulinimo programų turiniu ir renginių registracija bei nuolat viešinti ir pedagogams bei švietimo įstaigų vadovams tiesiogiai teikti informaciją apie pedagogų kvalifikacijos tobulinimo galimybes. Švietimo. Įtvirtinta nuostata turės užtikrinti didesnes pedagogų informatyvumo dėl kvalifikacijos tobulinimosi galimybes bei padės geriau koordinuoti pačią tobulinimosi sistemą.

Šiandienos situacijoje daugelis mokytojų nėra mokęsi verslumo – daugelis jų yra baigę edukologijos krypties studijas, įgiję tam tikros specialybės (pvz. istorijos, biologijos ir kt.) aukštojo mokslo diplomą, tačiau tai tiesiogiai nesisieja su verslumu. Taip yra todėl, kad rengiant pedagogus, aukštojoje mokykloje verslumas ir ekonomikos pagrindai suteikiami tik

fiziką, matematiką, ekonomiką ir verslą studijuojantiems studentams. I. Zaleskienė, L.Žadeikatė (2008) atliko tyrimą, kuris atskleidė, kad didesnė dalis mokytojų nėra tinkamai pasirengę ugdyti verslumą mokyklose. Pagal tai galima teigti, kad mokytojai nesugeba atitikti Bendrosiose ugdymo programose jiems numatytų uždavinių, susijusių su būtinybe ugdyti verslumą, kadangi jiems trūksta verslumo kompetencijų, kurios nėra ugdomos studijuojant aukštojoje mokykloje.

Atsiradęs poreikis bendrojo lavinimo mokyklose mokymą sieti ir integruoti su verslumu, neatidėliotinai verčia mokytojus suprasti verslumo ugdymo tikslus, siekius, turinį ir metodus. Tam tikslui pasiekti, reikalinga, kad būtų vykdoma daugiau mokytojų rengimo ir kvalifikacijos tobulinimo seminarų, kursų, praktinių mokymų, stažuočių.

Kalbant apie verslumą ugdymą mokyklose dėstančius pedagogus, Lietuvoje iki šiandien nėra vienos įstaigos, kuri organizuotų jų kvalifikacijos tobulinimo kursus, siūlytų įvairias tobulinimosi galimybes. Lietuvoje nuo 2008 metų Mykolo Romerio universitete yra vykdoma Verslumo edukologijos magistrantūros studijų programa, kur parengiami verslumo ugdymo specialistai, galintys dirbti mokymo įstaigose ir ugdyti mokinių verslumą. Tikslinga manyti, kad baigę studijas absolventai, vėliau dirbantys verslumo ugdymo mokytojais mokykloje, galėtų tobulintis universitete, kuriame įgijo šią specialybę. Verslumą ugdančių pedagogų kvalifikacijos tobulinimo institucija galėtų tapti Mykolo Romerio universitetas, kuriame studentai yra baigę verslumo edukologijos programą. Universitete būtų galima kaupti metodinę medžiagą, susijusią su verslumo ugdymu mokymo įstaigose, kuri būtų nuolatos papildoma, sisteminama. Būtų tikslinga suteikti galimybę mokytojams tiesiogiai sužinoti apie metodinių priemonių naujoves, jomis pasinaudoti tam tikrą laiką išduodant leidinius į mokymo įstaigas, universitete rengti įvairias diskusijas ir viešus susitikimus su verslininkais, tiesiogiai bendrauti su verslumo edukologijos magistrantams dėstančiais dėstytojais, su jais pasikonsultuoti, pasidalinti patirtimi ir išvalgomis, taip pat skatinti aktyvų mokytojų dalyvavimą tarptautinėse konferencijose ugdymo tematika, kurios organizuojamos universitete.

Ekspertų grupės galutinėje ataskaitoje „Profesinis rengimas ir verslumas“ (2009) pastebima, kad pedagogų verslumo ugdymo kvalifikacijos tobulinimo procese būtina ugdyti šiuos įgūdžius:

- Projektų įgūdžiai. Projektai vertinami kaip pagrindinis metodas, kuris ugdo mokinių verslumo įgūdžius. Tam, kad mokiniai turėtų motyvacijos ir noriai įsitrauktų į projektinę veiklą, bei tikslingai joje dirbtų, mokytojai turi sugebėti jiems pagelbėti. Vadinas, pedagogai turi suvokti projektinės veiklos procesą, turi mokėti planuoti ir

organizuoti, nustatyti bendrus ir asmeninius kiekvieno mokinio tikslus ir uždavinius, gebėti atlikti projekto vertinimą ir numatyti rezultatus.

- Pedagoginiai įgūdžiai. Tai įgūdžiai susiję su mokytojo pedagoginiai metodais, kuriais jis vadovaujasi bei naudojami pamokoje. Metodai turi pagelbėti mokiniui mokytis, spręsti iškilusius konfliktus, kūrybiškai spręsti problemas, motyvuoti moksleivius imtis net ir to, ko jie paprastai nenori atlikti.
- Asmeniniai įgūdžiai. Tai pedagogų bendravimo įgūdžiai. Mokymo procese svarbu pedagogo ir mokinio tarpusavio santykis, mokytojo gebėjimas aiškiai ir įdomiai perteikti profesines žinias, sukurti jaukią mokymosi aplinką, aktyviai dirbti komandoje.

Mokant verslumo mokymo įstaigose, pedagogams svarbu turėti tam tikrus įgūdžius, kurie leistų deramai ugdyti mokinių su verslumu susijusias savybes. Aukštesnę mokytojų kompetenciją verslumo ugdymo srityje užtikrintų tai, jei būtų įvykdytas privalomas verslumo kursas visų būsimų mokytojų studijose. Valstybinėje švietimo 2013–2022 metų strategijoje (2013) akcentuojama, kad būtina sudaryti galimybę ilgai dirbantiems aktyviems mokytojams tobulinti kvalifikaciją grįžtant vienam semestru į studijas aukštojoje mokykloje. Todėl svarbu, kad mokytojai su verslumu susijusias savybes ir įgūdžius ugdytų savyje jau studijuodami arba kvalifikacijos tobulinimo metu.

Vienas iš didžiausių ir svarbiausių Lietuvoje partartaisiais metais vykdomų projektų, susijusių su verslumo ugdymu bendrojo lavinimo mokyklose buvo „*TOC for education – metodikos taikymas bendrojo lavinimo mokyklos bendruomenėms per netradicines ugdymo formas*“. Projektas vykdomas 2011-2012 metais. Pagrindinis projekto tikslas – apmokyti ne tik mokinius, tėvus, švietimo sistemos dalyvius, tačiau ir mokytojus naujų ir inovatyvių verslumo metodų, taikomų pamokose. Viena iš aktualiausių problemų diegiant verslumo ugdymą mokyklų programose bei taikant jį praktiškai, yra ta, kad daugelis mokytojų, dėstančių verslumą, nėra įgiję ekonomikos mokslų išsilavinimo. Mokytojai turi turėti rinkos ekonomikos pagrindus, nusimanyti ir žinoti inovatyvias metodikas ir būdus, kaip įgytas ekonomikos žinias būtų galima pritaikyti ne tik ekonomikos pamokoje. Tai reikalinga dėl to, kad efektyviausia mokymosi forma yra integracija į kitų dalykų dėstymą. Todėl būtina sudaryti galimybes, kad visi mokyklų mokytojai galėtų tobulinti ir praplėsti savo kompetenciją, dalyvaudami specialiuose rinkos ekonomikos pagrindų mokymo kursuose. Projektas buvo inicijuojamas siekiant parengti verslumo ugdymo kvalifikacijos tobulinimo programas, mokyti verslumo ugdymo mokytojus integruoti verslumą į formalųjį ir neformalųjį ugdymą. (Veiklų aprašas projekto partnerių mokykloms „TOC for education – metodikos taikymas bendrojo lavinimo mokyklos bendruomenėms per netradicines ugdymo

formas“ (2011). Projekto metu jame dalyvaujančius mokytojus verslumo ugdymo konsultantai supažindino su verslumo ugdymo samprata, modeliais, metodine mokomąja medžiaga, su svarbiausiais integruotinių programų rengimo principais, jų reikšme mokymo procese. Buvo skaitomos paskaitos susijusios su verslumu tematika (verslumo mokymo metodai; verslumo programos santykis su Bendrosiomis programomis; verslumo ugdymo samprata, tikslai ir integracija į mokomuosius dalykus ir kt.).

Vienas didesnių verslumą skatinančių projektų Lietuvoje yra „*Verslumo akademija*“. Projektas įgyvendinamas 2011-2013 metais. Tai kvalifikacijos tobulinimo programa, skirta bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų mokytojams, kurie jau moko arba netolimoje ateityje mokys verslumo pagal integruotą programą. Projekto pagrindinis tikslas – ugdyti ir didinti mokytojų motyvaciją, kompetenciją, savimonę, integruojant verslumo ugdymą į kitus mokomuosius dalykus. Jo metu siekiama sukurti metodinės medžiagos paketą verslumo ugdymo programos tematika ir įdirgti jį į e-mokymo aplinką. (Verslumo akademija, 2011) Pedagogai tobulindami kvalifikaciją, buvo supažindinti su naujais novatoriškais metodais ir priemonėmis, kurios padės ugdyti mokinių kūrybiškumą, į ugdymo turinį integruoti verslumą. Projekto dalyviai praktinės veiklos metu, atnaujinę savo ugdymo planus, į juos integruojant verslumo ugdymo metodus, veda verslumo ugdymo pamokas mokykloje. Taip pat vykdoma idėjų mugė, kur mokytojai kūrė verslumo idėjas ir jas realizavo, kartu su mokiniais turėjo galimybę susitikti su verslininkais jų įmonėse.

Apibendrinant galima teigti, kad mokytojų kvalifikacijos tobulinimo sistema yra labai reikalinga šiandienos besikeičiančiame švietime. Verslumo ugdymo pedagogams skirtų kvalifikacijos tobulinimo projektų Lietuvoje organizuojama labai nedaug. Visų pirma, projektai, skirti mokytojų verslumo ugdymo kvalifikacijos tobulinimui yra nukreipti į asmens verslumo gebėjimų trūkumą ir siekį tai panaikinti. Naudinga tai, kad jų metu mokytojai turi galimybę ne tik teoriškai išklausti seminarus, bet ir patys realizuoti verslumo projektus, atnaujinti savo dalyko ugdymo planus, stengiantis integruoti aktyvius verslumo ugdymo metodus ir tai įgyvendinti mokymo procese. Norint, kad toks pedagogų kvalifikacijos tobulinimo sistemos vystymas ir įgyvendinimas duotų tolygiai efektyvius rezultatus ilgo laiko perspektyvoje, būtina užtikrinti, kad kvalifikacijos tobulinimo sistema būtų įgyvendinama tolygiai ir nuolatos, be didelių pertraukų. Taip pat būtina pabrėžti, kad nors mokytojų kvalifikacijos tobulinimui skirti projektai yra reikšmingi šių dienų ugdyme, tačiau galima teigti, kad tai nepataiso minėtos problemos, kadangi projektai nėra tęstiniai, sistemingi ir nuolatos įgyvendinami. Taip pat paaiškėjo, kad iki šiandien Lietuvoje nėra nei vienos įstaigos, kuri organizuotų verslumą ugdančių pedagogų kvalifikacijos tobulinimo kursus,

siūlytų įvairias tobulinimosi galimybes, nors teisiniai dokumentai apibrėžia tokios institucijos būtinybę.

1.4 Verslumo ugdymui skirtos mokymo priemonės ir jų taikymo galimybės

1.4.1 Verslumo ugdymui skirtos mokymo priemonės

Analizuojant verslumo ugdymo galimybes bendrojo lavinimo mokyklose, svarbu nustatyti, kokios mokymo priemonės egzistuoja ir tinka naudoti pedagogams savo mokomuosiuose dalykuose. Lietuvos švietimo sistemoje nėra vieningai priimtos teorinės mokymo priemonės sampratos ir jų tikslaus skirstymo.

2011 metais Ugdymo plėtotės centro Veiklos analizės ir kokybės užtikrinimo skyrius atliko tyrimą „Su vadovėlių siejamų mokymo priemonių naudojimas bendrojo ugdymo mokyklos pamokose“, kurio tikslas buvo įvertinti mokymo priemonių panaudojimo, kitas mokinių informavimo praktikos tendencijas Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose. Tuo tikslu buvo siekta nustatyti, kokios mokymo priemonės bendrojo ugdymo mokyklų pamokose įprastai yra naudojamos kartu su vadovėliu arba vietoje jo. Tuo tikslu buvo parengtas mokymosi priemonių klasifikatorius (4pav). Jis buvo sudarytas remiantis Švietimo aprūpinimo standartuose nurodytu mokymo priemonių grupavimu.

4pav. Mokymo priemonių klasifikatorius

Šaltinis: A. Kalvaitis „Su vadovėliu siejamų mokymo priemonių naudojimas bendrojo ugdymo mokyklos pamokose“ (2011) p.9

Atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad kartu su vadovėliu yra naudojama kokia nors papildoma mokymo priemonė pagal 4 pav. Galima daryti prielaidą, kad mokytojų kvalifikacija yra tiesiogiai susijusi su jų pamokoje taikomų mokymo priemonių skaičiumi ir įvairove. Kuo pedagogas turi aukštesnę profesinę kvalifikaciją, tuo jis savo pamokose šalia vadovėlio naudoja daugiau kitų mokymo priemonių.

Pavaizduotame mokymo priemonių klasifikatoriaus paveiksle išskirtos trys atskiros kategorijos mokymo priemonių, kurios dažniausiai pasitaiko bendrojo lavinimo mokyklose pamokų metu šalia vadovėlio. Labai dažnai pamokose pedagogai naudoja ne tik vadovėlius, tačiau ir juos papildančias mokymo priemones. Tai gali būti žinynai, atlasai, žodynai, straipsniai, kita naudojama rašytinė literatūra, mokytojų dalomoji medžiaga, konspektai, taip pat tradicinės vaizdinės priemonės (plakatai, žemėlapiai, fotografijos ir kt.). Yra keletas pamokų, kur mokytojai kaip mokymo priemonę naudoja įvairius daiktus, medžiagas ir įrangą. Jie naudojami tam, kad geriau atskleistų pamokos objekto specifiką, sudedamąsias dalis, savybes, taikomi daugiau laboratoriniuose darbuose arba pratybų metu. Minėtos priemonės daugiausiai naudojamos fizikos, chemijos ir biologijos pamokose. Skaitmeninių mokymo priemonių grupė ir jų skirstymas priklauso nuo pačios ugdymo įstaigos techninio apsirūpinimo įranga bei mokytojų kvalifikacijos, t.y. kaip jie pasirėngę ir sugeba taikyti šias priemones. Bendram visos klasės darbui skirtas mokymo priemones sudaro audialinės priemonės (garso įrašai) ir vizualinės priemonės (filmai, multimedijos pateiktys ir kt.). Individualiam mokinių darbui skirtos skaitmeninės mokymo priemonės skirstomos pagal tai, ar tos mokymo priemonės yra kompiuteriuose, kurių užtenka visiems klasės mokiniams, ar ne. Mažesnių miestelių mokyklose, kurios paprastai yra prasčiau apsirūpinę mokymo technine skaitmenine įranga, mokiniai pamokose prie kompiuterio sėdi grupelėmis ir pamainomis keičiasi norėdami juo pasinaudoti.

Mokymo priemonių pamokose būtinumą akcentuoja ir A.Župerka (2009), teigdamas, kad sklandus ir efektyvus verslumo ugdymas mokyklose priklauso nuo daugelio veiksnių:

- mokymo programų, planų (standartų);
- mokytojų paruošimo ir atestacijos sistemos;
- vadovėlių, metodinės medžiagos.

Tačiau pagal atliktus tyrimus, buvo nustatyta, kad efektyviam verslumo ugdymo procesui mokykloje trukdo ne tik mokytojų kvalifikacijos stoka, bet ir reikiamos mokomosios ir metodinės medžiagos bei mokymo priemonių trūkumas.

Ekonomikos dalyko pedagogams, kurie mokinius moko verslo ir rinkos ekonomikos pradmenų bei subtilybių, stengiasi įdiegti ir ugdyti juose verslininkų gyslelę, kūrybiškumą,

iniciatyvumą, novatoriškumą bei kitas verslumo savybes, yra paruoštos ir išleistos metodinės priemonės – vadovėliai. Ekonominio švietimo sklaidos centras kartu su leidyklomis bendrojo lavinimo mokykloms (pagrindinių ir vidurinių klasių mokytojams) yra išleidęs šiuos leidinius:

- Ekonomikos mokymo programos ir standartų projektas; 2002m; Išleista vidurinių klasių mokytojams po to kai buvo išanalizuota ekonomikos mokymo situacija Lietuvoje. Išleido Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
- Ekonomikos pradžios IX-X klasėms. Mokytojo knyga; 2003m; Mokymo priemonė, sudaryta remiantis ekonomikos mokymo programos ir standartų reikalavimais. Mokytojams pateikiamos rekomendacijos, kaip geriau organizuoti moksleivių darbą dėstant konkrečią temą.
- Ekonomika ir verslumas IX-X klasėms. Kompiuterinė knyga mokytojui; 2003. Vadovėlis ne vien teorinis. Jame daug praktinių užduočių, testų, diskusinių temų, ekonominių žaidimų, knygos pabaigoje pateikiama ekonomikos terminų apibūdinimai ir jų angliški atitikmenys.
- Ekonomika XI-XII klasėms. Mokytojo knyga;
- Ekonomika pagrindinėje mokykloje. Aktyvieji mokymo metodai, 2001; Metodinė priemonė skirta pagrindinių ir vidurinių, gimnazijų ekonomikos dalyką dėstantiems arba ekonomiką į kitus dalykus integruojantiems mokytojams. Vadovėlis sudarytas iš 17 temų, kurių kiekviena paremta aktyviaisiais mokymo metodais. Metodine priemone siekiama ugdyti mokinių verslumo įgūdžius ir savybes, t.y. pasitikėjimą savimi, aktyvumą, problemų sprendimą, darbą bendradarbiaujant. Remiantis vadovėliu, yra sudarytas atskiras užduočių sąsiuvinis moksleiviams, kurio turinys atitinka ekonomikos mokymo programos ir standartų projektą.
- Ekonomika geografijos pamokose. Aktyvieji mokymo metodai, 2003; Vadovėlis yra skirtas pedagogams padėti ekonomiką integruoti į geografijos pamokas. Metodinė priemonė lavina ne tik mokinių dalykinius bet ir socialinius gebėjimus: kritinį mąstymą, kūrybiškumą, komandinio darbo įgūdžius, problemų sprendimą, savo asmeninės nuomonės išsakymą, mokymąsi bendradarbiaujant, verslumą.
- Ekonomika pasaulio geografijos pamokose. Aktyvieji mokymo metodai, 2005; Metodinė priemonė, skirta ekonomikos ir geografijos mokytojams. Pateiktos užduotys ir metodinė medžiaga skatina pedagogų tarpusavio bendradarbiavimą ir ekonomikos dalyko integravimą į geografijos pamokas.

- Ekonomika pilietiškumo pagrindų pamokose. Aktyvieji mokymo metodai, 2004; Tai puiki metodinė priemonė pedagogams, padėsianti ekonomikos dalyką integruoti į pilietiškumo pamoką. Vadovėlis sudarytas iš 16 skirtingų temų, gausu patarimų mokytojams, kaip vesti pamoką, kokius metodus taikyti užduotims atlikti, pamokai apibendrinti. Šių dviejų dalykų integracija nukreipta į mokinių asmeninių savybių, tokių kaip pilietiškumas, atsakomybė, iniciatyvumas, gebėjimas priimti savarankiškai sprendimus, ugdymą.
- Mokausi tvarkyti savo finansus. Kuriu savo finansinę ateitį. 6-8 klasės (mokytojo knyga, moksleivio knyga), 2007; Metodinė priemonė, kuri nukreipta į mokinių asmeninių įgūdžių ugdymą, moko skolintis, taupyti, efektyviai leisti ir valdyti pinigus. Knygas sudaro 16 temų, kurios suskirstytos į penkis skyrius. Mokytojo vadovėlyje kiekviename temoje detalai ir aiškiai pateikiamos metodinės rekomendacijos, kaip pasiruošti ir vesti pamokas, kokius aktyvius mokymo metodus taikyti, kurių kiekvienas yra aprašytas. Užduočių atsakymai kaip pateikti atskirai. Vadovėlis labiausiai orientuotas į matematikos ir ekonomikos dalykų mokytojus, tačiau juo gali naudotis ir kito mokomojo dalyko pedagogas. Moksleivio vadovėlyje yra pateikiama apibendrinta teorinė medžiaga ir užduotys, orientuotos tiek į individualų tiek ir į komandinį darbą. Svarbu tai, kad ši mokomoji priemonė yra skirta vienam iš verslumo elementų, t.y. ekonominiam raštingumui, ugdyti.

Šie vadovėliai - tai puikus pagalbininkas pedagogams, kurie dėsto verslumo ugdymą, arba integruoja jį į kitus mokomuosius dalykus. Mokytojams pateikiamos pamokos vedimo rekomendacijos, detalai aprašyti aktyvaus mokymo metodai, kuriuos taikant pamokoje, mokinių verslumo įgūdžiai tobulėja.

2009 – 2014 metais Ugdymo plėtotės centro iniciatyva yra vykdomas projektas **”Mokymosi krypties pasirinkimo galimybių didinimas 14-19 metų mokiniams, II etapas: gilesnis mokymosi diferencijavimas ir individualizavimas, siekiant ugdymo kokybės, reikalingos šiuolaikiniam darbo pasauliui“**. Projekto tikslinę grupę sudaro mokytojai, švietimo institucijų darbuotojai, mokyklų administracijos darbuotojai, švietimo konsultantai. Vykdomo projekto metu siekiama tobulinti projekte dalyvaujančių dalyvių profesines žinias ir kompetencijas, vystyti ir didinti ugdymo turinio patrauklumą. Tam tikslui įgyvendinti, buvo siekiama sukurti ir parengti pedagogams metodinių rekomendacijų rinkinį, orientuotą į verslumo gebėjimų ugdymą pagrindinio ir vidurinio ugdymo etapuose. Ekspertai, kūrę ir tobulinę metodines rekomendacijas, modulines

programas, išleido metodinių priemonių rinkinius, kuriuose verslumas integruojamas į mokomuosius dalykus ir siejamas su 9-12 klasių ugdymo turinio kontekstu.

1) Verslumo gebėjimų ugdymas 9-10 klasėse metodinės rekomendacijos“. Parengtoje metodinėje priemonėje yra nurodyta, kad mokytojas neprivalo laikytis griežtų taisyklių dėl verslumo ugdymui skiriamo laiko. Kiekvienas mokytojas pats gali tai nuspręsti. Jis individualiai sprendžia kaip verslumo ugdymą susieti su jo dėstomo dalyko turiniu, kaip alternatyvą pasirenkant verslo planus, projektinį darbą, kitas pamokų užduotis. Pedagogas, atsižvelgdamas Ekonomikos ir verslumo bendrosios programos parengtas nuostatas, individualiai ir kūrybiškai planuoja savo metodinę veiklą.

Kaip pateikta Metodinėje rekomendacijoje: verslumo gebėjimų ugdymas 9-10 klasėse“ (2012) „verslumo programa ugdymo procese gali būti:

- integruojama tiek formaliame, tiek neformaliame ugdyme;
- kaip atskira programa – taikoma organizuojant projektinius darbus;
- kuriamos mokomosios mokinių bendrovės“; (p.9).

Vadovėlyje yra pateikiamas išsamus verslumo ugdymo taikymo pavyzdys pagrindinėje mokykloje (9-10kl.) ir rekomendacijos, kokius mokymo metodus taikyti skatinant ir dėstant verslumą mokiniams. Pateikiama viena iš galimų verslumo taikytinų mokykloje programų, t.y. Mokomosios mokinių bendrovės (MMB). Knygą sudarę ekspertai siūlo MMB programą įtraukti į ugdymo turinį 9 ir 10 klasėje, padarant ją kaip mokymo programos dalį arba įtraukiant kaip po pamokinę veiklą. Mokymasis pagal Mokomosios mokinių bendrovės modulį mokiniams didins atsakomybės ir iniciatyvos jausmą, suteiks galimybę pagerinti problemų sprendimo ir bendravimo įgūdžius, leis aktyviai kurti ir realiai vystyti savo idėjas bei atskleisti kūrybiškumo gebėjimus. Kaip nurodyta metodinėje priemonėje, mokinių bendrovių tikslas – plėtoti nedidelę tikrą ekonominę veiklą. (Verslumo gebėjimų ugdymas 9-10 klasėse: metodinės rekomendacijos, 2012). Pedagogams naudinga tai, kad minėtoje metodinėje medžiagoje yra nurodyta papildomos literatūros bei naudingų internetinių svetainių nuorodų, kurios prireikus pagelbės mokytojams dar tinkamiau pasiruošti verslumo pamokoms. Remiantis metodiniame vadovėlyje pateikta mokomosios mokinių bendrovės programa, mokiniai bus supažindinti su pagrindiniais verslo principais. Jie patys kurs verslo idėjas ir sieks jas įgyvendinti, nes kaip ir realiame verslo pasaulyje, svarbiausias atspirties taškas – gera ir originali idėja. Mokytojams siūloma raginti mokinius prieš imantis įgyvendinti sukurtą idėją atlikti kiek galima išsamų rinkos tyrimą, padėsiantį geriau nustatyti galimų konkurentų grėsmę, produktų paklausą ir pasiūlą, kitas produkto ar paslaugos

galimybes ir grėsmes. Metodinėje rekomendacijoje taip pat pateikiama verslo plano struktūra ir patarimai, kaip tai galima įgyvendinti dėstant verslumo ugdymą mokykloje. Mokiniai rašydami verslo planą, gali pasijusti lyg tikri verslininkai, kurie ima domėtis tiekėjais, rinka ir rinkodara, produkto kūrimu, pardavimų prognozėmis ir kitais svarbiais verslo klausimais., mėgina numatyti įmonės finansinius išteklius. Pedagogams skirtame leidinyje yra numatytas atskiras skyrius, kuriame akcentuojamas ir sukurtos mokinių bendrovės valdymas. Svarbu ne tik verslo planas, padedantis versle įgyvendinti sukurtą idėją bei siekti gerų verslo rezultatų, tačiau ir įmonės valdymas, personalo darbo organizavimas. Vadovėlyje pedagogams pateikiamos rekomendacijos, kaip mokinius supažindinti su svarbiausiomis mokinių bendrovės pareigomis ir atsakomybe. Subūrę vieningą komandą, pasiskirstę darbo pareigomis mokiniais patys, konsultuojant mokytoji, turės galimybę valdyti bendrovę, priimti svarbius sprendimus. Aiškus bendrovės struktūros išskyrimas padės mokiniams didinti bendravimo sugebėjimus, leis pagerinti komandinio darbo įgūdžius.

2) Verslumo gebėjimų ugdymas 11-12 klasėse metodinės rekomendacijos“ Pedagogams skirtoje metodinėje rekomendacijoje yra smulkiai apibūdinama verslumo sąvoka, nurodytas verslumo ugdymo tikslas ir uždaviniai. Verslumas yra apibrėžiamas kaip gebėjimas, kuris padeda:

- Spręsti iškilusias problemas (planavimas, atsakomybės ugdymas);
- Komunikuoti, dirbti komandoje, užmegzti ryšius su skirtingų tipų asmenybėmis;
- Ryžtingai veikti ir pasitikėti savo jėgomis;
- Nebijoti rizikos veikiant ir kūrybingai įgyvendinant savo idėjas.

Mokomoji priemonė, skirta pedagogams, padės suprasti, kad verslumas mokiniams gali būti ugdomas ne tik per ekonomikos pamokas, tačiau ir per kitus mokomuosius dalykus. Tai rekomendacijų rinkinys, kuriuo siekiama, kad verslumo ugdymo sampratos siauras suvokimas pasikeistų ir būtų suvoktas platesnis verslumo ugdymo galimybių spektras. Rekomendacijų tikslas – ”pateikti įvairių mokomųjų dalykų pamokų pavyzdžių, kur galima verslumo ugdymo integracija į konkretų dalyką.“ (Metodinės rekomendacijos verslumo gebėjimų ugdymas 11-12 klasėse. 2012, p.7)Pateikiamos rekomendacijos kaip verslumą integruoti į technologijų, geografijos, etikos, informacinių technologijų pamokas, pateikiami keli verslumo ugdymo pamokų pavyzdžiai. Pamokoje taikomi aktyvūs mokymo metodai, pvz. projektinis darbas, padės atsiskleisti mokinių iniciatyvumui, kūrybingumui, motyvacijai, komandinio darbo ir komunikavimo bei organizaciniai gebėjimai.

Minėti metodinių rekomendacijų rinkiniai skirti padėti ekonomiką dėstantiems pedagogams integruoti verslumą ir organizuoti verslumo ugdymo procesą pagal 2008m. LR Švietimo ir mokslo ministro patvirtintą *Ekonomikos ir verslumo bendrąją programą*. (Nr.ISAK. – 2433). Jau rengiant Ekonomikos ir verslumo programą (2008) labiausiai buvo atsižvelgta į verslumo ugdymą. Vienas iš programos numatytų uždavinių, buvo mokykloje gautas teorines žinias nuolat pritaikyti praktiniuose užsiėmimuose, kas tiesiogiai skatintų mokinių motyvaciją, verslumo įgūdžių tobulinimą.

Metodinių mokymo priemonių, skirtų verslumą ugdantiems pedagogams bendrojo lavinimo mokyklose, yra ir daugiau. Gimnazijos klasėse dirbantiems pedagogams skirta metodinė medžiaga:

- Verslumo ugdymas: simuliaciniai žaidimai ir užduotys. Elektroninė mokytojo knyga/ VŠĮ Drąsinkime ateitį. Vilnius, 2011. Tai metodinė priemonė, skirta padėti mokytojams integruoti verslumą į mokomųjų dalykų programas. Joje gausu aktyvių mokymo priemonių, kurie skatina mokinius tapti atsakingais, aktyviais, iniciatyviais piliečiais.
- Lietuvos Junior Achievement programos metodinė medžiaga: Ji skirta LJA ekonomikos programoms dėstyti mokyklose. Vidurinėje mokykloje yra dvi LJA programų grupės:
  - ✓ Programos 9-10 klasių mokiniams. Šiai programai parengtos trys pagrindinės metodinės mokomosios priemonės: „Mano ekonomika“, „Veikianti įmonė“, „Pasaulio žinios“, 2003. Tai moksleiviams skirtos mokymo priemonės –praktinių užduočių sąsiuviniai. Moksleivius supažindina su pagrindinėmis ir svarbiausiomis ekonomikos sąvokomis, pagrindiniais valstybėje vykstančiais ekonominiais procesais, įmonės veikla, organizacine struktūra. Visose mokomosiose priemonėse nėra gausu teorinės medžiagos, orientuojamasi į mokinių praktinę veiklą, aktyvias į komandinį darbą ir diskusijas įtraukiančias užduotis. Naudojantis šiomis mokymo priemonėmis, mokytojas tampa patarėjas ir užduočių koordinatorius, o ne teorinių žinių perteikėjas. Jam nereikia pačiam kurti ir galvoti apie aktyvius mokymo metodus pamokos metu, kadangi jų daug mokymo medžiagoje. (D. Bareikienė, R. Česonienė. ir kt., 2008)
  - ✓ Programos 11-12 klasių mokiniams: „Kelias į sėkmę“, „Kaip tapti lyderiu“, „Mokomoji mokinių bendrovė“; „Bankų modeliavimo pratybos“, „Vadybos ir ekonominio modeliavimo pratybos“, „Imitacinė prekyba

vertybiniais popieriais“. Šioms ekonomikos programoms dėstyti yra skirti išleisti ir išversti vadovėliai, metodinė medžiaga mokytojams, praktinių užduočių sąsiuviniai. Moksleiviai turi galimybę susitikti su verslo konsultantais, kurie jiems atskleidžia daug praktinių dalykų, padeda gilinti verslumo įgūdžius, dalinasi gerąja patirtimi.

- Ekonomika. 9-10 klasėms. A.Maldeikienė; Vilnius:Tyto Alba, 2003; Vadovėlyje gausu teorinės medžiagos, kai kurios temos pateikiamos labai smulkiai, daug medžiagos iš ekonomikos istorijos. Vadovėlyje pateikiamos pagrindinės ekonomikos sąvokos, ekonomikos dėsniai ir jų veikimo mechanizmo principai. Mokomosios priemonės teorinė medžiaga labiau skirta mokiniams, turintiems aukštesnio lygio žinias ir gebėjimus. Vadovėlyje nėra pateikta pakankamai daug mokymo priemonių, todėl mokytojas pamokoje įpareigotas kūrybiškai perteikti dėstomą medžiagą, taikyti jam priimtinus ir tinkančius mokymo metodus.(D. Bareikienė, R. Česonienė. ir kt ., 2008).
- A.Makutėnas, D.Makutėnienė. “Ekonomika. 9-10 klasėms”, Kaunas: Šviesa, 2008; Metodinė mokomoji priemonė skirta gilinti moksleivių ekonomines žinias, supratimą, verslumo gebėjimus, ugdyti asmenines savybes. Vadovėlį sudaro devyni skyriai, suskaidyti į kelis poskyrius. Pateikiamos pagrindinės ekonominės sąvokos, dėsniai, jų veikimo principai, gausu praktinių užduočių, diskusinių klausimų. Skyrių pabaigoje pateikiama papildomos medžiagos patiems smalsiausiems ir gabiausiems moksleiviams. Vadovėlis sudarytas remiantis Ekonomikos ir verslumo bendrosios programos projektu.(D. Bareikienė, R. Česonienė. ir kt ., 2008).
- Mogišaitė, L. Verslumo ugdymas. Vilnius, 2010.
- Verslumo pradmenys. Užduotys ir vertinimo pavyzdžiai. Durhamo universiteto verslo mokykla, 2000.Vadovėlis skirtas 9-12 klasių moksleiviams. Kartu su mokomąja knyga pateikiamas kompaktinis diskas, jame gausu medžiagos mokytojui ir užduočių mokiniams. Knyga sudaryta iš 4 modulių: užduodami klausimai, naujų idėjų paieša, planavimo procesas, rezultatų gavimas. Mokytojas turi galimybę pats kūrybiškai organizuodamas pamokos eigą pritaikyti knygoje pateiktą medžiagą, bei pasirinkti, kiek laiko skirti kiekvienam moduliui.Vadovėlis yra projekto “Verslumo ugdymas”, vykdyto 22-ose bendrojo lavinimo ir profesinėse mokyklose, rezultatas.

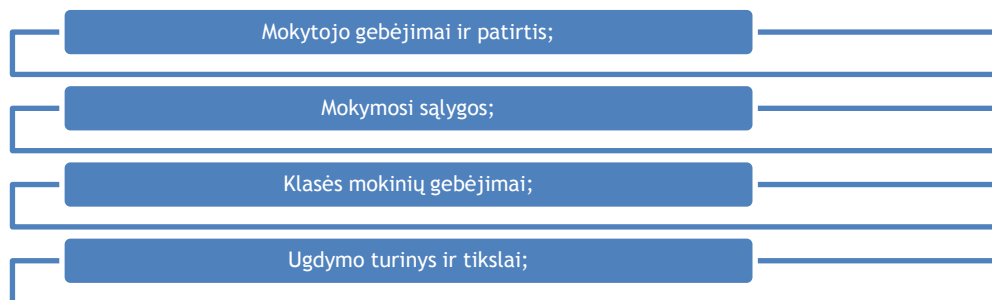
Išanalizavus literatūros šaltinius, paaiškėjo, kad mokymo priemonių pasirinkimas ugdant verslumą pamokose yra platus, kurių didžiausią dalį sudaro vadovėliai. Apibendrinant galima teigti, kad mokymo priemonės nenurodo griežtos ir privalomos ugdymo tvarkos, nenustato mokymo proceso eigos, o tik pateikia rekomendacijas planuoti pamokai, pedagogams siūlo taikyti mokymo metodus pasiekti dėstomo dalyko uždaviniams. Mokytojas turi teisę ir visas galimybes pats koreguoti mokymo procesą, papildyti jį naujais mokymo metodais, svarbiausia, kad ugdymo turinys būtų orientuotas į bendrųjų kompetencijų ugdymą. Pasirenkant mokymo priemones ir taikant jas ugdymo procese, mokytojas turi atkreipti dėmesį į tai, kad kai kuriose mokymo priemonėse – vadovėliuose yra temų, kurios neįeina į Ekonomikos ir verslumo bendrąją programą, o kai kurių Ekonomikos ir verslumo bendrojoje programoje esančių temų nėra vadovėliuose. Todėl nuo paties mokytojo priklauso pats ugdymo turinys, kuris dažnai nukreiptas ir į papildomų gebėjimų ir žinių nei numatyta Bendrosiose programose ugdymą. Mokytojams paruošti metodinių rekomendacijų rinkiniai skirti padėti ekonomiką dėstantiems pedagogams integruoti verslumą ir organizuoti verslumo ugdymo procesą

1.4.2. Verslumo ugdymui skirti mokymo metodai/formos, jų specifika

Naujų technologijų amžius keičia ne tik visuomenę, bet ir požiūrį į mokslą, švietimą, ugdymą. Šiandien vienas svarbiausių švietimo tikslų – ugdyti žmogų, kuris prisitaikytų prie besikeičiančios aplinkos, gyvenimo tempo, būtų aktyvus. Vienas iš svarbiausių veiksnių, padedantis pasiekti aukštų ir kokybiškų rezultatų tame, yra kokybiškų ir tinkamų mokymo metodų/formų parinkimas ir taikymas ugdymo įstaigose. Modernėjant technologijoms, augant jų poreikiui, kinta ir švietimo nuostatos, mokymo ir mokymosi metodai bendro lavinimo mokyklose. Kaip nurodyta Lietuvos švietimo koncepcijoje vienas iš svarbiausių tikslų apibrėžia „ugdyti kritiškai mąstantį žmogų, gebantį svarstyti esminius žmogaus egzistencijos klausimus, atsakingai daryti sprendimus ir savarankiškai veikti“. (Lietuvos švietimo koncepcija. Vilnius, 1992.) Remiantis šiuo tikslu, labai svarbu, kad jau mokykloje pedagogai sugebėtų tinkamai pasirinkus mokymo priemones ir metodus suteikti mokiniams ne tik dalykinių žinių, bet ir paruoštų juos mokymuisi visą gyvenimą, ugdytų jų vidinę motyvaciją, skatintų juos kritiškai mąstyti, patiems priimti, vertinti informaciją, priimti sprendimus. Mokymosi metodai – tai „mokinių ugdymo būdai mokymo procese“ (Rajeckas, 1999, p.142). Galima teigti, kad didžia dalimi jie tiesiogiai susiję su mokinio mokymosi rezultatais ir tolimesne mokinio motyvacija bei saviugda.

E.Barzdžiukienės ir R.Jarovaitienės (2007) straipsnyje teigiama, kad pedagogai rinkdami mokymo metodus pamokoms, turi atkreipti dėmesį į jų paskirtį ir kriterijus. Metodai turi užtikrinti kiek galima didesnę mokinių aktyvų dalyvavimą, aktyvinti jų turimas žinias, sudaryti galimybę tarpusavyje bendrauti, diskutuoti, aktyviai reikšti mintis.

Pedagogai turi galimybę patys savo ugdymo procese pasirinkti mokymo metodus. Tai padaryti jiems lengviau, įvertinus tam tikrus kriterijus. Mokymo metodų pasirinkimą lemia kelios veiksnių grupės (5pav.)

5 pav. Veiksniai, kurie lemia mokymo metodų pasirinkimą

Šaltinis: sudaryta pagal A.Galkienė, A.Cijūnaitienė, 2007

Šiandiniame mokymo procese surandama ir praktikoje taikoma daugybė įvairių aktyviųjų mokymo metodų. Mokymo metodų įvairovė didelė – taikytini tiek *tradiciniai*, tiek *netradiciniai* mokymo metodai. Netradiciniais metodais švietime vadinami tokie, kurie paprastai dar gan retai taikomi ugdyme, bet yra labiau reikšmingi ir efektyvūs ugdymo procese negu tradiciniai.

Tradiciniai metodai. L.Jovaiša (2001) tradicinius mokymo metodus suskirstė į tris grupes:

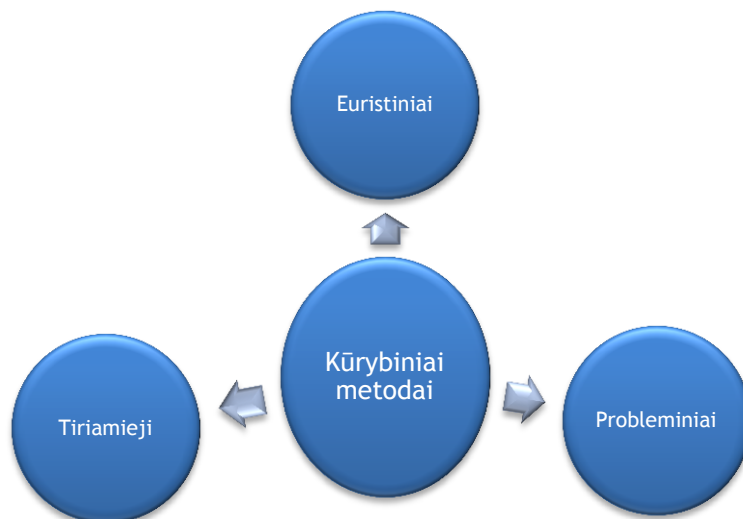
- taikomi informacijai perteikti. Prie jų būtų galima priskirti demonstravimą, informacinių šaltinių nagrinėjimą, schemų, grafikų, lentelių lyginimą ir kt.;
- praktiniai – operaciniai metodai, labiau koncentruoti į mokinių tam tikros veiklos atlikimo ugdymą, į procesą (t.y. eksperimentai, laboratoriniai darbai, grafiniai darbai, pratybos, seminarai, prezentacijos ir kt.);
- kūrybiniai metodai, skatinantys mokinių kūrybiškumą, aktyvumą bei kritinį mąstymą (atvejo analizė, diskusija, „minčių lietus“, nebaigti sakiniai ir kt.);

Ypatingai svarbūs mokymo procese yra kūrybiniai metodai. Tą akcentuoja ir N.Kuitienė (2005), manydama, kad jų dėka mokiniai patys aktyviai imasi ieškoti problemų sprendimų variantų, gilinasi į nestandartines situacijas ir ieško priimtinausio sprendimo. Ugdomas jų

kritinis mąstymas, iniciatyvumo, kūrybiškumo bei kiti verslumo gebėjimai. Taikant kūrybinius mokymo procesus, pirmiausiai sukuriama probleminė situacija, paskui orientuojamasi į problemos formulavimą ir plano jai spręsti sudarymą, problemos sprendimo organizavimą ir įgyvendinimą.

Jovaiša (2001) kūrybinius metodus suklasifikavo į grupes, kurios pavaizduotos 6 paveiksle:

6 pav. Kūrybinių metodų klasifikacija

Šaltinis: sudaryta pagal Jovaiša, 2001

Tiriamuosius mokymo metodus sudaro: stebėjimas, eksperimentai, darbas su moksline literatūra, matematiniai-statistiniai skaičiavimai, tyrimo rezultatų pateikimas.

Probleminius mokymo metodus pagal Jovaišą (2001) sudaro probleminis pokalbis pagal probleminę situaciją, kūrybiniai rašiniai, algoritmavimas, uždavinių sprendimas, techninis modeliavimas.

Euristinių mokymo metodų grupę sudaro mažiausiai mokymo metodų – euristinis pokalbis, loginis įrodymas, paieškos, techninis konstravimas. Šių mokymo metodų specifika yra ta, kad jų tikslas yra rasti naują ir tikslesnį sprendimą, skatinti naujų ir priešingų jau esamiems dalykams teiginių radimą.

Tradiciniai ugdymo metodai yra labiau statiški ugdymo procese, labiau orientuojasi į ugdymą kaip žinių ir teorijos perteikimą ugdytiniams. Tik nedidelė dalis tradicinių metodų leidžia improvizuoti, atsikleisti mokiniui, laisvai jam reikštis.

Netradiciniai metodai. Šiandienos mokymo procese tradicinius ir nekintančius mokymo metodus intensyviai keičia aktyvieji arba netradiciniai mokymo metodai. Jų dėka mokymo procesas tampa dinamiškesnis, įdomesnis, greičiau pasiekiami efektyvūs rezultatai. Mokinių žinios būna geresnės, kai jie patys aktyviai įsilieja į mokymosi

procesą ir jame dalyvauja, kai jie nėra pasyvūs dalyviai ir klausytojai. Aktyvaus mokymosi metodai – tai būdas pasiekti tikslą – įgyti ir žinių, ir gebėjimų (Aktyvaus mokymosi metodai, 1998).

Apie aktyvius mokymo ir mokymosi metodus yra kalbėję ir Lietuvos ir pasaulio mokslininkų: A.Bėkšta ir V.Lukošiūnienė (2005), L.Jovaiša (2001), N.Bižys, (2005), R.Arends (1998).

Šiaučiukėnienė, L., Visockienė, O., Taliūnienė, P. (2006) tirdamos šiuolaikinius aktyvius mokymo metodus pabrėžė jų teigiamą naudą mokiniui ir išskyrė esminius ir svarbiausius jų bruožus:

- Orientacija į mokymąsi;
- Sukuriama skatinanti aplinka;
- Bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžių gilinimas;
- Savo veiklos įsivertinimo skatinimas;
- Individualaus mokymosi stiliaus atskleidimas;
- Kritinio mąstymo, savarankiškumo ugdymas;
- Pagalba mokytojui pažinti ugdytinius;
- Sąlygų ir stipresnių, ir silpnesnių mokinių saviraiškai sudarymas;
- Mokytojo ir mokinio laisvas bendravimas bei teisė išreikšti savo individualybę veikloje;
- Mokymo ir mokymosi procesas yra kūrybinis procesas abiem dalyviams, nes mokytojas kaip pagalbininkas.

Aktyviųjų mokymo metodų naudą ir reikšmę nagrinėjo ir L. Liesienė (2012), teigdama, kad aktyviųjų mokymo ir mokymosi metodų įvairovė suteikia galimybę ugdymo procesą padaryti daug spartesnį ir patrauklesnį, be to, padeda mokytis ieškoti ir atrasti naujus, nežinomus dalykus, klysti ir taisyti savo klaidas.

Netradicinius (šiuolaikinius) mokymo metodus/ formas galima skirstyti pagal tai, kokią veiklą užsiima mokiniai šiuos metodus atlikinėdami. Todėl remiantis tuo yra skirstomi *skaitymo, rašymo, klausinėjimo, bendradarbiavimo bei įvairių veiklų jungiantys metodai*. Klasifikacija pavaizduota 1 lentelėje.

Šiuolaikinių mokymo metodų(formų) klasifikavimas

Klasifikacija:	Metodai:
Skaitymo	Paskutinis žodis priklauso man; teksto žymėjimas; dienoraštis, „Ištęsta paskaita“; aktyvus skaitymas
Rašymo	Tinklo nėrimas; piramidės istorija; penkiaeilis; minčių žemėlapis; nebaigti sakiniai; kryžminė diskusija; laisvas rašymas; pranešimo rengimas
Klausinėjimo	„Stori“ ir „ploni“ klausimai; 6W; klausimų ramunė; klausiamieji žodžiai;
Bendradarbiavimo	Diskusija; debatai; sakyk ir klausk; apskritas stalas; kompozicija; mokymasis grupėmis; problemų sprendimas; darbas grupelėse
Įvairių veiklą jungiantys metodai	Atvejo analizė; akvariumas; „minčių lietus“; ledlaužis; interviu; testai; raktiniai terminai; inscenizavimas; simuliaciniai žaidimai; autoriaus kėdė; sąvokų žemėlapis; pranešimo pristatymas; paskaita; projektas (individualus, grupinis); susitikimas su verslo atstovais; verslo plano rengimas; mokyklinė mugė; mokyklinė įmonė; kūrybinės dirbtuvės; De Bono kepurės;

Šaltinis: sudaryta pagal Šiaučiukėnienė, Visockienė, Talijūnienė, 2006

Literatūroje aiškiai skiriamas mokymo metodų skirstymas į *aktyviusius* ir *pasyviusius*. Anot A.Župerkos (2011, p.4) verslumas turi būti ugdomas taikant modeliavimo – imitavimo (vaidmens imitavimas, modeliavimas kompiuteriu) ir praktinės veiklos ugdymo (vizitai verslo įmonėje, konsultacijos, darbas verslo įmonėje) metodus. Jie sudaro aktyviųjų metodų grupę. Pasyviusius verslumo ugdymo metodus sudaro informacijos teikimo (knygų skaitymas, paskaitos) ir mentaliteto vystymo (kritinis mąstymas, tarpdisciplininis žinių taikymas, problemų sprendimas) metodai. Ugdant bendraujančią, aktyvią, kritiškai mąstančią asmenybę, ypatingai reikšmingi tampa praktinės veiklos aktyvieji ugdymo metodai, kurie skatina mokinio ir verslo pasaulio atstovų kontaktą ir bendravimą, padeda geriau suvokti ekonominės rinkos dėsnius, leidžia mokiniui labiau suprasti su karjeros pasirinkimu susijusius klausimus.

Pateikti aktyvūs mokymo metodai suteikia plačias galimybes pedagogams taikyti juos ugdyme, tačiau Lietuvoje ne visi metodai yra plačiai ir sėkmingai taikomi. Vieni yra labiau paplitę negu kiti. Mokytojai juos renkasi vadovaudamiesi sėkminga kitų pedagogų patirtimi, vadovėlių rekomendacijomis, savo nuojauta, tačiau daugeliu atvejų kyla grėsmė, jog pritaikę ugdymo procese vienus metodus, mokytojai nebenaudos ir nebemėgins taikyti naujų. Kita priežastis, kodėl pedagogai mokyme netaiko plataus spektro mokymo metodų, galima ta, jog didžioji dalis pedagogų niekada nesimokė verslumo, todėl jie tiksliai nežino, kokie verslumo mokymo metodai yra patys tinkamiausi ir veiksmingiausi mokymo procese, ir apskritai nežino jų gausaus pasirinkimo galimybių.

Vienas veiksmingiausių verslumo ugdymo metodų yra projektinė bei įvairi praktinė moksleivių veikla. Tokį požiūrį atskleidė L. Gegieckienė, A. Graikšienė (2009). Šis ugdymo metodas priskiriamas prie šiuolaikinių aktyviųjų verslumo ugdymo metodų. Projektai ugdo mokinių kritinį mąstymą, atsakomybę, savarankiškumą, problemų sprendimo įgūdžius. Kaip nurodyta ataskaitoje „Profesinis rengimas ir verslumas“ (2009), į problemų sprendimą ir patirtį orientuotas švietimas turi ypatingą reikšmę puoselėjant verslumu grindžiamą mąstymą ir verslumo gebėjimus.“ Šis mokymo metodas unikalus tuo, kad mokytojas, taikydamas ugdyme projektą, ugdymo procesą orientuoja į mokinį. Mokinys atsidūręs ugdymo centre turi galimybę išreikšti save, gilinti savo iniciatyvumą, imlumą naujovėms, bendradarbiavimo gebėjimus. V. Malonaitienė (2007) nurodė, kad projektinės veiklos taikymo svarba mokymo procese didelė ir sudaro prielaidas:

- Naujų darbo ir mokymosi formų paieškai;
- Bendradarbiavimui plėtotis;
- Taikyti eksperimentinį ugdymą;
- Kaupti per veiklą įgytą patirtį.
- Ugdyti moksleivių gebėjimą veikti greitai kintančioje aplinkoje.
- Aktualizuoti mokymosi procesą.
- Ugdytis įvairiems komunikaciniams gebėjimams.
- Plėtotis vidinei ir tarpdalykinei integracijai.
- Mažinti mokinių mokymosi krūvius.

- Individualizuoti ugdymo procesą.

Šios prielaidos apima mokytojų ugdymo procesą ir organizavimą, atveria platesnes ugdymo proceso galimybes, tačiau taip pat projektinė veikla efektyvi skatinant asmeninę atsakomybę už mokymosi rezultatus, moksleivių pasitikėjimą savimi, socialinį bendravimą.

Metodinėse ugdymo rekomendacijose nurodyta, kad pamokos metu yra tikslinga ir labiausiai efektyvu naudoti ne pavienius ir tuos pačius mokymo metodus, bet įvairių metodų derinius. Naudojant girdimuosius mokymo metodus (debatų, diskusijų, paskaitą ir pan.), regimuosius mokymo metodus (skaidrių demonstravimą, žemėlapius, filmus, fotografijas ir pan.) kartu, mokymas ir mokymasis tampa veiksmingiausias. Tačiau pamokos laikas yra ribotas, todėl prieš naudojant ir taikant mokymo metodus, mokytojas turi gerai įvertinti pamokos tikslą, mokinių motyvaciją bei jų galimybes, nustatytus pamokos uždavinius. Ugdyme mokymo metodo pasirinkimas yra toks pat svarbus kaip ir ugdymo turinys. Platus mokymo metodų pasirinkimas suteikia galimybę pedagogams pajvairinti mokymo procesą kiekvieną kartą pritaikant vis kitą metodą. Tačiau būtina pabrėžti tai, kad nėra vienintelio ir universalaus mokymo metodo, kuris būtų tinkamas visiems mokytojams ir visiems mokiniams. Kitaip tariant, kas tinka vieniems, gali netikti kitiems.

Apibendrinant galima teigti, kad mokytojai turi būti inovatyvūs, sužadinti mokinių susidomėjimą ugdymo procese. Tai padaryti galima taikant šiuolaikinius (aktyvius) mokymo metodus. Kiekviena naujovė reikalauja daug pastangų, laiko sąnaudų ir kantrybės, didelio noro ir užsispyrimo, tačiau norint ugdymo procesą padaryti efektyviu, būtina jį modernizuoti taikant naujausius mokymo metodus. Toks švietimo procesas bendrojo lavinimo mokyklose suteikia galimybę labiau įtraukti mokinį į mokymosi procesą bei leidžia mokiniui būti atsakingam ir sėkmingai veikti besikeičiančioje visuomenėje.

2.EMPIRINIO TYRIMO METODIKA IR ORGANIZAVIMAS

Tikslinė grupė: penkių tyrime dalyvavusių gimnazijų mokytojai (287 mokytojai).

Tyrimo imtis. tyrimas buvo atliekamas remiantis netikimybine tiksline imtimi, t.y. į tyrimą įtraukiami respondentai, tipiškiausi pagal tiriamąjį požymį. Tyrime dalyvavę respondentai yra penkių Dzūkijos regiono gimnazijų (I - IV gimnazijos klasių) mokytojai. Empiriniame tyrime dalyvavo 166 mokytojai iš penkių gimnazijų: 29 mokytojai iš rajoninės gimnazijos, 34 mokytojai iš rajono centro gimnazijos ir 103 pedagogai iš trijų miesto gimnazijų. Nors tyrime dalyvavusiose gimnazijos dirba 287 mokytojai, visų apklausti nepavyko. Tai priežastys, nepriklausančios nuo tyrėjo. Dalis jų atsisakė užpildyti anketą, dalies pedagogų nebuvo tuo metu mokykloje.

Empirinio tyrimo uždaviniai:

- 1) išnagrinėti tyrime dalyvaujančių gimnazijos mokytojų požiūrį į verslumo sampratą;
- 2) atskleisti, kokius gebėjimus ir asmenines savybes tyrime dalyvaujantys respondentai priskiria verslumo kompetencijai ir kaip ugdo savo darbe;
- 3) nustatyti tyrime dalyvaujančių mokytojų požiūrį į tai, kiek prasmingas verslumo ugdymas yra šiandieninėje mokykloje ir koku būdu jis turėtų būti ugdomas;
- 4) ištirti, kaip mokytojai yra susipažinę su verslumo ugdymui skirtomis metodinėmis priemonėmis ir kaip jas naudoja savo darbe;
- 5) ištirti, kurie verslumo ugdymui skirti metodai ir formos yra labiausiai praktiškai naudojami mokytojų darbe bendrai ir pagal atskiras disciplinų sritis;

Empirinis tyrimas buvo atliktas 2013 metais rugsėjo – lapkričio mėnesiais. Tyrimui pasirinktos 5 gimnazijos iš Dzūkijos regiono (3 miesto gimnazijos, 1 rajoninė gimnazija, 1 rajono centro gimnazija).Prieš atliekant tyrimą dvejose miesto gimnazijose ir vienoje rajoninėje mokykloje buvo susitarta su gimnazijų direktoriais dėl galimo tyrimo atlikimo. Darbo autorė jiems pristatė tyrimo paskirtį, reikšmingumą ir naudą, detaliai pakomentavo tyrimo instrumentą, buvo užtikrintas anketinių duomenų konfidencialumas. Surengtuose gimnazijų posėdžiuose mokytojams buvo trumpai pristatytas tyrimo tikslas, jie buvo supažindinti su tyrimo uždaviniais. Sutikę tyrime dalyvauti mokytojai vietoje užpildė anketas.

Kitose dvejose gimnazijose (1 miesto gimnazija ir 1 rajono centro gimnazija) anketinės apklausos buvo atliekamos mokyklose tiesiogiai pertraukų metu išdalinus pedagogams anketas.

Empirinio tyrimo metodai:

- 1) anketinė apklausa;
- 2) aprašomoji statistika;
- 3) lyginamoji analizė.

Empiriniame tyrime naudota anketa yra pateikta 1 Priede. Anketą sudaro 21 klausimas, suskirstyti į 4 blokus, kurie skirti nustatyti tam tikrus indikatus. (žr. 2 lentelę). Anketą sudarė Mykolo Romerio universiteto Edukologijos ir socialinio darbo instituto dėstytojai: lekt. dr. J.Dudaitė, doc. dr. G. Žibėnienė, doc. dr. R. Prakapas.

2 lentelė

Anketos klausimų dalys (blokai)

Klausimai:	Kas siekiama nustatyti:
1A – 3A	Siekama nustatyti respondentų supratimą klausimu „ <i>Kas tai yra verslumas?</i> “; sužinoti, kokius asmeninius gebėjimus ir asmenines savybes respondentai laiko verslumo kompetencijos dalimi, kurie iš jų yra įgimti, o kurie įgyti (ugdomi).
1B – 2B	Skirti atskleisti respondentų požiūrį, kiek verslumo ugdymas yra prasmingas atskirų ugdymo pakopų klasėse bei jų dėstomame dalyke, koku būdu mokykloje turi būti ugdomas verslumas.
1C - 9C	Siekama nustatyti situaciją, ar respondentai ugdo mokinių verslumą pamokose ir užklasiniėje veikloje; kokius verslumo kompetencijos elementus pedagogai linkę pamokose ugdyti, kaip respondentai tobulina kvalifikaciją verslumo ugdymo klausimais, ar yra susipažinę su verslumo ugdymui skirtomis metodinėmis priemonėmis ir metodais/formomis bei kaip juo naudoja savo darbe.
1D – 7D	Demografiniai klausimai siekiant nustatyti respondentų amžių, lytį, dėstomą dalyką,

	kvalifikacinę kategoriją, mokyklos regionui ir vietai nustatyti.
--	--

Gauti statistiniai duomenys apdoroti, naudojant kompiuterinę MS Excel ir SPSS programą. Empirinio tyrimo metu gauti ir apdoroti duomenys pateikti grafikuose, analizuojami, pateikiamos galimos prielaidos, išvados ir rekomendacijos.

Atlikto kiekybinio empirinio tyrimo etapai:

I etapas. Anketos sudarymas ir tobulinimas.

II etapas. Tyrimo pristatymas gimnazijų direktoriams, išryškinant tyrimo naudą ir svarbą, tyrime dalyvaujančių respondentų supažindinimas su tyrimo instrumentu. Anketinių apklausų vykdymas penkiose Dzūkijos gimnazijose 2013 metų rugsėjo – lapkričio mėnesiais, asmeniškai įteikiant anketas mokytojams. Anketos užpildymas trukdavo 15-20 min, užpildytos jos buvo surinktos tą pačią arba ateinančią dieną.

III etapas. Užpildytų ir surinktų anketų duomenų bazės sudarymas SPSS programoje.

IV etapas. Duomenų analizė MS Excel ir SPSS programose.

V etapas. Pateikiamos empirinio tyrimo išvados, remiantis tyrimo rezultatais pateikiamos rekomendacijos.

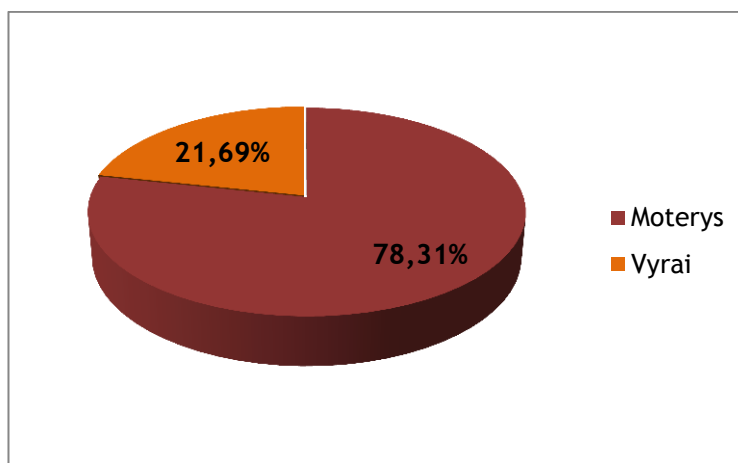

3. VERSLUMO UGDYMIUI SKIRTŲ MOKYMO PRIEMONIŲ TAIKYMO GIMNAZIJOJE TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ

Pirmoje darbo dalyje išnagrinėjus verslumo ir verslumo ugdymo teorinius aspektus, verslumo ugdymo reglamentavimą Lietuvos Respublikos teisiniuose aktuose ir metodines priemones bei metodus, tinkančius ugdyti verslumą Lietuvos mokymo įstaigose, trečioje darbo dalyje siekiama atlikti tyrimo rezultatų analizę. Tyrimu siekiama atskleisti, kaip pedagogai yra susipažinę su verslumo kompetencijos elementais, kaip juos ugdo savo pamokose, išskirti kokių būdu turi būti ugdomas verslumas ir kiek jis prasmingas mokykloje. Ištiriama situacija, kaip verslumo ugdymui skirtos mokymo priemonės yra taikomos gimnazijoje, jų praktinio taikymo gimnazijoje ypatumai.

3.1. Tyrimo imties apžvalga

Atliekant empirinio tyrimo išsamią analizę, nagrinėjant respondentų požiūrį į verslumą, metodines priemones ir metodus bei formas verslumo ugdymui, bei jų praktinį taikymą pedagogų darbe, tikslinga būtų panagrinėti tyrime dalyvavusių respondentų charakteristiką. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį matyti 7 pav.

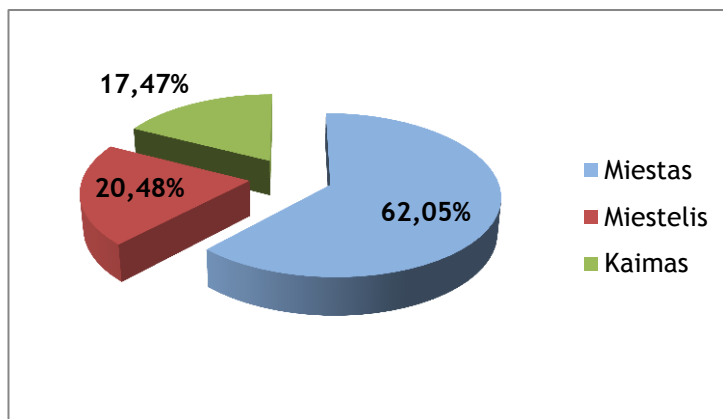

7 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį, (proc.)

Iš diagramos duomenų matyti, kad tyrime dalyvaujančių respondentų daugumą sudarė moterys. Jos sudarė 78,31proc. visų respondentų, t.y. buvo apklaustos 13m moterų. Vyrai sudarė 21,69 proc. visų respondentų, t.y. tyrime jų dalyvavo 36. Tai nėra atsitiktiniai rezultatai. Lietuvos švietimo sistemoje vyrauja situacija, kad didesniąją dalį mokyklos mokytojų sudaro moterys.

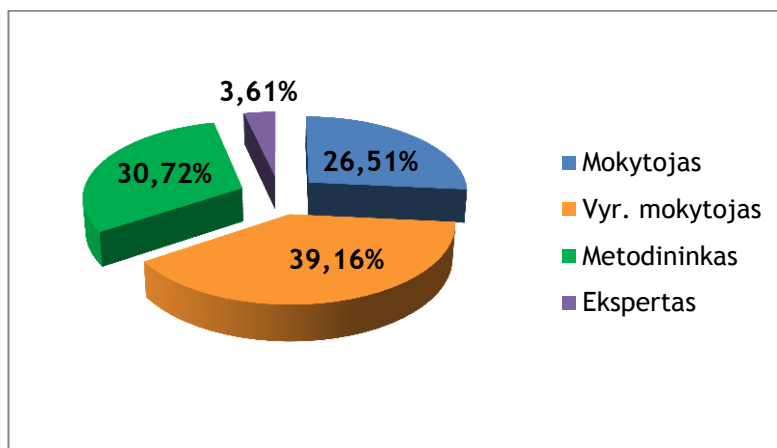
Tyrimo dalyvavo penkios Dzūkijos regiono gimnazijos, tačiau iš skirtingų vietovių. (žr. 8 pav.) Kadangi trys gimnazijos buvo iš miestų, tai ir dalyvavusių tyrime respondentų buvo dauguma (62,05 proc.). Pedagogai iš rajoninės mokyklos (kaimo vietovė, kai gyvena iki 3000

žmonių) sudarė 17,47 proc. visų respondentų, t.y. 29 pedagogai. 34 mokytojai buvo iš miestelio gimnazijos, jų dalis sudarė 20,48 proc. visų respondentų. Vietovė tyrime svarbi tuo aspektu, kad analizuojant tyrimo rezultatus, galima pastebėti, kaip verslumą supranta, kokius verslumo kompetencijos elementus ugdo ir kokius metodus bei formas tuo tikslu pedagogai taiko priklausomai nuo skirtingų vietovių, kur yra gimnazijos.

8 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal gimnazijos vietovę (proc.)

Verslumas ir jo ugdymas mokykloje didele dalimi priklauso nuo mokytojo amžiaus ir profesinės kvalifikacijos kategorijos. Atsižvelgiant į tai, galima daryti prielaidą, kad kuo didesnė pedagogo kvalifikacinė kategorija, tuo efektyviau jis naudoja verslumo ugdymo metodus, ugdo mokinių verslumo kompetenciją.

9 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal kvalifikacijos kategoriją (proc.)

Diagramos duomenys rodo (žr. 9 pav.), kad didžiausią dalį tyrime dalyvavusių pedagogų sudarė vyr. mokytojai, t.y. 39,16 proc. arba 65 mokytojai. Didžiausią kvalifikacinę kategoriją turintys pedagogai, ekspertai, sudarė tik 3,61 proc., arba 6 pedagogai. Galima daryti išvadą, kad didesnę dalį tyrime dalyvavusių respondentų sudarė aukštesnės kvalifikacinės kategorijos pedagogai, todėl tai iš dalies sudaro prielaidą manyti, kad

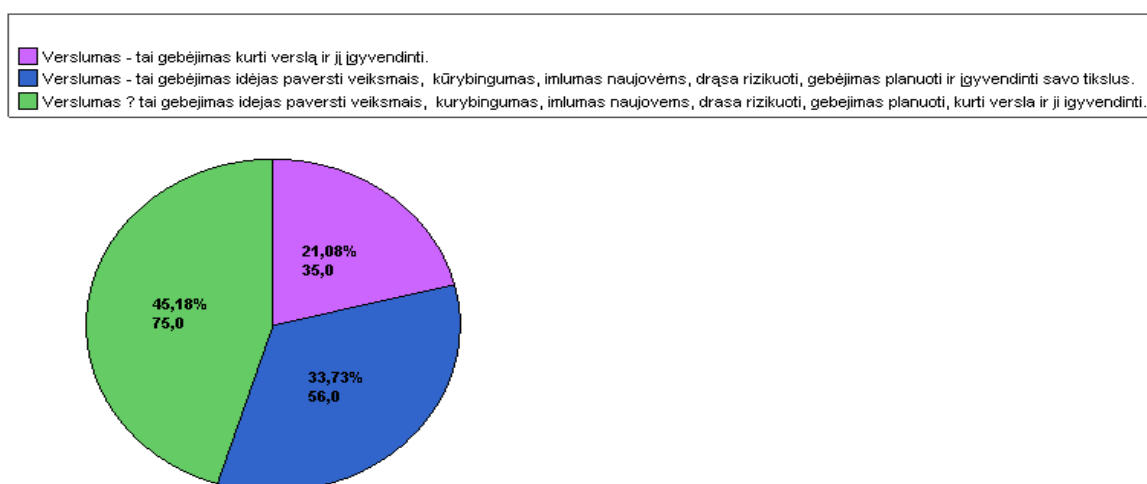
gimnazijose aktyviai ugdomas verslumas, mokytojai domisi projektine veikla, dalyvauja seminaruose, susijusiuose su verslumu, tobulina savo kvalifikaciją.

3.2. Mokytojų požiūrio į verslumą ir verslumo kompetencijos elementus analizė

Atliekant tyrimą, pagrindinis dėmesys buvo skiriamas siekiniui nustatyti verslumo ugdymui skirtų mokymo priemonių praktinį taikymą gimnazijose. Būtų aktualu sužinoti, kaip patys mokytojai supranta verslumo sąvoką. Kaip jau buvo pastebėta, daugelis mokslininkų ir tyrinėtojų verslumą tiesiogiai sieja su verslu ir verslininko statusu, kiti su tam tikromis asmeninėmis savybėmis, kurios yra arba įgimtos arba laikui bėgant išugdomos. L. Mincienė (2004) verslumo reiškinių nagrinėjo dviem lygmenimis:

- tai sprendimų, naujovių siekimo ir rizikos derinys, *skatinantis verslą*;
- *įgimtos ir įgytos žmogaus savybės*, kurios leidžia žmogui naujoviškai ir mąstyti ir aktyviai, rizikingai veikti.

Mokytojams buvo užduotas klausimas: Kuris, jų nuomone, apibrėžimas tiksliausiai apibūdina verslumą. Remiantis šiomis skirtingomis verslumo sampratomis, anketoje buvo pateikti skirtingi verslumo sampratos variantai. Pirmas susijęs su verslu ir verslininko statusu, apibūdinantis gebėjimą kurti verslą. Kitas nusako verslumą kaip asmeninių gebėjimų rinkinį, kurie leidžia savarankiškai organizuoti savo veiklą, ugdo atsakomybę už padarytus veiksmus. Trečias variantas apjungia kitus du ir galima teigti, kad remiantis mokslinė literatūra ir galiojančiais teisiniais aktais, reglamentuojančiais verslumą, labiausiai atspindi tikrąją verslumo sampratą. Gauti respondentų vertinimai pavaizduoti 10 pav.

10 pav. Verslumo samprata. Apibrėžimai, tiksliausiai apibūdinantys verslumą

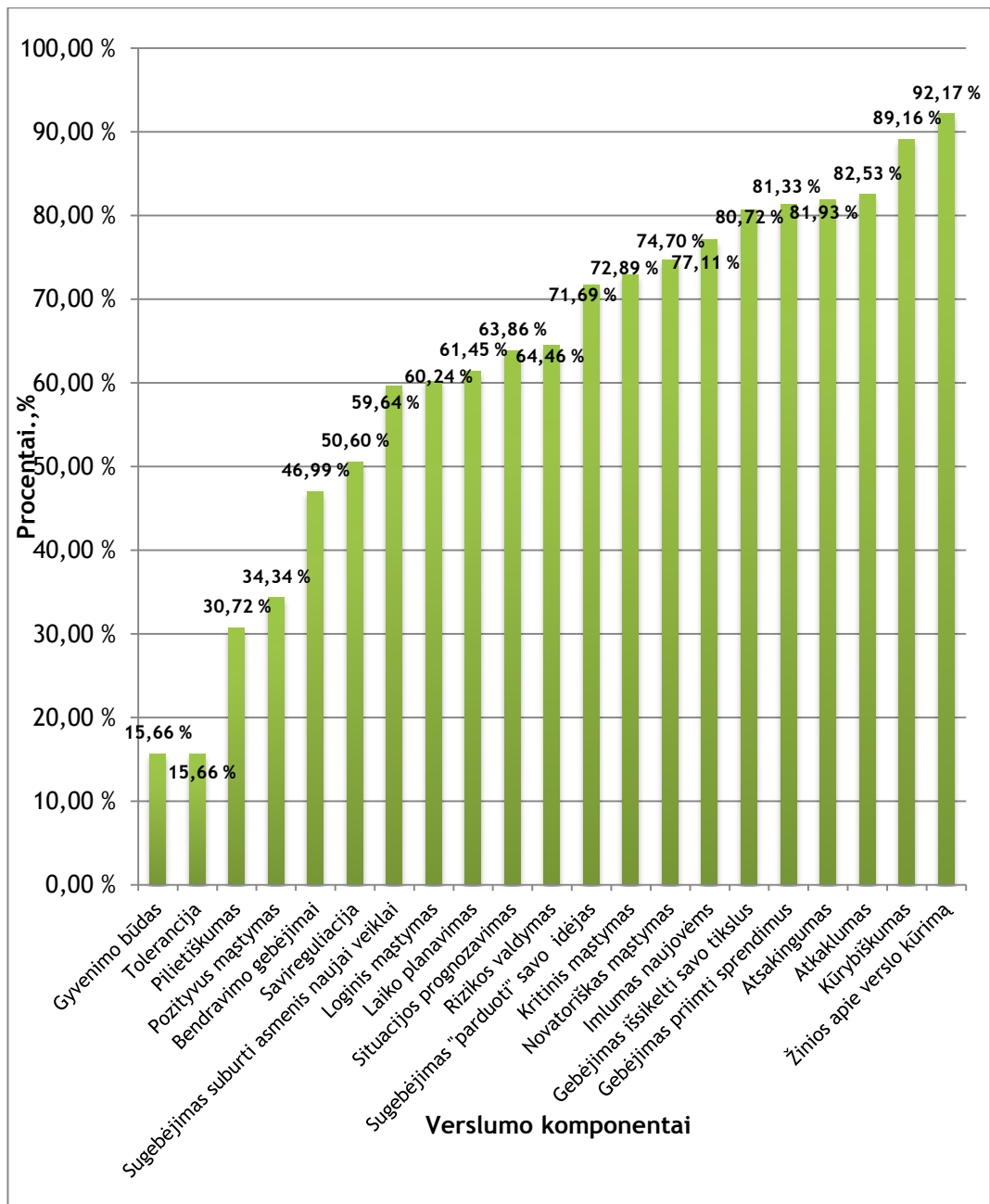
Remiantis gautais rezultatais, galima pastebėti, kad beveik pusė apklaustų mokytojų, t.y. 45,18proc. (75 mokytojai) verslumą sieja su asmeninėmis žmogaus savybėmis, žiniomis apie verslą bei gebėjimu kurti verslą. Jie mano, kad verslumas – tai gebėjimas idėjas paversti veiksmais, kūrybingumas, imlumas naujovėms, drąsa rizikuoti, gebėjimas planuoti, kurti verslą ir jį įgyvendinti. Kitaip tariant, jų nuomone, verslus žmogus tas, kuris pasikliaudamas savo asmeniniais gebėjimais ir savybėmis (įgimtomis ir įgytomis) sėkmingai siekia savo tikslų ir kuria verslą. Ši vyraujanti nuomonė sutampa su mokslininkų(L. Mincienė), aiškinančių verslumo sąvoką platesne prasme, požiūriu. Kita dalis, t.y. 21,08 proc. respondentų verslumą tapatina su siauresniu supratimu – verslo sritimi, žiniomis apie verslą, gebėjimu kurti ekonominę pridėtinę vertę. Tai atitinka Stokes D., Wilson N. ir Mador M. (2010) pateiktą požiūrį į verslumą. Tai, kad verslumas yra gebėjimas kurti verslą ir jį įgyvendinti, mano 35 mokytojai. Net trečdalis respondentų verslumą sieja tik su asmens savybėmis ir gebėjimais, tokiais kaip kūrybingumas, imlumas naujovėms, drąsa rizikuoti, planavimas, gebėjimas įgyvendinti savo tikslus. Taip mano 56 respondentai, t.y. 33,70proc. Pagal gautus duomenis, buvo nustatyta, kad daugelis mokytojų jau supranta verslumo sąvoką plačiu aspektu, nesieja verslumo tik su verslo sritimi. Vadinasi jie suvokia ir paties verslumo reikšmę kasdieniniame ugdyme, kaip nenutrūkstantį procesą, kuriam tęsiantis mokykloje, asmuo ugdytų savo verslumo kompetencijas ir ateityje gebės kurtis verslą, arba sukurti pridėtinę vertę verslo sektoriuje. Skirtingas verslumo supratimas ir požiūris į jį mokslinėje literatūroje ir teisės dokumentuose leidžia manyti, kad vieno ir teisingiausio apibrėžimo šiai sąvokai apibūdinti nėra. Tokį požiūrį į verslumą dėstė ir D. Bornstein (2004), panašią situaciją atspindi ir gauti respondentų atsakymai.

Verslumo kompetencijoms analizuoti mokytojams buvo pateikti trys tarpusavyje susiję klausimai, kurie nukreipti į verslumo kompetencijos atskirus elementus, jų prigimtį (t.y. ar jie ugdomi, ar įgimti) ir mokytojų gebėjimą tuos elementus ugdyti savo pamokose. Gauti duomenys struktūrizuoti pateikti 3 lentelėje.

Mokytojų požiūris į verslumo kompetencijos elementus, jų prigimtį ir taikymą

	Verslumo kompetencijos dalis:		Savybės, kurios gali būti:			Pamokų metu ugdau gebėjimus, savybes, suteikiu žinias:		
	Ne	Taip	Įgimta	Ugdoma	Ir įgimta, ir ugdoma	Ne	Taip, 1-3 kartus per metus	Taip, daugiau nei 3kartus per metus
Žinios apie verslo kūrimą	13	153	0	165	1	148	11	7
Kūrybiškumas	18	148	18	44	104	54	41	71
Gebėjimas išsikelti savo tikslus	32	134	4	72	90	51	92	23
Pilietiškumas	115	51	15	116	35	114	40	12
Imlumas naujovėms	38	128	18	55	93	132	23	11
Sugebėjimas suburti asmenis naujai veiklai	67	99	25	47	94	125	35	6
Laiko planavimas	64	102	6	125	35	117	42	7
Situacijos prognozavimas	60	106	5	71	90	70	63	33
Gebėjimas priimti sprendimus	31	135	10	71	85	24	82	60
Rizikos valdymas	59	107	11	128	27	143	17	6
Bendravimo gebėjimai	88	78	25	35	106	68	24	74
Loginis mąstymas	66	100	18	96	52	77	56	33
Kritinis mąstymas	45	121	6	52	108	23	39	104
Pozityvus mąstymas	109	57	21	91	54	131	20	15
Tolerancija	140	26	18	116	32	136	16	14
Atkaklumas	29	137	14	69	83	48	87	31
Atsakingumas	30	136	6	48	112	33	89	44
Novatoriškas mąstymas	42	124	14	95	57	120	32	14
Sugebėjimas "parduoti" savo idėjas	47	119	15	47	104	137	28	1
Gyvenimo būdas	140	26	10	125	31	146	14	6
Savireguliacija	82	84	16	70	80	146	13	7

Teorinėje darbo dalyje buvo nustatyta, kad verslumas gali būti suvoktas kaip gebėjimų ir asmeninių savybių visuma, kurios padeda žmogui prisitaikyti kiekvienoje situacijoje ir veikti sėkmingai, t.y. plačiąja prasme, bei siaurąja prasme – kai šis reiškinys tapatinamas su verslo procesu. Mokytojams buvo pateiktas klausimas, prašant jų įvardinti ar nurodyti gebėjimai ir asmeninės savybės yra verslumo kompetencijos dalis (žr. 11 pav.) Anketoje pateikti variantai buvo sudaryti remiantis mokslinėje literatūroje nurodytais verslumo kompetenciją sudarančiais gebėjimais ir asmeninėmis savybėmis. Respondentams reikėjo įvertinti kiekvieną pateiktą variantą atskirai.

11 pav. Elementai, kurie yra verslumo kompetencijos dalis (respondentų pozicija)

Apklausus respondentus, paaiškėjo, kad nėra nei vieno elemento, kuris nebūtų priskiriamas verslumui. Išrangavus duomenis, naudojantis 3 lentelę, buvo nustatyti ekstreminiai intervalai, apimantys labiausiai verslumą apibūdinančius komponentus, kuriuos dažniausiai nurodė respondentai. Taip pat išsiskiria ir intervalas, kuris parodo elementus, kuriuos mokytojai verslumo kompetencijai priskiria mažiausiai.

Diagramos duomenys rodo, kad net 92,17proc. respondentų žinias apie verslo kūrimą priskiria prie verslumo kompetencijos dalių, kaip patį svarbiausią elementą. Tai yra natūralu, kadangi be šio elemento neįmanoma kurti verslo, sėkmingai vadovauti organizacijai ar būti sėkmingu dalyviu verslo sektoriuje. Kaip vieną reikšmingiausių elementų respondentai

įvardino kūrybiškumą, kuri teigiamai įvertino 89,16proc. respondentų. Tokio pasirinkimo svarba yra suprantama, kadangi ši nuostata kaip pagrindinė yra įvardinta ir *Europos žaliojoje verslumo knygoje*(2003). Joje nurodoma, kad kūrybingumu yra grindžiamas visas verslas. Kūrybiškumo svarbą ugdyje pabrėžė Petty G. (2006) teigdamas, kad kūrybingumas padeda kūrybiškai spręsti problemas, didina motyvaciją, ugdo saviraiškos galimybes. Tarp dažniausiai teigiamai įvardintų verslumo kompetencijos dalių pastebimas ir atkaklumas. Tokį pasirinkimą nurodė 82,53proc. respondentų. Vadinasi mokytojai supranta atkaklumo svarbą, kadangi šis elementas tai pagrindinis kriterijus, leidžiantis sistemingai siekti savo tikslų, nuolat tobulėti mokantis iš savo patyrimų. Kaip verslumo kompetencijos dalis, kurias galima laikyti reikšmingomis, mokytojai išskyrė visą grupę¹ elementų:

- atsakingumas (81,93proc.);
- gebėjimas priimti sprendimus (81,33proc.);
- gebėjimas išsikelti savo tikslus (80,72proc.);
- imlumas naujovėms (77,11proc.);
- novatoriškas mąstymas (74,70proc.);
- kritinis mąstymas (72,89proc.);
- gebėjimas arduoti” savo idėjas (71,69proc.);
- rizikos valdymas (64,46proc.);
- situacijos prognozavimas (63,86proc.);
- laiko planavimas (61,45proc.);
- loginis mąstymas (60,24proc.);
- sugebėjimas suburti asmenis naujai veiklai (59,64proc.);
- savireguliacija (50,60proc.).

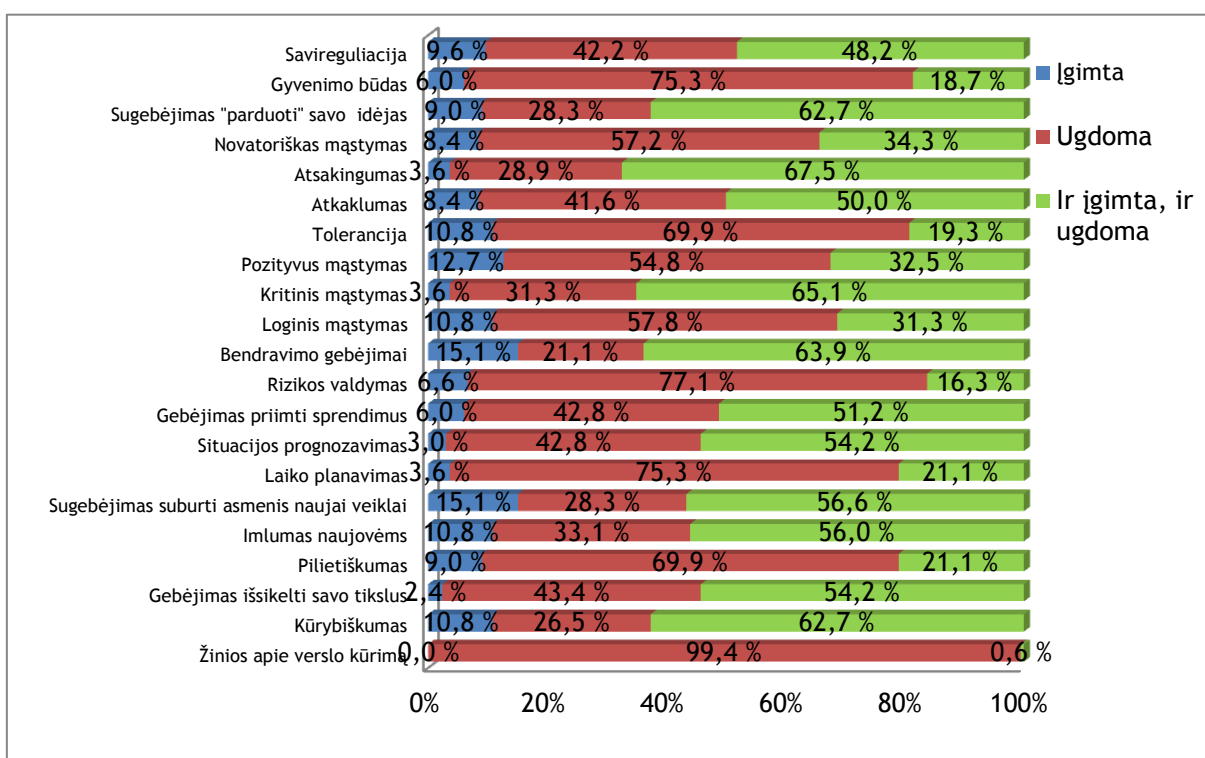
Analizuojant duomenis, buvo pastebėta, kad išsiskiria keletas elementų, kuriuos kaip verslumo kompetencijos dalį išskyrė mažiausiai mokytojų. Tik po 15,66proc. apklaustų respondentų gyvenimo būdą ir toleranciją priskiria verslumui. Todėl galima manyti, kad dauguma mokytojų nemano, jog verslus žmogus turi būti tolerantiškas, ir jo gyvenimo būdas nedaro įtakos jo verslumui. Tai šiek tiek keista, nes dirbant bet kokioje įmonėje ar turint savo verslą ir kasdien bendraujant su skirtingais klientais, būtina tolerancija kitam, norint sėkmingai išsilaikyti konkurencingoje rinkoje ar gerai sutarti su kolegomis. Daugiau negu pusė apklaustųjų, t.y. 53,01proc. bendravimo gebėjimų nepriskyrė verslumo kompetencijai. Pagal tai, kad komunikabilumas yra viena pagrindinių organizacijos ir paties asmens sėkmingos veiklos sąlygų, stebėtina, kad retas kuris iš mokytojų šią savybę priskiria versliam

---

¹Šiai grupei priklauso elementai, kuriuos, kaip verslumo kompetencijos dalį, įvardijo daugiau negu pusė visų respondentų.

žmogui. Juk šiandien bendravimo gebėjimai kone labiausiai lemia norint susirasti gerai apmokamą darbą ir kilti karjeros laiptais. Remiantis gautais rezultatais galima teigti, kad verslumo kompetencijos elementai, kurie respondentų buvo mažiausiai siejami su verslumu, neatitinka teorinėje darbo dalyje pagal atliktą kokybinį ekspertų tyrimą (2005) pateikto verslumo komponentų sąrašo. (žr. 1 pav.)

Paprašyti išskirti, kurie pateikti gebėjimai ir savybės yra įgimti, o kurie ugdomi, respondentų nuomonės pasiskirstė įvairiai (žr. 12 pav.). Diagrama sudaryta remiantis 3 lentele.

12 pav. Verslumo elementai, kurie gali būti ugdomi, įgimti, ugdomi ir įgimti.

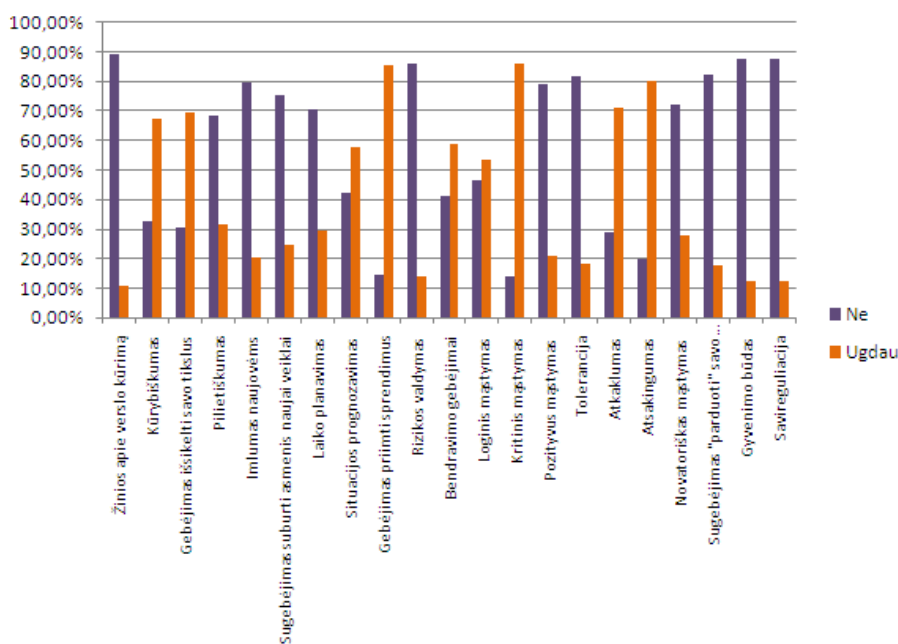
Respondentų vertinimas

Diagramos duomenys rodo, kad didžioji dauguma tyrime dalyvavusių mokytojų mano, jog visi nurodyti elementai gali būti kartu ir įgimti ir ugdomi. To negalima pasakyti tik apie žinias verslo kūrimui, kur net 165 mokytojai (99,4 proc.) įvardino kaip ugdomą dalyką. Prie labiausiai ugdomų elementų mokytojai priskyrė pilietiškumą (69,9 proc.), rizikos valdymą (77,1 proc.), gyvenimo būdą, toleranciją (69,9 proc.), laiko planavimą (75,3 proc.), loginį mąstymą (57,8 proc.). Respondentų nuomone, šiuos gebėjimus ir asmenines savybes žmogus įgyja besimokydamas mokykloje ir mokantis iš savo ir kitų patirties, užsiimant kokia nors veikla. Elementas, kurį dauguma mokytojų būtų įvertinę kaip labiausiai įgimtu neišryškėja. Tačiau iš įvertintų elementų matyti, kad didžiausias skaičius respondentų (t.y. 25 mokytojai) bendravimo gebėjimus ir sugebėjimą suburti asmenis naujai veiklai linkę laikyti kaip įgimtus.

Šie mokytojai mano, kad minėtų verslumo elementų neįmanoma ugdyti. Mokslinė literatūra neišskiria tiksliai, kurie verslumo elementai yra įgyjami, kurie – įgimti, todėl nėra vieningos nuomonės šiuo klausimu. Bendrai vertinant respondentų atsakymus, galima teigti, kad jie atspindi įvairių verslaus žmogaus asmeninių savybių ir gebėjimų prigimtį ir visų nuomonės yra teisingos.

Panagrinėjus kaip tyrime dalyvavę respondentai įvardijo verslumo kompetencijos elementus, tikslinga paanalizuoti, kaip tuos pačius elementus, kuriuos jie supranta kaip verslumo sudedamąsias dalis, ugdo savo pamokose. (žr. 13 pav.), Darbo autorė, remdamasi 3 lentelės duomenimis, priėmė sąlygą, kad teigiami atsakymai apie elementų ugdymą „Taip, 1-3 kartus per metus“ ir „Taip, daugiau nei 3 kartus per metus“ reiškia tai, kad elementus pedagogai ugdo pamokose. Remiantis šia sąlyga, atsakymo variantai buvo sumuojami ir pateikti bendri rezultatai, atspindintys situaciją, kad gebėjimai ir asmeninės savybės yra ugdomos.

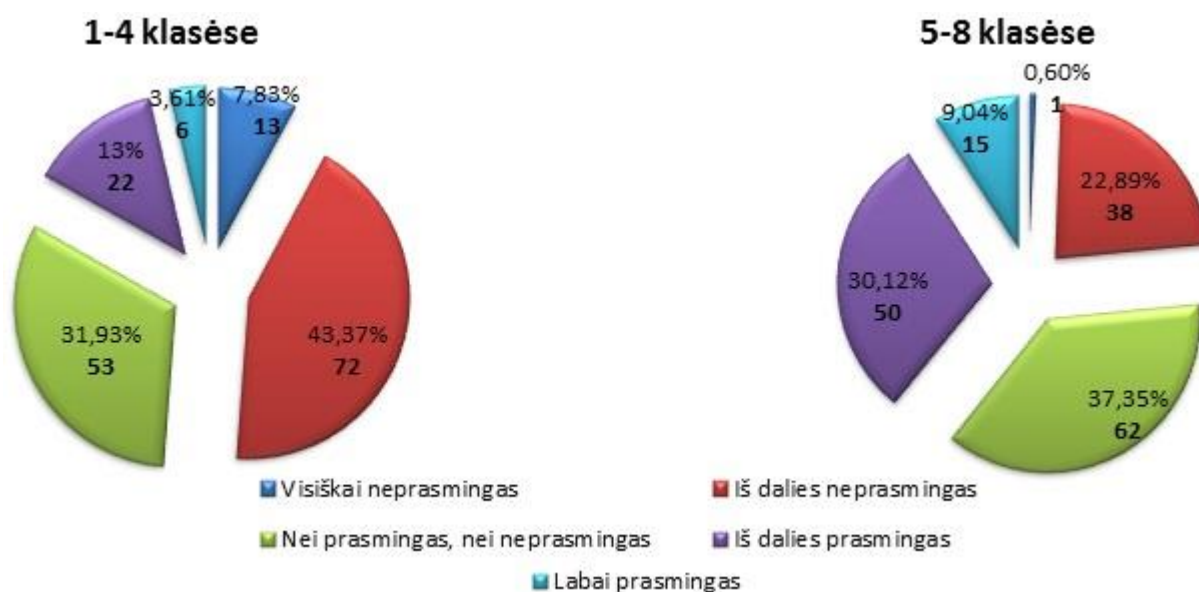
13 pav. Asmeninės savybės ir gebėjimai, kurie yra ugdomi pamokose (respondentų pozicija)

Pagal rezultatus, pateiktus diagramoje matyti, kad mokytojai savo darbe asmenines savybes ir gebėjimus linkę ugdyti ne vienodai. Yra grupė labiausiai ir mažiausiai ugdomų verslumo elementų. Remiantis diagrama, matyti, kad labiausiai pedagogai pamokose ugdo kritinį mąstymą (86,14 proc.), gebėjimą priimti sprendimus (85,54 proc.), atsakingumą (80,12 proc.), atkaklumą (71,08 proc.). Kūrybiškumo savybė, kuri neatsiejama nuo verslumo, taip pat sudaro didelę dalį tyrime dalyvavusių respondentų ugdomų elementų (67,47 proc). Gauti

rezultatai patvirtina teorinėje darbo dalyje pagal L. Gegieckienę., A. Graikšienę (2009) išskirtus pagrindinius verslumo kompetencijos elementus.

3.3. Verslumo ugdymo prasmingumas mokykloje ir geriausi būdai, tinkantys jį ugdyti

Tyrimo dalyvaujančių respondentų buvo klausiama, kiek yra prasmingas verslumo ugdymas šiandieninėje mokykloje, įvertinant visas ugdymo pakopas nuo 1 klasės iki 12 klasės. (žr. 14 pav.)

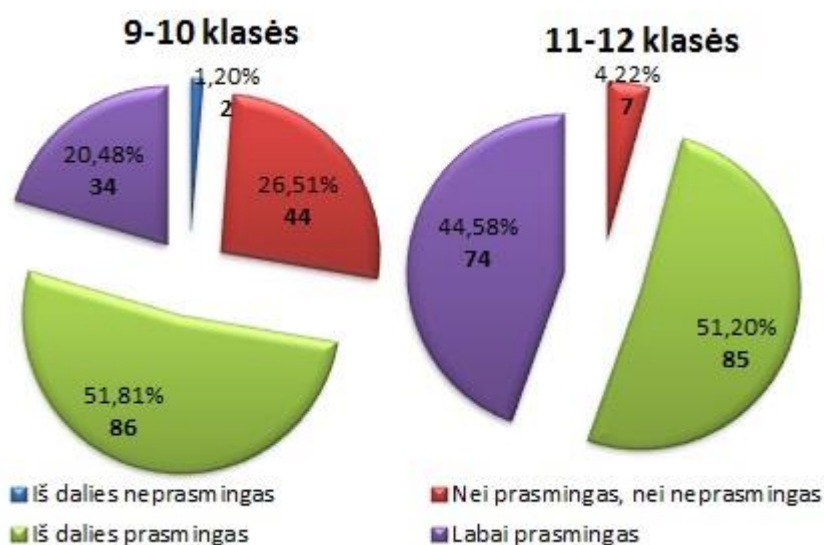
14 pav. Respondentų pozicija, kiek verslumo ugdymas yra prasmingas 1-4 ir 5-8 klasėse (proc.)

Teorinėje darbo dalyje buvo nurodyta, kad autoriai (Jelagaitė A., Vijeikis J., 2012) yra nuomonės, jog verslumo ugdymas turi būti įtrauktas į visų pakopų ugdymą įskaitant pradinę, pagrindinę, vidurinę ir aukštąją mokyklas. Vertinant diagramos duomenis, matyti, kad dauguma mokytojų linkę manyti kitaip, teigdami, kad verslumo ugdymas nebūtų prasmingas pradinėje mokykloje, t.y. 1 – 4 klasėje. Net 7,83 proc. apklaustų respondentų mano, jog verslumo ugdymas pradinėse klasėse yra visiškai neprasmingas. Žiūrint į tai, kokia didelė verslumo ugdymo reikšmė yra šiandieniniame jauno žmogaus gyvenime, galima išvelgti problemą dėl tokios respondentų nuomonės, kadangi mokytojas yra pagrindinis mokinių verslumą sąlygojantis veiksnys. 43,37 proc. tyrime dalyvavusių mokytojų (t.y. 72 mokytojai) mano, kad 1-4 klasėje ugdyti verslumo ugdymą yra iš dalies neprasminga. Galima teigti, kad ši nuomonė taip pat labiau yra susijusi su neigiamu verslumo ugdymo vertinimu pradinėje

mokykloje. Tokių mokytojų nuomonių pasiskirstymą galėjo lemti tai, kad dauguma jų yra vidurinio ugdymo pakopos mokytojai, labiau orientuoti į vyresnių klasių ugdymą, projektines veiklas, ir tai jiems gali sietis su tuo, kad tik vyresnių klasių mokiniai geba suprasti ir ugdyti verslumo gebėjimus ir asmenines savybes (rizikos valdymas, žinios apie verslo kūrimą, gebėjimas „parduoti“ savo idėjas ir kt.).

Analizuojant respondentų atsakymus dėl verslumo ugdymo 5-8 klasėse ryškėja panaši nuomonė. Daugelis apklaustų mokytojų (37,35 proc.) mano, kad verslumo ugdymas šios pakopos ugdyme yra nei prasmingas, nei neprasmingas. Vyrauja gana skeptiškas požiūris į tai, ar reikalinga ir prasminga ugdyti verslumą šiandieninėje mokykloje, kadangi tik 9,04 proc. mokytojų sutiko, kad tai yra labai prasmingas dalykas 5-8 klasėse.

Svarbu nustatyti, kiek verslumo ugdymas respondentams yra prasmingas gimnazijos klasėse (žr. 15 pav.).

. 15 pav. Respondentų pozicija, kiek verslumo ugdymas yra prasmingas 9-10 ir 11-12 klasėse (proc.)

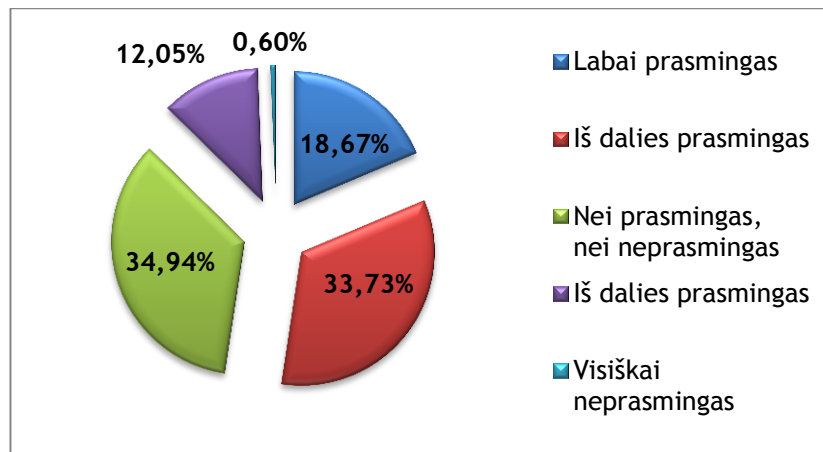
Tyrimo duomenys atskleidė, kad daugiau nei pusė (tiksliau 51,81 proc.) apklaustų mokytojų mano, kad verslumo ugdymas 9-10 klasėse yra iš dalies prasmingas. Tuo tarpu 20,48 proc. tyrime dalyvavusių respondentų pritaria, jog ugdyti verslumą 9 – 10 klasėse yra labai prasminga. Todėl galima teigti, kad šiose klasėse mokytojai būtų linkę ugdyti verslumą, mano, jog mokiniams tai būtų labai naudinga. Lietuvos švietimo sistema numato, jog verslumas mokyklose privalomas ugdyti 9 ir 10 klasėse, o šiai programai skiriama tik 34 valandos. Tai nėra daug, tačiau mokytojai turi galimybę verslumą ugdyti per integruotas

pamokas, todėl jo reikšmė vis tiek yra didelė ne tik ekonomikos bet ir kitose pamokose. Metodinėse rekomendacijose: verslumo gebėjimų ugdymas 9-10 klasėse (2012) mokytojai yra skatinami kurti ir skatinti mokinius dalyvauti mokomosiose mokinių bendrovėse. Kaip nurodyta metodinėje rekomendacijoje, mokomosios mokinių bendrovės daro teigiamą poveikį mokytojų motyvacijai, o taip pat padeda įgyvendinti verslumo ugdymo tikslą – išugdyti asmenybę, kuri geba atsakingai ir savarankiškai veikti.

Analizuojant, kaip respondentai įvertino verslumo ugdymo prasmingumą 11-12 klasėse, matyti, kad rezultatai yra kur kas geresni lyginant su 9-10 klase ir verslumo ugdymo pagrindinėje mokykloje (5-8 klasės). Net 44,58 proc. tyrime dalyvavusių respondentų mano, jog verslumo ugdymas vyriausių klasių mokiniams yra labai prasmingas. Daugiau negu pusė apklaustų mokytojų (51,20 proc.) verslumo ugdymą vertina kaip iš dalies prasmingą. Tai šiek tiek žemesnis vertinimas, tačiau galima teigti, kad toks požiūris vis tiek įrodo, jog verslumo ugdymas vidurinio ugdymo 11-12 klasėse yra prasmingas. Tokią mokytojų nuomonę galėjo lemti tai, kad jie dėsto 9, 10, 11, 12 klasių mokiniams, o pagal Bendrąsias ugdymo programas šiose klasėse turi būti ugdomas verslumas. Tik 4,22 proc. respondentų mano, kad verslumo ugdymas 11-12 klasių mokiniams iš dalies nėra prasmingas. Svarbu akcentuoti tai, kad nors dauguma mokytojų verslumo ugdymą 11-12 klasėse vertina kaip prasmingą, tačiau šiandieninėje mokykloje ekonomikos ir verslumo dalykas šiose klasėse gali būti kaip pasirenkamas ir dėstomas ne visose mokyklose, priklausomai, ar švietimo įstaiga turi specialistus šiam dalykui ir ar gali tai pasiūlyti. Tikėtina, kad ekonomikos ir verslumo programai mokyklose 11-12 klasėse tapus privalomu dalyku, mokytojų nuomonė, kad verslumo ugdymas šiandienos mokykloje yra naudingas bei prasmingas, dar labiau sustiprėtų.

Respondentų nuomonė šiuo klausimu sutapo su 2007 metais atliktu švietimo subjektų tyrimo rezultatais, kuriuos pateikė Jelagaitė A. ir Vijeikis J. (2012). Švietimo subjektų tyrimo rezultatai parodė, kad dauguma jame dalyvavusių respondentų (37,6 proc.) mano, jog verslumo ugdymas turi būti pradedamas ugdyti viduriniame ugdyme, t.y. 9, 10, 11, 12 klasėse. Todėl remiantis šiais duomenimis galima teigti, kad verslumo ugdymas labiausiai prasmingas vidurinėje mokykloje (gimnazijoje).

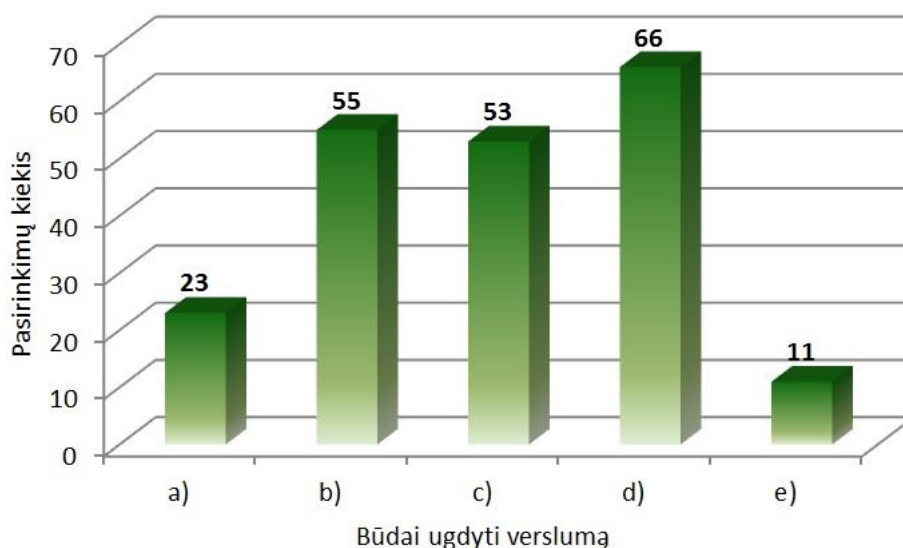
Tyrimo dalyvaujantys respondentai turėjo įvertinti verslumo ugdymo prasmingumą jų dėstomose disciplinose (žr.16 pav.)

16 pav. Respondentų nuomonė, kiek verslumo ugdymas yra prasmingas jų dalyko pamokose (proc.)

Pavaizduotoje diagramoje galima išvelgti vyraujančią nuomonę. Du požiūriai pasiskirstė beveik vienodai. Net 33,73 proc. respondentų mano, kad jų dalyko pamokose verslumo ugdymas yra iš dalies prasmingas. Tik 31 mokytojas (18,67 proc.) mano, kad verslumo ugdymas yra labai prasmingas jų pamokoje. Lyginant su visų respondentų skaičiumi, tokiam požiūriui pritarė nedaug mokytojų. Didžiausia jų dalis tai ekonomikos, informatiko mokytojai, tiesiogiai siejasi su verslumu, universitetuose yra išklause verslo pagrindų kursą. Daugiau mokytojų pasisakė už tai, kad verslumo ugdymas yra nei prasmingas nei neprasmingas jų pamokose (34,94 proc.). Tokį didelį abejingumą dėl verslumo ugdymo prasmingumo respondentų pamokose galėjo lemti tai, kad mokytojams, kurie nedėsto ekonomikos ir verslumo, informatikos pamokų, trūksta verslumo žinių bei mokomosios medžiagos, kaip būtų galima integruoti verslumą į jų pamokas.

Išnagrinėjus respondentų nuomonę dėl verslumo ugdymo prasmingumo šiaandieninėje mokykloje ir jų dalyko pamokose, ir nustatius, kuriose klasėse verslumo ugdymas yra naudingiausias, būtų tikslingas nustatyti, kokie verslumo ugdymo būdai yra efektyviausi. Tyrime dalyvavusių respondentų buvo paprašyta įvertinti, koku būdu mokykloje turėtų būti ugdomas verslumas (žr. 17 pav.)

17 pav. Respondentų nuomonė dėl to, koku būdu turėtų būti ugdomas verslumas

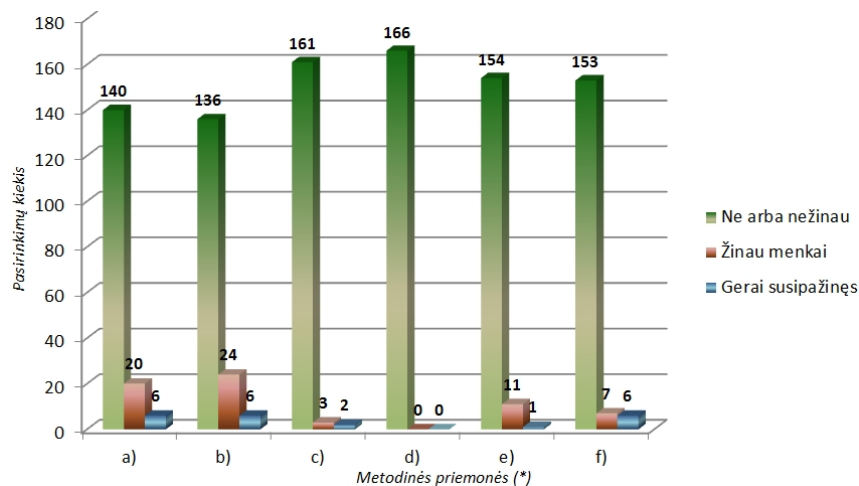
Respondentai turėjo galimybę pasirinkti daugiau negu vieną, jų manymu, tinkamą atsakymo variantą dėl verslumo ugdymo būdų. Kaip matyti diagramoje, mokytojai mano, kad labiausiai verslumui ugdyti mokykloje tinka projektine veikla (variantas d). Šis verslumo ugdymo būdas buvo pasirinktas daugiausiai kartų. Tai patvirtina L. Gegieckienės, A. Graikšienės (2009) požiūrį į projektines veiklas. Daug mokytojų yra nuomonės, kad verslumas turėtų būti integruotas į matematikos ir/arba ekonomikos ir/arba geografijos pamokas, tokia nuomonė buvo pareikšta 55 kartus. Didesnė dalis šį ugdymo būdą pasirinkę mokytojai verslumą suvokia siauresne ir paprastesne prasme, t.y. verslumas jiems siejasi su verslo įkūrimu ir jo įgyvendinimu. Kur kas platesnis požiūris į verslumo ugdymą ugdymą parodo tai, kad net 53 kartus mokytojai sutiko su nuomone, kad verslumas turi būti ugdomas integruojant jį į visas pamokas (variantas c).

3.4. Metodinių priemonių ir metodų/formų, skirtų verslumo ugdymui, praktinio naudojimo gimnazijoje analizė

Ugdant verslumą ekonomikos pamokose ar integruojant verslumą į kitų disciplinų pamokas, labai svarbu metodinės priemonės (vadovėliai ir kita mokomoji medžiaga), kurios padeda pedagogams planuoti pamoką, ugdyti mokinių verslumą nenutolstant nuo ugdymo proceso turinio. Tyrime dalyvaujantiems respondentams reikėjo įvertinti, kaip jie yra susipažinę su pateiktomis anketoje verslumo ugdymui skirtomis metodinėmis priemonėmis, skirtoms pedagogams. (žr. 18 pav.) Įvertinimui pateiktos metodinės priemonės:

- Verslumo gebėjimų ugdymas 9-10 klasėse.* Ugdymo plėtotės centras. Vilnius, 2012.
- Metodinės rekomendacijos. Verslumo gebėjimų ugdymas 11-12 klasėse.* Ugdymo plėtotės centras. Vilnius, 2012.

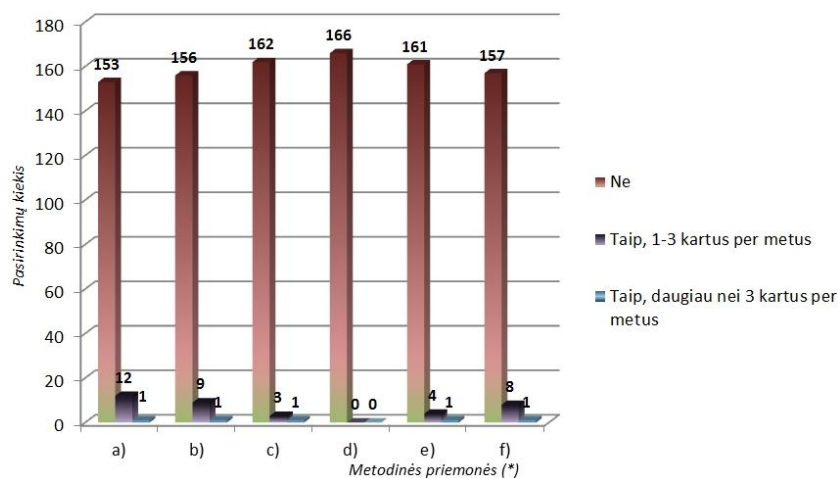
- c) *Verslumo ugdymas: simuliaciniai žaidimai ir užduotys*. Elektroninė mokytojo knyga/ VŠĮ Drąsinkime ateitį. Vilnius, 2011.
- d) *Verslumo pradmenys. Užduotys ir vertinimo pavyzdžiai*. Durhamo universiteto verslo mokykla, 2000.
- e) Mogišaitė, L. *Verslumo ugdymas*. Vilnius, 2010.
- f) *Lietuvos Junior Achievement* programos metodinė medžiaga.

18 pav. Situacija, kaip respondentai yra susipažinę su verslumo ugdymui skirtomis metodinėmis priemonėmis

Iš diagramos duomenų matyti, kad dažniausiai pasitaikiusi respondentų pozicija dėl metodinių priemonių žinomumo – „ne arba nežinau“. Galima teigti, kad didesnioji mokytojų dalis nežino metodinių priemonių, skirtų verslumo ugdymui, nėra apie jas girdėję. Kyla paradoksali situacija, kai pagal teorinėje darbo dalyje aptartus teisinius reglamentus ir Bendrąsias ugdymo programas, mokytojai privalo ugdyti verslumą, tačiau metodinių priemonių, tinkančių ugdymui nežino. Prie labiausiai respondentams žinomų metodinių priemonių galima priskirti „Verslumo gebėjimų ugdymas 9 -10 klasėse“ ir „Verslumo gebėjimų ugdymas 11-12 klasėse“ metodines rekomendacijas, su kuriomis atitinkamai gerai susipažinę yra po 3,6 proc. visų respondentų. Didesnė dalis tyrime dalyvavusių respondentų su minėtomis metodinėmis rekomendacijomis yra susipažinę, tačiau menkai. 12,05 proc. respondentų menkai žino „Verslumo gebėjimų ugdymas 9 -10 klasėse“ metodinę priemonę, o 14,46 proc. – „Verslumo gebėjimų ugdymas 11-12 klasėse“. Prie labiausiai nežinomų metodinių priemonių galima priskirti „*Verslumo ugdymas: simuliaciniai žaidimai ir užduotys*. Elektroninė mokytojo knyga/ VŠĮ Drąsinkime ateitį. Vilnius, 2011“ ir „*Verslumo pradmenys. Užduotys ir vertinimo pavyzdžiai*. Durhamo universiteto verslo mokykla, 2000“ metodines priemones, kurias beveik visi respondentai įvertino kaip jiems nežinomas.

Įvertinus, kaip respondentai yra susipažinę su verslumo ugdymui skirtomis metodinėmis priemonėmis, tikslinga nustatyti, kaip jie savo darbe jas taiko. (žr. 19 pav.)

19 pav. Situacija, kaip respondentai naudoja metodines priemones savo darbe

Pagal diagramoje pavaizduotus duomenis matyti, kad didesnioji dalis apklaustų mokytojų ne tik nežino jiems pateiktų metodinių priemonių, bet ir nenaudoja jų savo darbe. Plačiausiai taikoma metodinė priemonė tarp tyrime dalyvavusių respondentų yra „Verslumo gebėjimų ugdymas 9-10 klasėse. Ugdymo plėtotės centras“, kurią pasirinko 13 respondentų. Tai, kad beveik absoliuti dauguma respondentų netaiko pamokose nurodytų metodinių priemonių, gali lemti nedidelė mokytojų motyvacija domėtis daugiau nei jų profesinė sritis, vyresnis mokytojų amžius, mokyklos lėšų, skiriamų bibliotekos knygoms, stygius.

Toliau siekiant įgyvendinti darbo tikslą, respondentai buvo paprašyti įvertinti metodų/formas, kurie jų manymu, labiausiai tiktų verslumui ugdyti. Metodų sąrašas buvo sudarytas atsižvelgiant į labiausiai žinomus ir plačiai taikomus bei mokslinės literatūros rekomenduojamus metodus. Respondentams įvertinus kiekvieną metodą pagal kriterijus: „netiktų“, „iš dalies tiktų“, „labai tiktų“, įvertinimai buvo sugrupuoti į dvi grupes, t.y. „netiktų“ ir „tiktų“, darbo autorei priėmus sąlygą, kad „iš dalies tiktų“ vertinimas suprantamas kaip „tiktų“. Sąlyga buvo priimta, atsižvelgiant į tolimesnę empirinio tyrimo eigą. Gauti rezultatai buvo sustruktūrizuoti ir pateikti 2 priede.

Įvertinus pateiktų metodų ir formų tinkamumą verslumui ugdyti, respondentai turėjo nurodyti, ar naudoja juos savo darbe (pamokose ir užklausinėje veikloje). Tai aktualu, siekiant nustatyti, ar mokytojai, verslumo ugdymui tinkančius metodus ir formas įvertina ne tik teoriškai, bet ar ir taiko juos praktinėje veikloje. Respondentams įvertinus kiekvieno metodo ir formų taikomumą jų darbe pagal kriterijus: „ne“, „naudoju konkrečiai verslumui ugdyti“, „naudoju apskritai“, vertinimai buvo sugrupuoti į dvi grupes, t.y. „ne“ ir „taip, naudoju“.

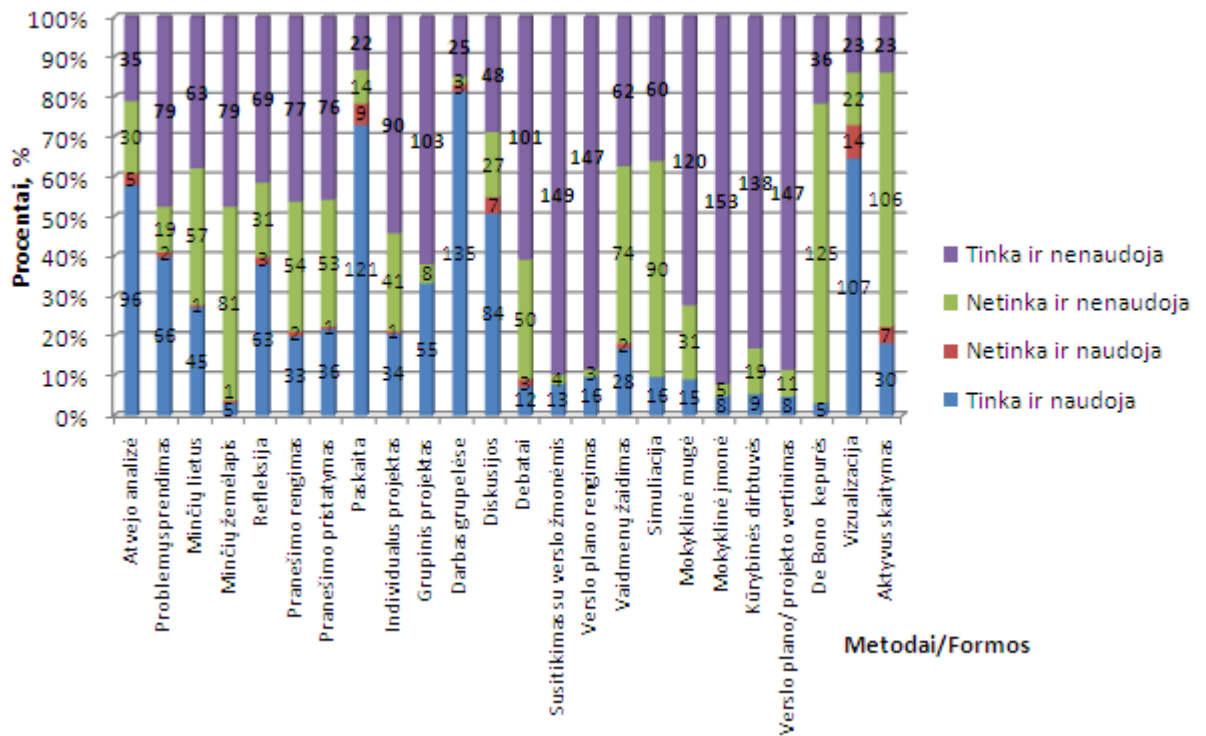
Grupavimas atliktas darbo autorei priėmus sąlygą, kad nuomonė „naudoju konkrečiai verslumui ugdyti“ ir „naudoju apskritai“ atskleidžia požiūrį, kad metodai ir formos yra bet kuriuo atveju naudojami. Gauti rezultatai struktūrizuoti pagal kiekvieną metodą ir pateikti 2 priede. Duomenys analizuoti siekiant nustatyti:

- situaciją, kokie metodai ir formos respondentų yra taikomi dažniausiai, rečiausiai;
- palyginti duomenis, kaip mokytojai taiko metodus ir formas, prieš tai pasisakę, kad jie tinka verslumui ugdyti;
- palyginti duomenis, kaip mokytojai taiko metodus ir formas, prieš tai pasisakę, kad jie netinka verslumui ugdyti.

Siekiant išanalizuoti minėtus aspektus, darbo autorė, remiantis 2 priede esančiais duomenimis, sudarė keturias matricines lenteles, kurių duomenys struktūrizuoti pagal kiekvieną metodą pateikti 3 priede. Jose buvo įvertintos keturios galimos situacijos, kaip mokytojai taiko arba netaiko verslumo ugdymo metodus ir formas, priklausomai nuo jų požiūrio į metodų/formų tinkamumą naudojimui:

- 1) mokytojai mano, kad metodai/formos yra tinkami verslumui ugdyti ir juos naudoja (*Tinka ir naudoja*);
- 2) mokytojai mano, kad metodai/formos netinka verslumui ugdyti, tačiau juos naudoja (*Netinka ir naudoja*);
- 3) mokytojai mano, kad metodai/formos netinka verslumui ugdyti ir jų nenaudoja savo darbe (*Netinka ir nenaudoja*);
- 4) mokytojai mano, kad metodai/formos tinka verslumui ugdyti, tačiau jų nenaudoja (*Tinka ir nenaudoja*).

Respondentų metodų pasirinkimas, priklausomai nuo keturių sąlygų, pavaizduotas 20 paveiksle.

20 pav. Respondentų metodų pasirinkimas ir taikymas atsižvelgiant į keturias sąlygas

Iš diagramos duomenų matyti, kad pirmoji sąlyga, t.y. mokytojų požiūris, jog metodai/formos yra tinkami verslumui ugdyti, bet jie jų nenaudoja, atitinka didžiąsą dalį mokytojų pasirinkimų beveik visų pateiktų metodų ir formų atžvilgiu. Galima daryti išvadą, kad mokytojai, įvertinę pateiktus metodus ir formas kaip tinkamus naudoti verslumui ugdyti, jų nenaudoja. Tai gali lemti mokytojo dalyko specifika, kai tam tikri metodai netinka naudoti pagal ugdymo turinį. Kitas lemiantis veiksnys galėtų būti mokytojų verslumo žinių stygius, kai jie nėra tinkamai susipažinę, kaip naudoti pateiktus verslumo ugdymo metodus ir formas.

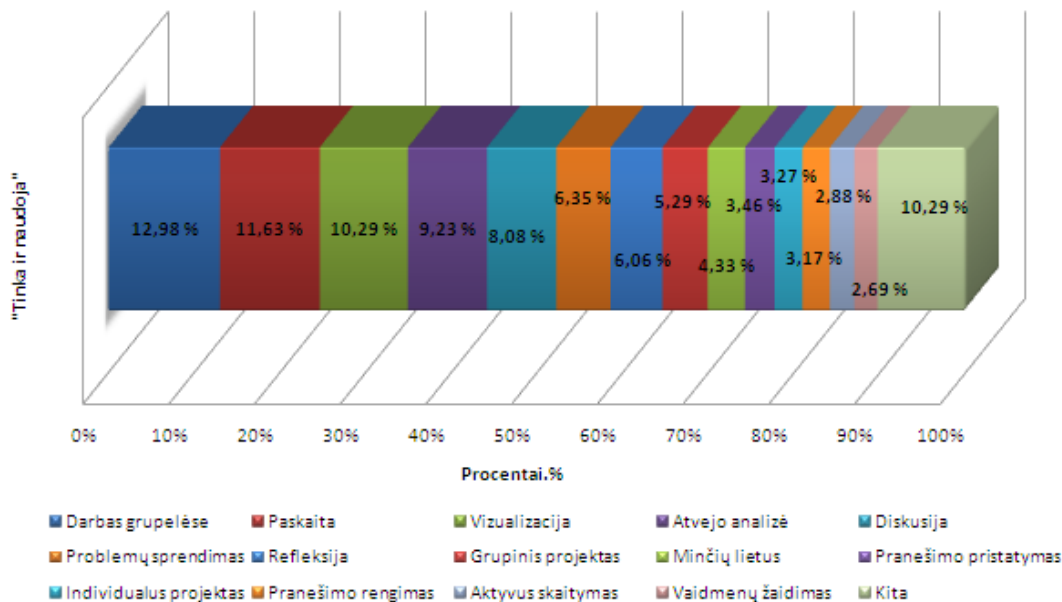
Diagramoje matyti, kad mažiausią respondentų skaičių atitinka sąlyga „Netinka ir naudoja“. Respondentai retais atvejais linkę taikyti atvejo analizę (3 proc.), paskaitą (5,42 proc.), vizualizaciją (8,43 proc.), diskusiją ir aktyvaus skaitymo metodą (po 4,22 proc.), prieš tai šiuos metodus įvertinę kaip netinkančius naudoti verslumui ugdyti. Viena iš to priežasčių galėtų būti, kad ne visi respondentai žino, jog jų pamokose naudojami metodai ir formos yra rekomenduojami verslumui ugdyti, nėra dalyvavę verslumo ugdymui skirtuose seminaruose, kur būtų aptariami verslumo ugdymui skirti metodai ir formos.

Analizuojant respondentų duomenis, diagramoje matyti, kad daug mokytojų pasirinkimų, atitinka sąlygą „Netinka ir nenaudoja“. Mokytojai daug metodų įvertino kaip netinkančius verslumui ugdyti ir jų savo darbe netaiko. Labiausiai šį kriterijų atitinka De

Bono kepurės metodas, kur net 75,30 proc. visų respondentų pažymėjo kaip netinkamą verslumo ugdymui ir nenaudojamą jų pamokose. 106 respondentai, t.y. 63,86 proc. nurodė, kad aktyvaus skaitymo metodą taip pat netinka naudoti kaip verslumo ugdymo metodą ir jo netaiko pamokose. Šį metodą, kaip tinkamą naudoti ir taikomą ugdymo procese daugiausiai pasirinko kalbas dėstančių pedagogų.

Sąlyga „Tinka ir naudoja“

Analizuojant sudarytas matricines lenteles, buvo nustatyta, kaip mokytojų verslumo ugdymui skirtų metodų/formų naudojimas pasiskirsto nuo požiūrio į jų tinkamumą naudoti. Metodų/formų, tinkančių verslumo ugdymui ir naudojamų respondentų darbe, pasiskirstymas vaizduojamas 21 paveiksle.

21 pav. Verslumo ugdymui skirtų metodų ir formų tinkamumas naudoti ir naudojimas darbe. (Respondentų pozicija)

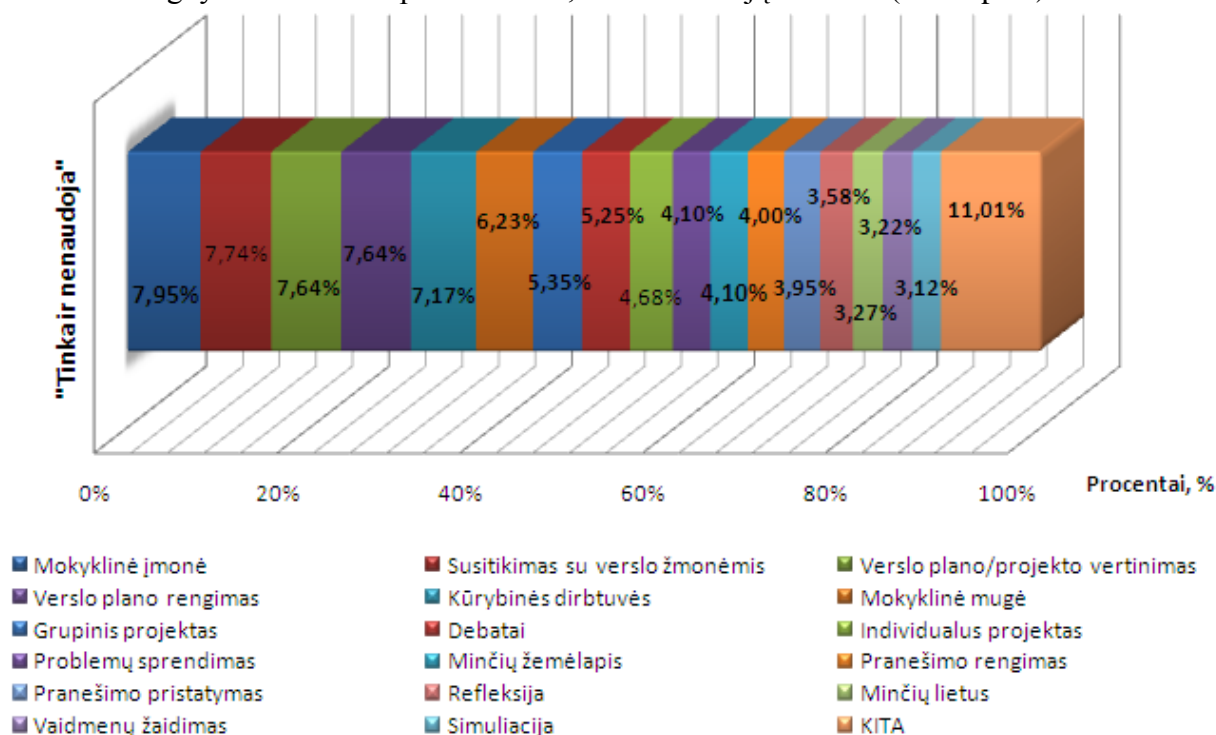
Pagal matricinės lentelės duomenis, buvo nustatyta, kad pasirinkimų kiekis naudoti vieną iš pateiktų metodų/ formų pagal sąlygą „Tinka ir naudoja“ yra 1040, o tai sudaro 26,10 proc. visų galimų pasirinkimų.

Buvo nustatyta, kad respondentai, įvertinę jų manymu tinkančius verslumo ugdymui skirtus metodus, dažniausiai iš jų taiko darbą grupelėse. Tai sudaro 12,98 proc. visų sąlygą „Tinka ir naudoja“ atitinkančių pasirinkimų. Tarp dažniausiai taikomų metodų galima išskirti paskaitą (11,63 proc.), vizualizaciją (10,29 proc.), atvejo analizę (9,23 proc.). Kaip dažnai taikomą mokytojų darbe metodą galima priskirti ir diskusiją, kuri sudaro 8,08 proc. visų „Tinka ir naudoja“ kriterijų atitinkančių variantų. Rečiausiai tinkantys naudojimui ir taikomi praktikoje metodai diagramoje priskirti prie grupės „Kita“. Mokytojai kaip tinkančius

metodus/formas verslumo ugdymui ir juos naudojantys savo darbe rečiausiai rinkosi De Bono Kepurės ir minčių žemėlapis metodą (0,48 proc.), verslo plano/projekto vertinimą (0,77 proc.), kūrybines dirbtuves (0,87 proc.), debatus (1,15 proc.), verslo plano rengimą ir simuliacijos metodą (po 1,54 proc.). Pakankamai retai verslumo ugdymui mokytojai taiko vieną iš labiausiai rekomenduojamų literatūroje metodų – susitikimą su verslo žmonėmis (1,25 proc.) bei mokyklinę mugę (1,44 proc). Tą galėjo lemti šių metodų specifiškumas ir nedidelės galimybės taikyti juos visose pamokose. Atsižvelgiant į tai, labiausiai šiuos metodus išskyrė ekonomiką ir verslumą, technologijas bei informacines technologijas dėstantys mokytojai.

Sąlyga „Tinka ir nenaudoja“

Remiantis sudarytomis matricinėmis lentelėmis, buvo tikslinga nustatyti, koks metodų ir formų, tinkančių verslumo ugdymui, pasiskirstymas vyrauja tarp visų galimų metodų pasirinkimų apklausus visus respondentus, įvertinus sąlygą, kad mokytojai sutinka su verslumo ugdymui skirtomis priemonėmis, tačiau darbe jų netaiko. (žr. 22 pav.)

22 pav. Respondentų pozicija, kurie metodai/formos tinka naudoti verslumo ugdymui, tačiau jų nenaudoja

Pagal matricinės lentelės duomenis buvo nustatyta, kad respondentų pasirinkimų kiekis, atitinkantis sąlygą „Tinka ir nenaudoja“ yra 1925, o tai sudaro beveik pusę visų galimų respondentų pasirinkimų (48,32 proc.).

Analizuojant respondentų atsakymus, buvo pastebėta, kad išsiskiria keli verslumo ugdymui skirti metodai, kuriuos didžioji dalis mokytojų priskyre prie tinkamų naudoti verslumo ugdymui, tačiau jų savo pamokose ir užklasinėje veikloje netaiko. Tai mokyklinės įmonės metodas, kuris sudaro 7,95 proc. visų galimų pasirinkimų, tenkinančių sąlygą, kad respondentai metodus įvertino kaip tinkančius verslumo ugdymui, bet jų nenaudoja, dalį. Taip pat priskirtinas susitikimas su verslo žmonėmis metodas (7,74 proc.), verslo plano/projekto vertinimas ir verslo plano rengimas (abu po 7,64 proc.), kūrybinės dirbtuvės (7,17 proc.), mokyklinė mugė (6,23 proc.). Tai, kad būtent šių metodų mokytojai linkę netaikyti, nors juos priskiria prie verslumo ugdymo metodų, gali lemti tai, kad minėtiems metodams taikyti reikalingos tam tikros su verslo pagrindais ir vadyba susijusios specifinės žinios, organizaciniai gebėjimai, mokytojai tokie veiklai turi skirti papildomo laiko po pamokų, patys aktyviai domėtis projekcinėmis veiklomis. Tai ekonomikos, matematikos, informatikos mokytojams labiausiai tinkantys metodai, susiję su jų profesinėmis žiniomis. Įvertinant tai, kad šių dalykų mokytojai mokyklose sudaro nedidelę dalį, metodų taikymo dalis taip pat nėra didelė.

Tyrimo rezultatai parodė, kad respondentai mano, kad mokykloje verslumą geriausia būtų ugdyti projektine veikla. (žr. 17 pav.). Tačiau pagal 22 pav. pateiktus duomenis matyti, kad individualaus ir grupinio projekto metodą mokytojai taiko gana retai. Grupinis projektas atitinka net 5,35 proc. visų galimų pasirinkimų, tenkinančių sąlygą „Tinka ir naudoja“, individualus projektas – 4,68 proc. Galima daryti išvadą, kad mokytojai išskiria projektinę veiklą, kaip vieną svarbiausių būdų verslumo ugdyme, tačiau nėra aktyvūs projektinių veiklų dalyviai ir organizatoriai, jiems trūksta patirties projektinėse veiklose, dalyvavimas projektuose gali priklausyti nuo pedagogų amžiaus – kuo vyresnis, tuo mažiau taiko šį metodą.

Verslumo ugdymui skirtų metodų/formų taikymas priklausomai nuo dėstomų dalykų.

Tolimesnėje darbo analizėje siekiant nustatyti, kurie pateikti verslumo ugdymui skirti metodai/formos dažniausiai yra taikomi mokytojų darbe, atsižvelgiant į keturias anksčiau aptartas sąlygas, darbo autorė visus tyrime dalyvavusius respondentus sugrupavo pagal jų mokymo dalykus. Pagal sudarytas grupes buvo analizuojami ir atitinkami respondentų atsakymai į anketos klausimus. Mokomieji dalykai pagal Bendrąsias ugdymo programas buvo suskirstyti į atskiras grupes:

- Socialinis ugdymas (istorija, geografija, ekonomika ir verslumas, psichologija) – 31 mokytojas;

- Kalbos (lietuvių k. anglų k., rusų k., vokiečių k., prancūzų k., lotynų k.) – 51 mokytojas;
- Matematika – 20 mokytojų;
- Gamtamokslinis ugdymas (biologija, chemija, fizika) – 23 mokytojai;
- Meninis ugdymas (dailė, muzika, teatras, choreografija) – 13 mokytojų;
- Informacinės technologijos – 11 mokytojų;
- Technologijos – 8 mokytojai ;
- Dorinis ugdymas (tikyba, etika) – 8 mokytojai.
- Kūno kultūra – 1 mokytojas.

4 lentelė

Verslumo ugdymui skirtų metodų/ formų taikymas, priklausomai nuo jų tinkamumo naudoti verslumo ugdymui, pagal dvi sąlygas (proc.)

	Kalbos		Matematika		Gamtamokslinis ugdymas:		Socialinis ugdymas		Meninis ugdymas		Informacinės technologijos		Technologijos		Dorinis ugdymas	
	++ ²	+ ³	++	+-	++	+-	++	+-	++	+-	++	+-	++	+-	++	+-
Atvejo analizė	9,5	1,7	19,3	0,8	9,6	1,8	9,5	0,3	3,9	6,0	6,1	2,6	0,0	4,0	11,1	0,0
Problemų sprendimas	5,4	4,3	4,8	4,6	8,2	3,9	7,4	3,3	5,1	5,2	7,3	2,6	0,0	9,2	11,1	1,2
Minčių lietus	4,8	3,3	2,4	4,3	1,5	4,2	5,8	2,4	7,7	2,2	0,0	5,2	6,0	1,3	5,6	1,2
Minčių žemėlapis	0,0	4,1	0,0	3,9	0,0	4,2	1,2	4,8	0,0	3,0	0,0	4,4	0,0	5,3	3,7	2,3
Refleksija	6,4	3,2	4,8	3,9	7,4	4,2	5,8	3,6	6,4	3,7	4,9	3,5	2,0	5,3	9,3	2,3
Pranešimo rengimas	2,9	4,3	0,0	5,0	7,4	3,5	3,7	4,2	0,0	1,5	4,9	4,4	0,0	2,6	1,9	4,7
Pranešimo pristatymas	3,2	4,3	0,0	5,4	7,4	3,5	4,1	3,9	0,0	1,5	6,1	3,5	0,0	2,6	1,9	4,7
Paskaita	12,7	0,5	24,1	0,0	17,0	0,0	9,5	0,9	1,3	4,5	7,3	4,4	6,0	4,0	9,3	2,3
Individualus projektas	0,63	5,4	2,4	5,8	4,4	4,2	2,1	5,7	5,1	2,2	9,8	0,9	14,0	1,3	0,0	4,7
Grupinis projektas	2,2	6,3	3,6	6,2	3,7	6,0	6,6	4,5	14,1	0,8	8,5	3,5	12,0	2,6	0,0	9,3
Darbas grupelėse	13,0	1,4	14,5	2,7	14,1	1,4	11,9	0,6	15,4	0,0	11,0	0,9	14,0	0,0	11,1	2,3
Diskusijos	12,7	1,1	3,6	3,9	3,7	3,5	7,8	2,4	5,1	3,0	4,9	4,4	2,0	5,3	14,8	0,0
Debatų	1,6	5,6	0,0	3,9	0,0	3,9	0,8	6,3	2,6	4,5	0,0	6,1	0,0	6,6	5,6	5,8
Susitikimas su verslo žmonėmis	0,0	8,1	1,2	7,3	0,0	8,1	2,5	6,6	1,3	9,0	2,4	7,8	6,0	6,6	0,0	8,1
Verslo plano rengimas	0,0	8,1	4,8	6,2	0,0	8,1	2,5	6,9	0,0	9,7	6,1	5,2	2,0	9,2	0,0	9,3
Vaidmenų žaidimas	4,8	3,0	0,0	2,7	0,0	2,5	2,5	4,5	3,9	6,0	0,0	2,6	2,0	4,0	5,6	0,0
Simuliacija	2,2	2,4	0,0	3,1	0,0	2,8	2,5	3,9	2,6	4,5	0,0	4,4	0,0	4,0	1,9	2,3
Mokyklinė mugė	0,0	6,2	0,0	5,4	0,0	7,0	0,0	7,2	9,0	4,5	0,0	9,6	16,0	0,0	0,0	7,0
Mokyklinė įmonė	0,0	7,8	1,2	7,3	0,0	8,1	1,7	7,8	0,0	9,0	3,7	7,0	0,0	10,5	0,0	8,1
Kūrybinės dirbtuvės	0,0	6,3	0,0	7,0	0,0	7,8	0,4	8,1	3,9	6,7	0,0	9,6	10,0	4,0	0,0	8,1
Verslo plano/ projekto vertinimas	0,0	7,1	0,0	7,7	0,0	8,1	2,1	7,5	0,0	7,5	3,7	6,1	0,0	10,5	0,0	9,3
De Bono kepurės	0,0	2,2	0,0	1,2	0,0	0,7	1,7	2,7	0,0	3,7	0,0	0,9	0,0	0,0	1,9	2,3
Vizualizacija	8,9	1,7	13,3	1,2	14,8	0,7	8,2	0,6	12,8	0,8	13,4	0,0	8,0	1,3	5,6	3,5
Aktyvus skaitymas	9,2	1,5	0,0	0,8	0,7	1,8	0,0	0,9	0,0	0,8	0,0	0,9	0,0	0,0	0,0	1,2

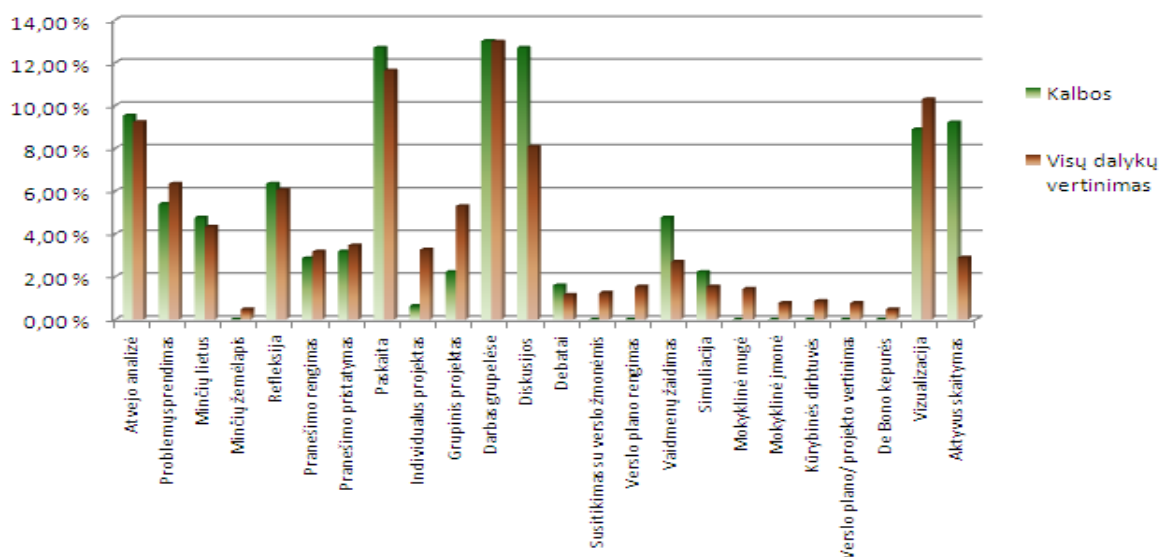
²++ - sąlyga „Tinka ir naudoja“: mokytojai pasirinko metodus/formas kaip tinkančius verslumo ugdymui ir juos taiko.

³+ - sąlyga „Tinka ir nenaudoja“: mokytojai pasirinko metodus/formas kaip tinkančius verslumo ugdymui, tačiau jų netaiko.

Remiantis suskirstytų dalykų grupėmis, buvo paskaičiuota, kaip pateiktų verslumo ugdymo metodų naudojimas ugdymo procese pasiskirsto priklausomai nuo pedagogų mokomų disciplinų (žr. 4 lentelę).

Kalbų ugdymas

Ugdant kalbas, pedagogai, įvertinus pirmąją sąlygą pagal 4 lentelę, labiausiai linkę naudoti pasyvius verslumo ugdymo metodus – paskaitą (12,7 proc.), aktyvų skaitymą (9,2 proc.), vizualizacijos formą (8,9 proc.). Minėti procentai atitinka respondentų pasirinkimų dalį visos visumos pasirinkimų, kai mokytojai priskyrė metodus prie tinkančių verslumo ugdymui ir juos taiko darbe. Prie labiausiai taikomų aktyvių verslumo ugdymo metodų galima priskirti darbą grupelėse (13 proc.), diskusijas (12,5 proc.), atvejo analizę (9,5 proc.). Tai metodai, ugdantys mokinių kritinį mąstymą, bendravimo gebėjimus, atkaklumą.

23 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas kalbų ugdyme ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir naudoja“ (proc.)

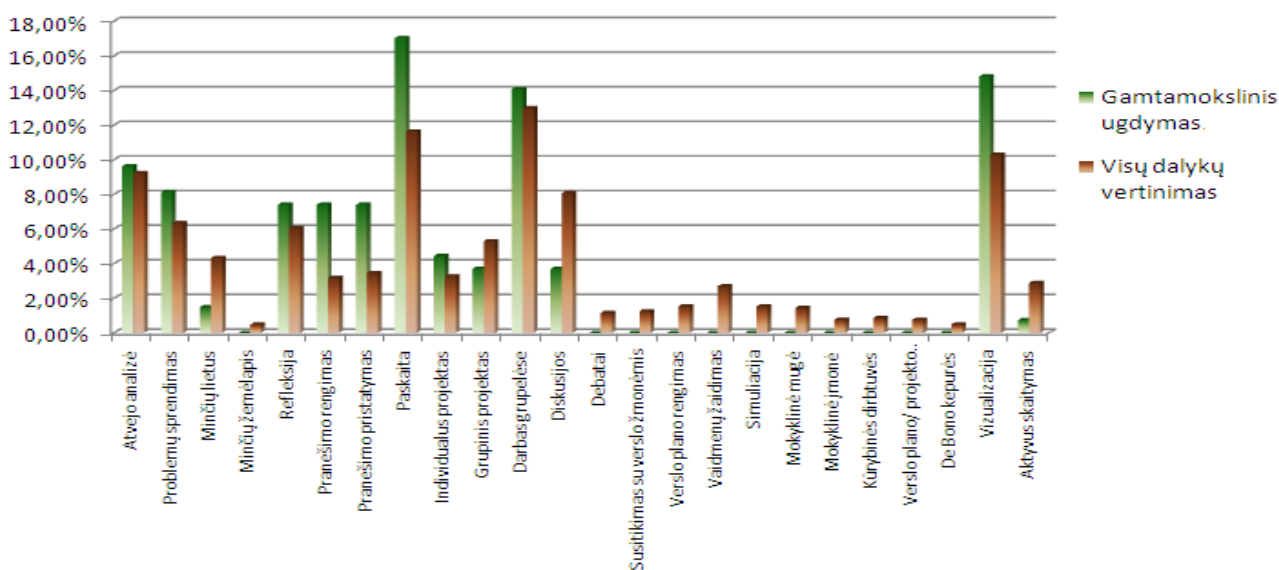
Analizuojant metodų taikymą kalbų ugdyme, būtų tikslinga jį palyginti su jau apskaičiuotais bendrais visuose dėstomuose dalykuose taikomų metodų rezultatais, kurie išsamiai pateikti 21 pav.). Rezultatų palyginimas pavaizduotas 23 paveiksle. Diagramoje matyti, kad dažniausiai taikomi metodai tiek ugdant kalbas, tiek ir visų dalykų ugdyme yra tie patys, t.y. paskaita, atvejo analizė, darbas grupelėse, vizualizacija. Ryškesnis skirtumas pastebimas taikant aktyvaus skaitymo verslumo ugdymo metodą, kai ugdant kalbas tai yra vienas labiausiai taikomų metodų, o vertinant visus dalykus bendrai – vienas iš rečiausiai naudojamų.

Nagrinėjant antrą sąlygą tenkinančius respondentų pasirinkimus, kai priskirtus kaip tinkamus verslumo ugdymui metodus pedagogai jų nenaudoja savo darbe, matyti, kad iš

labiausiai netaikomų metodų ugdant kalbas yra verslo plano rengimas ir susitikimo su verslo žmonėmis metodai. Jie sudaro atitinkamai po 8,08 proc. visų galimų pasirinkimų ugdant kalbas. Tokią situaciją gali lemti tai, kad verslumo ugdymas šiais metodais reikalauja ekonominių žinių ir su kalbomis tiesiogiai visai nesusiję.

Gamtamokslinis ugdymas

Analizuojant pirmąją sąlygą atitinkančius pasirinkimus, pagal 4 lentelę buvo nustatyta, kad ugdant gamtos mokslo dalykus, pedagogai labiausiai taiko du pasyvius verslumo ugdymo metodus: paskaitą (17,04 proc.) ir vizualizaciją (14,81 proc.). Iš taikomų aktyviųjų metodų gamtos mokslų pamokose išsiskiria darbas grupelėse (14,1 proc.).

24 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas gamtamoksliniame ugdyme ir visų dalykų pamokose, priimančią sąlygą „Tinka ir naudoja“ (proc.)

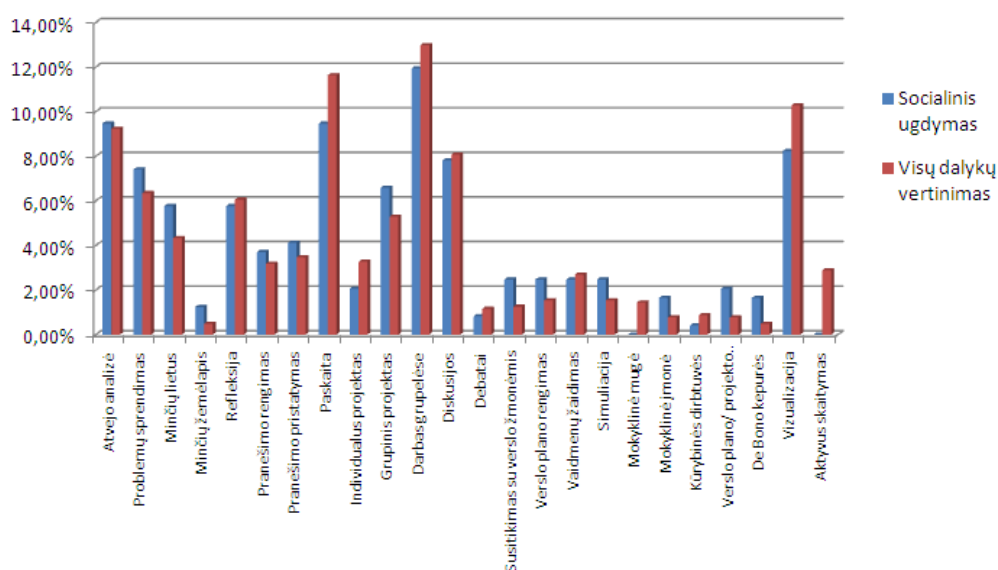
Lyginant gamtamokslinių dalykų pamokose taikomus metodus su bendrais visų pamokų rodikliais, matyti, kad ugdant verslumą pedagogai naudoja vienodus metodus: paskaitą, darbą grupelėse, atvejo analizę, problemų sprendimą, vizualizaciją, refleksijos metodą (žr. 24 pav.) Labiausiai situacija skiriasi taikant verslo plano rengimo, vaidmenų žaidimo, simuliacijos, mokyklinės mugės, mokyklinės įmonės, kūrybinių dirbtuvių, debatų, verslo plano/projekto vertinimo metodus. Gamtos mokslų pamokose, lyginant su visų pamokų bendrais gautais rezultatais, minėti metodai yra visai netaikomi, nors ir pasirinkti kaip tinkantys naudoti. Būtina akcentuoti, kad gamtamokslinių dalykų ugdyme didelė dalis pedagogų naudoja pranešimo rengimo ir pranešimo pristatymo metodus, kai rezultatai vertinant visus dalykus rodo, kad tai pakankamai nedažnai naudojami verslumo ugdymo metodai. Remiantis tuo, galima daryti išvadą, kad gamtos mokslų pedagogai yra linkę taikyti

tradicinius verslumo ugdymo metodus, kurių didžioji dalis yra pasyvūs, orientuoti tik į teorijos perteikimą mokiniams.

Socialinis ugdymas

Viena iš svarbesnių ugdymo sričių mokykloje yra socialiniai mokslai. Ši mokslinė sritis tiesiogiai siejasi su verslumu, kai gimnazijoje atsiranda vienas iš socialinių dalykų – ekonomika ir verslumas. Remiantis 4 lentele nagrinėjant pirmą sąlygą „Tinka ir naudoja“, pastebima, kad socialinių mokslų pamokose pedagogai aktyviai naudoja keletą metodų verslumui ugdyti – darbą grupelėse (11,9 proc.), atvejo analizę (9,5 proc.), paskaitą (9,5 proc.), vizualizaciją (8,2 proc.). Vienas dažniau naudojamų aktyvių verslumo ugdymo metodų yra diskusija (7,8 proc.).

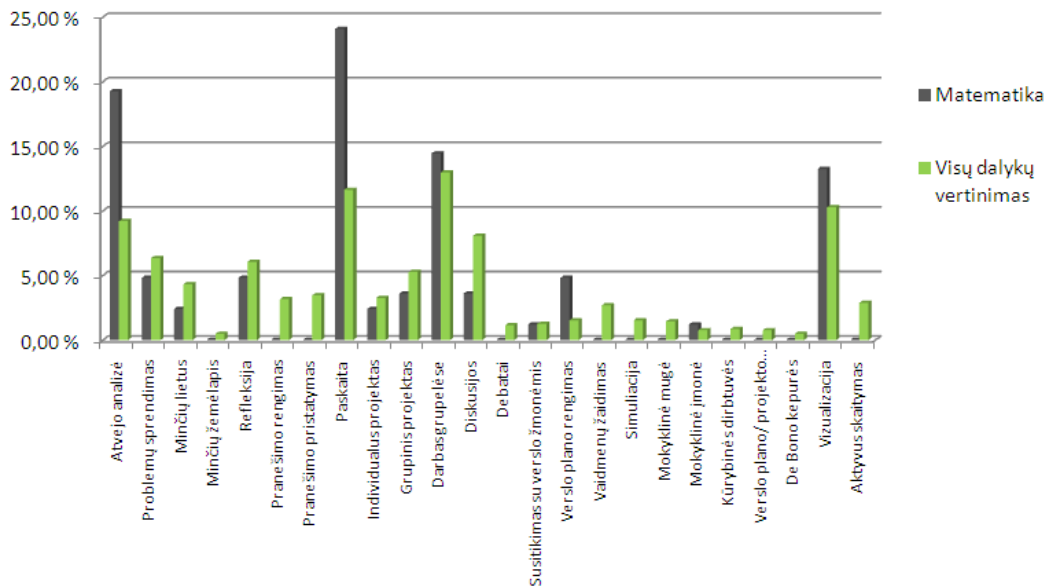
25 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas socialinių dalykų ugdyme ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir naudoja“ (proc.)

Lyginant diagramoje pateiktus rezultatus, matyti, kad socialiniuose moksluose ugdant verslumą daug aktyviau negu kitose disciplinose yra taikomas problemų sprendimo, minčių lietaus, grupinio projekto, verslo plano ir projekto rengimo bei vertinimo, De Bono kepurės ir susitikimų su verslininkais metodai.

Matematikos ugdymas

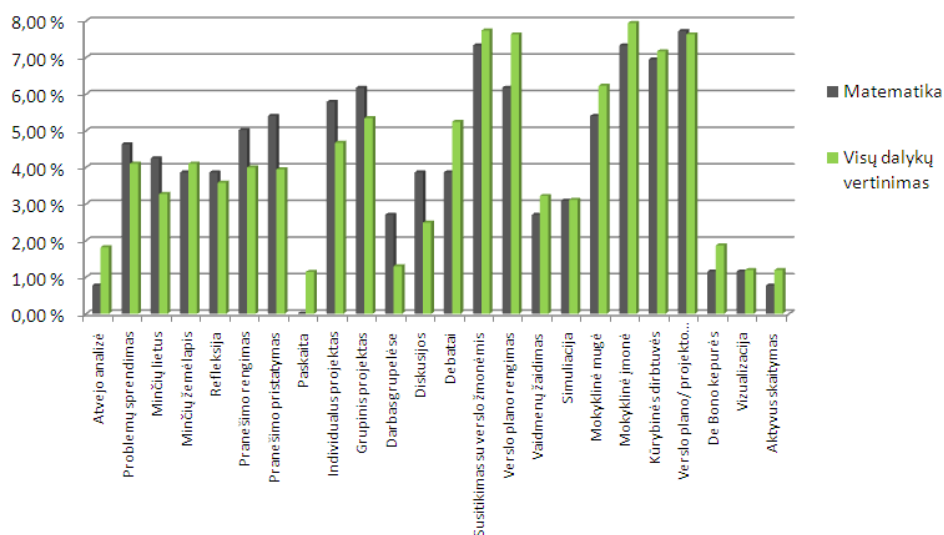
Matematika tai vienas iš tikslųjų mokslų, kuriame svarbiausia perteikti naują informaciją mokiniams. Vyrauja stereotipas, kad dažniausiai matematikos mokytojai yra teorinių žinių skleidėjai, kurie labiausiai taiko pasyvius verslumo ugdymo metodus. Tai galima būtų patvirtinti remiantis 4 lentelės rezultatais, kur iš visų matematikos pamokose naudojamų metodų labiausiai mokytojai taiko paskaitas (24,1 proc.), atvejo analizės (19,3

proc.), vizualizacijos (13,3 proc.) metodus. Minėti metodai ugdo mokinių loginį mąstymą, problemų sprendimo gebėjimus, labiau nukreipti į teorinės medžiagos perteikimu. Diagramoje matyti (žr. 26 pav.), kad atvejo analizės ir paskaitos metodų taikymas matematikos pamokoje yra daug labiau mokytojų naudojamas negu kitų dalykų pamokose.

26 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas matematikos ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir naudoja“ (proc.)

Lyginant su bendru visų dalykų vertinimu pagal priimtą sąlygą „Tinka ir naudoja“, matematikos pamokose mokytojai netaiko pranešimo rengimo ir pristatymo, vaidmenų žaidimo, simuliacijos, aktyvaus skaitymo metodų.

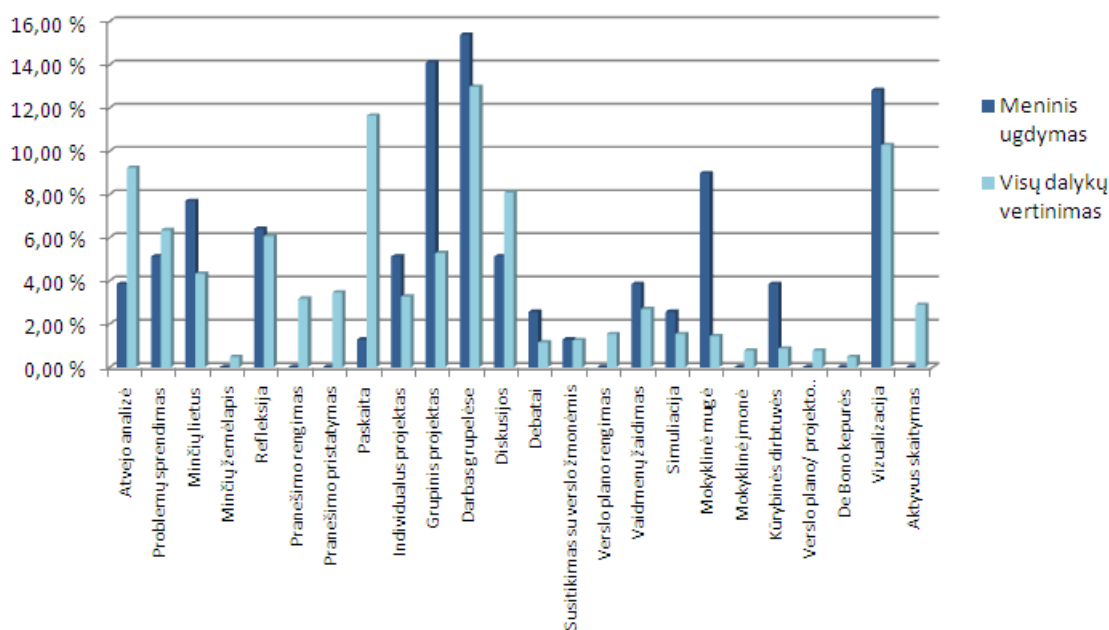

27 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas matematikos ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir naudoja“ (proc.)

Analizuojant matematikos ir bendrus visų dalykų apskaičiuotus rodiklių skirtumus pagal diagramą (žr. 27 pav.), matyti, kad didžiausias skirtumas, kai pedagogai įvardija metodus kaip tinkamus verslumui ugdyti, tačiau jų nenaudoja, pastebimas taikant pranešimo rengimo ir pristatymo metodą, individualius ir grupinius projektus. Minėti metodai matematikos pamokose keliais procentiniais punktais nenaudojami labiau negu kitose disciplinose, nors, mokytojų nuomone, yra tinkami ugdant verslumą.

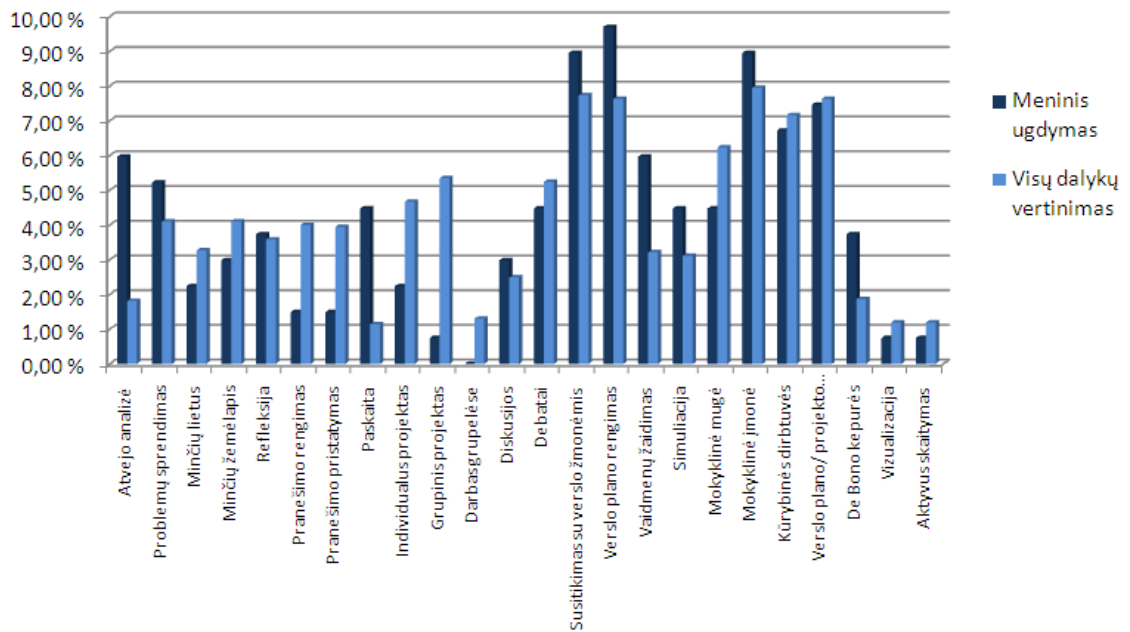
Meninis ugdymas

Analizuojant, kaip skiriasi pedagogų metodų, skirtų verslumo ugdymui, taikymas meninio ugdymo ir visų likusių dalykų pamokose (žr. 28 pav.), matyti, kad meninio ugdymo pamokose dažniausiai taikomi aktyvūs metodai: darbas grupelėse (15,4 proc.), grupinis projektas (14,1 proc.), mokyklinė mugė (9,0 proc.), minčių lietus (7,7proc.), kūrybinės dirbtuvės (3,9 proc.), vaidmenų žaidimas (3,9 proc.). Vizualizacija, priskiriama prie pasyvių ir tradicinių verslumo ugdymo metodų, yra daug dažniau naudojama meninio ugdymo pamokose (12,8 proc.) negu visų dalykų pamokose vertinant bendrai (10,3 proc.).

28 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas meninio ugdymo ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir naudoja“ (proc.)

Minėtų aktyviųjų metodų intensyvią taikymą meninio ugdymo pamokose galima būtų paaikškinti tuo, kad dailės, teatro, muzikos, choreografijos pamokos suteikia didelę laisvę mokinių saviraiškai, atsiskleisti mokinių kūrybiškumui, atkaklumui, idėjų įgyvendinimui ir organizuotumui, o tą padeda padaryti aktyvūs verslumo ugdymo metodai.

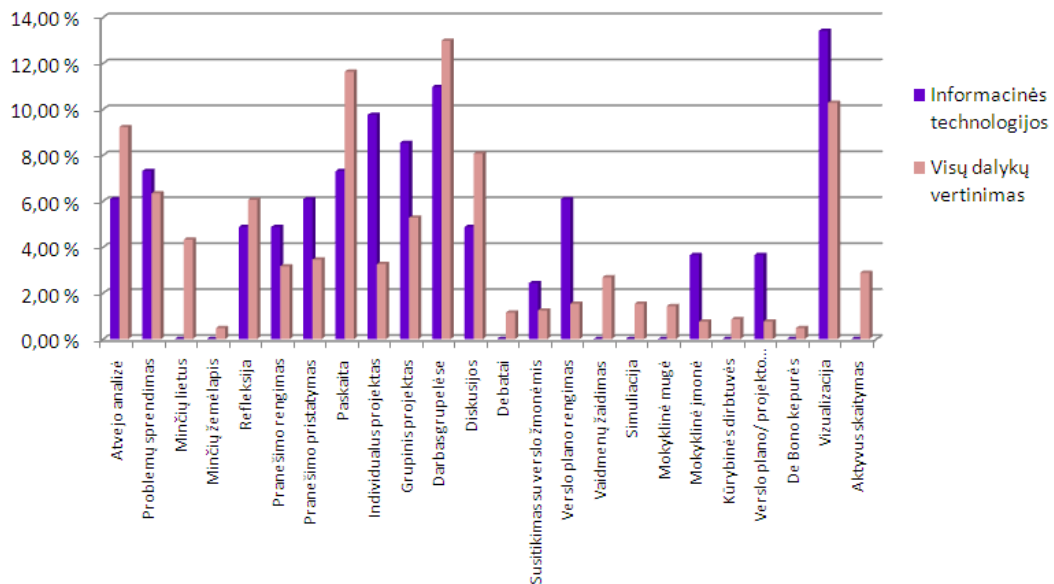

29 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas meninio ugdymo ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir nenaudoja“ (proc.)

Esminiai skirtumai, lyginant pagal antrą sąlygą, pastebimi tarp atvejo analizės, paskaitos, De Bono kepurės, vaidmenų žaidimo, simuliacijos metodų vertinimo rodiklių (žr. 29 pav.). Minėtimetodai ir formos, skirtos verslumo ugdymui, meninio ugdymo dalykuose atitinka didesnę procentinę rodiklį, t.y. šie metodai nors ir mokytojų pasirinkti kaip tinkami, tačiau labiau negu visų kitų dalykų pamokose nėra naudojami.

Informacinės technologijos

Nagrinęjant tyrime dalyvavusių informacinių technologijų pedagogų atsakymus, kokius metodus jie priskiria kaip tinkančius verslumo ugdymui ir kaip juos taiko, nustatyta, kad informatikos pamokose labiausiai naudojami vizualizacijos (13,4 proc.), darbo grupelėse (11,0 proc.), individualaus projekto (9,8 proc.), grupinio projekto (8,5 proc.) metodai, kadangi apskaičiuoti rodikliai (proc.) sudaro didžiausią dalį visų informacinių technologijų mokytojų pasirinkimų pagal sąlygą („Tinka ir naudoja“). (žr. 4 lentelę).

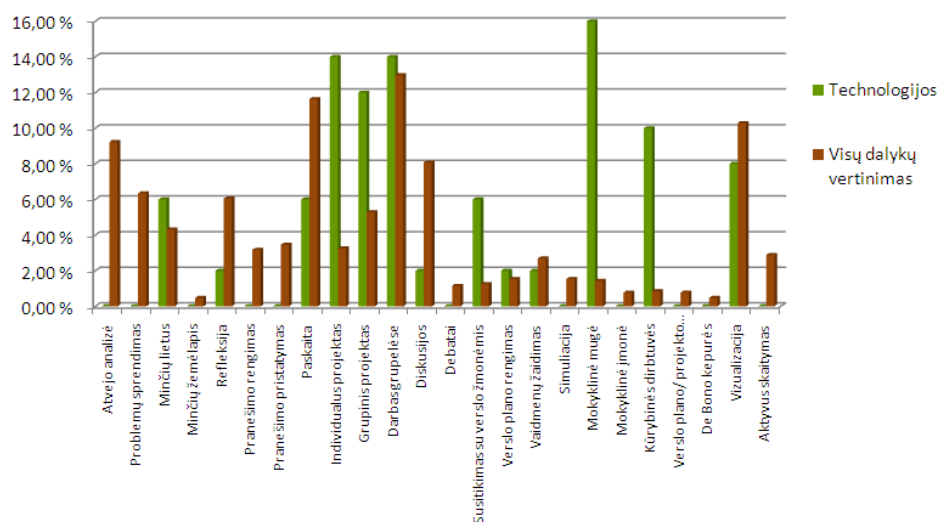

30 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas informacinių technologijų ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir naudoja“ (proc.)

Lyginant informacinių technologijų ir visų dalykų pamokų rodiklius, rodančius verslumo ugdymo metodų taikymą, matyti, kad informacinių technologijų mokytojai savo darbe daug intensyviau naudoja vizualizaciją, verslo plano rengimo ir vertinimo, individualaus ir grupinio projekto, mokyklinės įmonės metodus (žr. 30 pav.). Šiandien informacinės technologijos visuomenėje yra labai reikšmingos, nuolat kintančios, verslo pasaulis tiesiogiai susijęs su informacinėmis technologijomis ir jų galimybėmis, tai – visuomenės ateitis. Todėl pedagogams labai svarbu ne tik perteikti teorines žinias, tačiau suteikti mokiniams galimybes kurti savo įmonę informacinių technologijų plotmėje, vystyti kūrybinius projektus ir siekti juos įgyvendinti. Minėtų metodų taikymas leidžia tai užtikrinti.

Technologijų ugdymas

Analizuojant verslumo ugdymui tinkančių metodų taikymą technologijų pamokose pagal sąlygą „Tinka ir naudoja“ (žr. 4 lentelę), pastebima, kad šio dalyko mokytojai pamokoje labiausiai linkę naudoti mokyklinės mugės (16,0 proc.), individualaus projekto (14,0 proc.), darbo grupelėse (14,0 proc.), grupinio projekto (12,0 proc.), kūrybinių dirbtuvių (10,0 proc.) metodus.

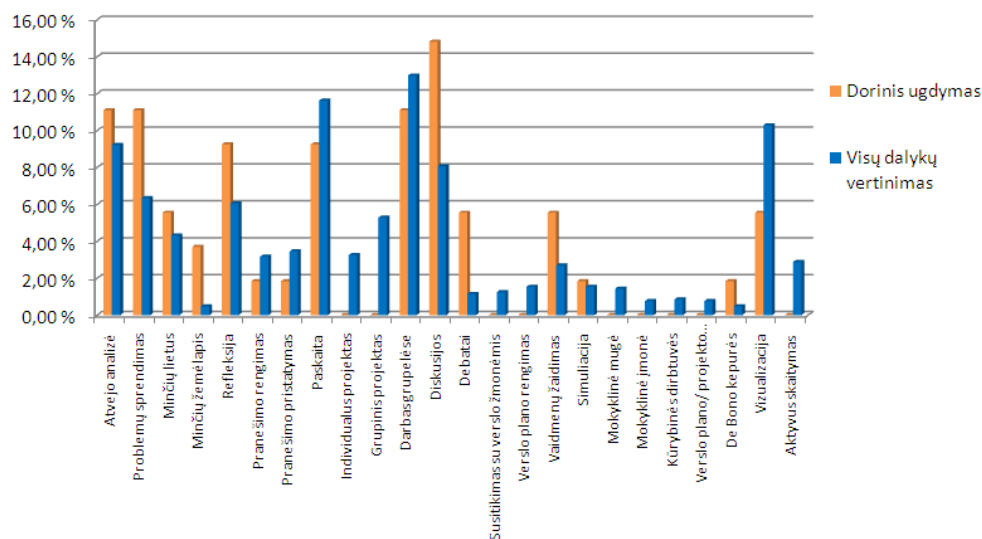

31 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas technologijų ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir naudoja“ (proc.)

Lyginant su visų dalykų pamokų rodikliais, rodančiais verslumo ugdymo metodų taikymą, labiausiai išsiskiria mokyklinės mugės ir kūrybinių dirbtuvių metodas. Technologijų pamokose tai vieni iš pagrindinių naudojamų metodų, tuo tarpu kitose disciplinose beveik nenaudojami.

Dorinis ugdymas

Dorinio ugdymo pamokas pagal tyrime dalyvavusius respondentus sudaro tikyba ir etika. Tyrime dalyvaujančių respondentų atsakymai parodė, kad dorinio ugdymo mokytojai savo darbe verslumo ugdymo metodus taiko gana retai. Sąlygą „Tinka ir naudoja“ iš 192 galimų dorinio ugdymo mokytojų pasirinkimų, atitinka tik 54. Remiantis 4 lentele, matyti, kad dorinio ugdymo pamokose dažniausiai naudojami verslumo ugdymui tinkantys metodai/formos yra diskusijos (14,8 proc.), atvejo analizė (11,1 proc.), problemų sprendimas (11,1 proc.), darbas grupelėse (11,1 proc.), taip pat gana dažnai pasitaikantis metodas dorinio ugdymo pamokose yra refleksija (9,3 proc.). Minėti metodai yra labiau orientuoti į mokinių bendravimo įgūdžių lavinimą, analitinio ir kritinio mąstymo, problemų sprendimo įgūdžių ugdymą. Galima daryti išvadą, kad dorinio ugdymo pamokose yra naudojami daugiau aktyvieji metodai negu pasyvieji.

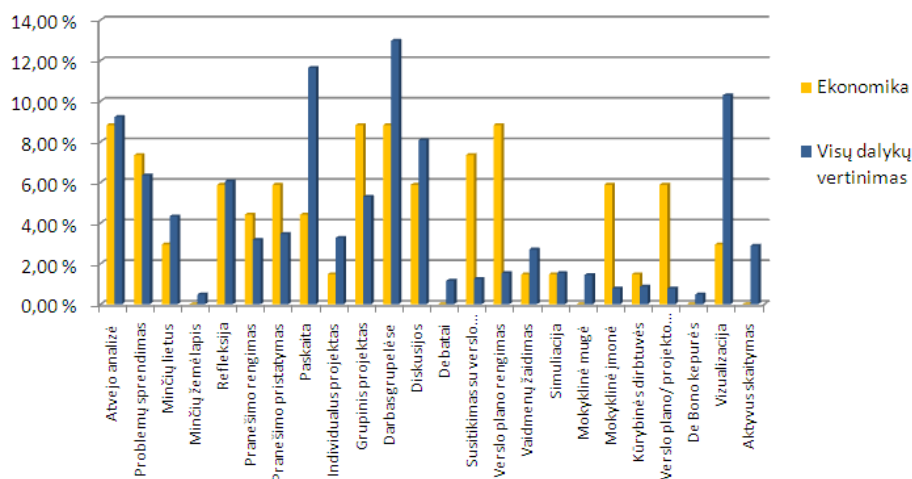
32 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas dorinio ugdymo ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir naudoja“ (proc.)

Tą galima pastebėti ir diagramoje (32 pav.), kur labiausiai naudojami metodai dorinio ugdymo pamokose pagal sąlygą („Tinka ir naudoja“) yra labiau taikytini negu kitose pamokose.

Ekonomikos pamoka

Ekonomikos pamoka labiausiai siejasi su tiesiogine verslumo samprata, suvokiant, kad verslumas – tai gebėjimas kurti verslą ir jį įgyvendinti. Ekonomikos pamokų metu mokiniams geriausiai perteikiamos žinios apie verslo kūrimą ir jo įgyvendinimą, ekonominę šalies situaciją, šalies ūkio ir prekybos tendencijas. Ekonomikos pamokų metu, mokiniams galima suteikti ne tik ekonomines, su verslu susijusias žinias, bet ir verslumo ugdymo metodų pagalba ugdyti mokinių asmenines savybes ir gebėjimus, kurie, kaip teorinėje darbo dalyje nurodyta, sudaro verslumo sampratą platesne prasme.

Kadangi ekonomikos pamokose labiausiai ugdomas verslumas, tikslinga nustatyti, kokie verslumo ugdymo metodai yra dažniausiai taikomi ekonomikos mokytojų ir palyginti su bendrais visose pamokose taikytinų verslumo ugdymo metodų rodikliais (žr. 33 pav.). Diagramoje matyti, kad tyrime dalyvavę ekonomikos iš aktyvių verslumo ugdymo metodų labiausiai linkę rinktis ir taikyti: darbas grupelėse (8,82 proc.), grupinis projektas (8,82 proc.), verslo plano rengimas (8,82 proc.), atvejo analizė (8,82 proc.), problemų sprendimas (7,35 proc.), susitikimas su verslo žmonėmis (7,35 proc.). (žr. 4 priedą).

33 pav. Verslumo ugdymo metodų taikymo palyginimas ekonomikos ir visų dalykų pamokose, priimant sąlygą „Tinka ir naudoja“ (proc.)

Galima teigti, kad ekonomikos mokytojai renkasi projektines veiklas, motyvuoja mokinius rengti verslo planus, įgyvendinti idėjas, analizuoti ir kritiškai vertinti situacijas bei spręsti problemas. Lyginant su bendrais visų pamokų rodikliais, ekonomikos mokytojai daug labiau naudoja susitikimų su verslo atstovais, verslo plano rengimo ir vertinimo, mokyklinės įmonės, grupinių projektų metodus. Kitaip tariant, metodus, kurie tiesiogiai susiję su verslo žiniomis ir veikla, susijusia verslu. Paaiškėjo, kad ekonomikos mokytojai aktyviai taiko beveik visus pateiktus metodus, pagal priimtą sąlygą „Metodai tinka verslumo ugdymui ir mokytojai juos naudoja“. Tačiau ne taip dažnai taiko pasirinktus verslumo ugdymo metodus ir formas: vizualizaciją, darbą grupelėse, paskaitas.

Tyrime dalyvaujančių respondentų buvo paprašyta sudarytoje skalėje pagal kriterijus (naudinga – nenaudinga; patinka – nuobodu) įvardinti, kaip verslumo ugdymą vertina jų mokiniai. Skalėje parašytas didesnis skaitmuo skalėje reiškia aukštesnį vertinimą. Remiantis gautais rezultatais, darbo autorė juos sustruktūrizavo: buvo paskaičiuoti vidurkiai, standartiniai nuokrypiai, modos sugrupuoti dalykus (žr. 5 lentelę).

5 lentelė

Respondentų pozicija, kaip jų verslumo ugdymą vertina jų mokiniai

	Vidurkis (M)		Standatinis nuokrypis (S)		Moda (M ₀)	
	Naudinga/ nenaudinga	Patinka/ nuobodu	Naudinga/ nenaudinga	Patinka/ nuobodu	Naudinga/ nenaudinga	Patinka/ nuobodu
Anglų k.	4,58	4,31	0,96	0,75	5,00	4,00
Biologija	4,25	3,88	0,71	0,64	4,00	4,00
Chemija	4,13	4,38	0,35	0,52	4,00	4,00
Choreografija	5,00	5,00	0,00	0,00	5,00	5,00
Dailė	6,00	6,00	0,57	0,57	6,00	6,00

Ekonomika	6,00	6,33	0,00	0,52	6,00	6,00
Etika	4,25	5,00	1,50	0,00	3,00	5,00
Fizika	4,29	4,43	0,76	0,54	4,50	4,00
Geografija	5,22	5,67	0,67	0,87	5,00	6,00
Informatika	5,91	5,36	0,70	1,03	6,00	5,00
Istorija	4,00	4,23	0,91	0,73	4,00	4,00
Kūno kultūra	2,00	2,00	0,00	0,00	2,00	2,00
Lietuvių k.	4,48	4,29	0,60	0,78	4,00	4,00
Lotynų k.	4,00	4,00	0,00	0,00	4,00	4,00
Matematika	4,45	4,35	0,83	0,75	4,00	4,00
Muzika	3,00	3,50	0,00	1,41	3,00	-
Prancūzų k.	4,00	4,00	0,00	0,00	4,00	4,00
Psichologija	6,00	6,00	0,00	0,00	6,00	6,00
Rusų k.	4,11	4,00	0,60	0,71	4,00	4,00
Teatras	6,00	5,33	1,00	1,15	-	6,00
Technologijos	6,00	6,13	0,53	0,64	6,00	6,00
Tikyba	3,75	3,00	0,50	0,82	4,00	3,00
Vokiečių k.	3,33	3,33	0,82	0,52	4,00	3,00
Bendri rodikliai	4,55	1,05	4,54	1,09	-	-

Empiriniame tyrime dalyvavo skirtingas skaičius mokytojų, dėstančių skirtingus dalykus. Tačiau paskaičiavus kiekvieno dalyko vidurkį matyti, kad geriausi rezultatai vertinant, kaip mokiniams verslumo ugdymas naudingas/nenaudingas pamokose, surinko dailės, ekonomikos, psichologijos, teatro, technologijų dalykai – vidurkis po 6 balus. Paskaičiavus bendrą visų dalykų vertinimo vidurkį, galima daryti išvadą, kad verslumo ugdymas mokinių vertinamas gana palankiai ir yra naudingas jų ugdymo procese, kadangi ir 7 balų vidurkis siekia 4,55. Vertinant, kaip mokiniams patinka arba nepatinka verslumo ugdymas atskirose pamokose, paskaičiuotas bendras visų dalykų vidurkis 4,54 rodo, kad mokiniai verslumo ugdymą pamokose vertina ne aukščiausiu balu, bet gana palankiai, jiems patinka verslumo ugdymo procesas visose pamokose. Teigiamas rezultatus gali įtakoti tai, kad mokytojai naudoja įdomius metodus ir priemones, skirtas verslumo ugdymui pamokose, sudomina mokinius, skatina juos domėtis ir aktyviai dalyvauti pamokose, ne tik perteikiant teorines žinias, bet ir atliekant įvairias kūrybines užduotis. Kadangi gauti rezultatai pagal atskiras pamokas pasiskirstė gana nevienodai ir dideliame intervale, tikslinga būtų paskaičiuoti tendenciją. Paskaičiavus standartinį nuokrypį skalėje „*naudinga – nenaudinga*“, matyti, kad mokytojų vertinimai pasiskirstė intervale [4,55 – 1,07; 4,55+1,07]. Skalėje „*patinka – nepatinka*“ paskaičiuotas standartinis nuokrypis (deviacija) rodo, kad nuomonė, jog mokiniams patinka verslumo ugdymas pamokose yra nuo bendro vidurkio, yra pasiskirsčiusi intervale [4,54 – 1,09; 4,54+1,09]. Apibendrinant, pagal paskaičiuotas reikšmes galima teigti, kad verslumo ugdymą pamokose mokiniai vertina aukščiau negu vidutiniškai –

jiems verslumo ugdymas patinka ir yra nenuobodus. Tačiau autorės nuomone, rodikliai nėra labai patikimi, kadangi yra didelė tikimybė, kad mokiniai buvo neapklausti tiesiogiai, mokytojai vertinimą parašė savo požiūriu, arba apklausė nedaug mokinių, kad būtų galima duomenis vertinti objektyviai.

Empirinio tyrimo analizės rezultatai parodė, kad ir mokslinės literatūros analizėje, ir empiriniame tyrime verslumo samprata suvokiama skirtingai – nėra vieningo verslumą apibūdinančio apibrėžimo. Tačiau galima teigti, kad dauguma mokytojų verslumą linkę suvokti platesne prasme – kaip verslininkui būdingas įgimtas ir įgytas savybes, verslo kūrimo ir vykdymo procesą, kaip verslininko veiklą ir vadybines funkcijas. Tai patvirtina L.Gegieckienės ir A.Graikšienės (2009), L. Mincienės (2004), V.Židonytės (2008) požiūrį į verslumą. Išsiaiškinta, kad didžioji dalis respondentų žinias apie verslo kūrimą, kūrybiškumą, atkaklumą, atsakingumą, gebėjimą priimti sprendimus bei išsikelti savo tikslus, imlumą naujovėms laiko verslumo kompetencijos pagrindiniais elementais. Tačiau būtina pastebėti tai, kad nors respondentai turėjo galimybę pasirinkti visus jiems pateiktus variantus, tačiau grupė elementų buvo įvertinta mažiausiai. Atsižvelgiant į tai, prie verslumo kompetencijos mokytojai nėra linkę priskirti gyvenimo būdo, tolerancijos, pilietiškumo, pozityvaus mąstymo. Tai prieštarauja išskirtiems verslumo komponentams pagal atliktą kokybinį tyrimą („Nuostatų dėl pilietiškumo, verslumo ugdymo ir skatinimo bei organizacijų stiprinimo įvertinimo“, 2005), kur minėti elementai priskiriami verslumo kompetencijai.

Pagal analizės rezultatus nustatyta, kad verslumo komponentus pedagogai savo darbe ugdo skirtingai. Labiausiai yra ugdomas kritinis mąstymas, gebėjimas priimti sprendimus, atsakingumas, atkaklumas, kūrybiškumą, rečiausiai – rizikos valdymas, savireguliacija, gyvenimo būdas, sugebėjimas „parduoti“ savo idėjas, retai suteikiama žinių apie verslo kūrimą. Galima teigti, kad šie gebėjimai tiesiogiai susiję su verslo kūrimu ir žinios turi būti ugdomos ekonomikos pamokose. Minėti rezultatai patvirtina, ekspertų nuomonę pagal *Verslumostebėjimo tyrimo ataskaitą* (2011), kad mokyklose (ypatingai pradinėse ir vidurinėse mokyklose bei gimnazijose) nėra pakankamai skatinamas mokinių kūrybiškumas, savarankiškumas, imlumas naujovėms, suteikiama per mažai žinių apie verslo kūrimą ir ekonomikos principus.

Analizuojant, kaip pedagogai taiko pamokose ir užklausinėje veikloje verslumo ugdymui skirtomis metodinėmis priemonėmis, paaiškėjo, kad mokytojai dažniausiai naudoja tik su savo disciplina susijusius vadovėlius. Verslumo ugdymo vadovėlių jie nežino ir nenaudoja savo darbe. Lengviausiai prieinamos metodinės priemonės yra pedagogams skirtos metodinės

rekomendacijos verslumo ugdymo klausimais. Daugiausiai mokytojų su jais yra menkai susipažinę, tačiau nelinkę taikyti.

Remiantis atlikta verslumo ugdymui tinkamų ir naudojamų metodų analize, buvo sudaryta lentelė (žr. 6 lentelė), kurioje pateikta visų disciplinų grupių vertinimai dėl verslumo ugdymui dažniausiai ir rečiausiai taikomų metodų pagal dvi taikytinas sąlygas. Viena priimtų sąlygų – mokytojai verslumo ugdymo metodus ir formas vertina kaip tinkamus ir juos naudoja savo darbe, kita – verslumo metodus ir formas vertina kaip tinkamus, tačiau darbe nenaudoja. Išskirti atskirų disciplinų grupių bei visų bendrai apskaičiuotų dalykų metodai ir formos.

6 lentelė

Dažniausiai ir rečiausiai taikomi verslumo ugdymo metodai/formos pamokose

Disciplinų grupės	„Tinka ir naudoja“		„Tinka ir nenaudoja“	
	<i>Nauodoja dažniausiai</i>	<i>Nauodoja rečiausiai</i>	<i>Nenaudoja dažniausiai</i>	<i>Nenaudoja rečiausiai</i>
Visos disciplinos	Darbas grupelėse, paskaita, vizualizacija, atvejo analizė, diskusija.	De Bono kepurės, minčių žemėlapis, verslo plano/projekto vertinimas, mokyklinė įmonė kūrybinės dirbtuvės.	Mokyklinė įmonė; susitikimas su verslo žmonėmis, verslo plano/projekto vertinimas, verslo plano rengimas, mokyklinė mugė, grupinis projektas, debatai.	Paskaita, atvejo analizė, aktyvus skaitymas, vizualizacija, darbas grupelėse, De Bono kepurės, diskusijos.
Kalbos	Paskaita, darbas grupelėse, diskusijos, aktyvus skaitymas, atvejo analizė.	Minčių žemėlapis, De Bono kepurės, mokyklinė įmonė, mokyklinė mugė, susitikimas su verslo žmonėmis, kūrybinės dirbtuvės, verslo plano rengimas.	Verslo plano rengimas ir vertinimas, susitikimas su verslo žmonėmis, mokyklinė įmonė, grupinis projektas.	Paskaita, aktyvus skaitymas, vizualizacija, darbas grupelėse, diskusijos.
Gamtamokslinis ugdymas	Paskaita, darbas grupelėse, vizualizacija, atvejo analizė.	Minčių žemėlapis, debatai, susitikimai su verslo žmonėmis, verslo plano rengimas ir vertinimas, vaidmenų žaidimas	Susitikimas su verslo žmonėmis, verslo plano rengimas ir vertinimas, mokyklinė įmonė, kūrybinės dirbtuvės.	Paskaita, De bono kepurės, vizualizacija, darbas grupelėse.

		simuliacija, mokyklinė mugė mokyklinė įmonė, De Bono kepurė.		
Socialinis ugdymas	Darbas grupelėse, paskaita, vizualizacija, diskusijos, atvejo analizė.	Minčių žemėlapis, debatai, mokyklinė mugė, kūrybinės dirbtuvės, aktyvus skaitymas.	Kūrybinės dirbtuvės, mokyklinė įmonė, mokyklinė mugė.	Atvejo analizė, paskaita, darbas grupelėse, vizualizacija, aktyvus skaitymas
Matematika	Paskaita, atvejo analizė, darbas grupelėse, vizualizacija.	Minčių žemėlapis, aktyvus skaitymas, pranešimo rengimas ir pristatymas, debatai, vaidmenų žaidimas, simuliacija, mokyklinė mugė, kūrybinės dirbtuvės, verslo plano rengimas ir vertinimas, De Bono kepurės.	Verslo plano rengimas ir vertinimas, susitikimas su verslo žmonėmis, kūrybinės dirbtuvės,	Paskaita, aktyvus skaitymas, atvejo analizė, vizualizacija, De Bono kepurės.
Meninis ugdymas	Darbas grupelėse, grupinis projektas, vizualizacija, mokyklinė mugė, minčių lietus, refleksija.	Minčių žemėlapis, pranešimo rengimas ir pristatymas, verslo plano rengimas ir vertinimas, mokyklinė įmonė, De bono kepurės.	Susitikimas su verslo žmonėmis, verslo plano rengimas ir vertinimas, mokyklinė įmonė, atvejo analizė.	Grupinis projektas, darbas grupelėse, vizualizacija, aktyvus skaitymas.
Informacinės technologijos	Vizualizacija, darbas grupelėse, individualus projektas, grupinis projektas.	Minčių lietus, minčių žemėlapis, debatai, vaidmenų žaidimas, simuliacija, mokyklinė mugė, kūrybinės dirbtuvės, De bono kepurės, aktyvus skaitymas.	Mokyklinė mugė, kūrybinės dirbtuvės, susitikimas su verslo žmonėmis, mokyklinė įmonė, debatai.	Vizualizacija, aktyvus skaitymas, De Bono kepurės, individualus projektas, darbas grupelėse.
Technologijos	Mokyklinė mugė, darbas grupelėse,	Minčių žemėlapis, pranešimo rengimas	Problemų sprendimas, mokyklinė įmonė,	Darbas grupelėse, mokyklinė mugė, De Bono

	individualus projektas, grupinis projektas, kūrybinės dirbtuvės.	ir pristatymas, debatai, simuliacija, mokyklinė įmonė, verslo plano vertinimas, aktyvus skaitymas, De bono kepurės,	verslo plano/projekto rengimas ir vertinimas.	kepurės, aktyvus skaitymas.
Dorinis ugdymas	Diskusijos, atvejo analizė, problemų sprendimas, darbas grupelėse, paskaita, refleksija.	Individualus projektas, grupinis projektas, susitikimas su verslo žmonėmis, verslo plano rengimas ir vertinimas, mokyklinė mugė, mokyklinė įmonė, kūrybinės dirbtuvės, aktyvus skaitymas.	Grupinis projektas, verslo plano rengimas ir vertinimas, susitikimas su verslo žmonėmis, mokyklinė įmonė, kūrybinės dirbtuvės, mokyklinė mugė.	Atvejo analizė, diskusijos, vaidmenų žaidimas, aktyvus skaitymas.

Šaltinis: sudaryta autorės

Iš lentelės matyti, kad vertinant bendrai visose disciplinose taikomus metodus ir formas verslumo ugdymui, mokytojai rečiausiai taiko vienus iš labiausiai verslumo ugdymui rekomenduojamų metodų – susitikimus su verslo žmonėmis, verslo plano rengimą ir vertinimą, mokyklinę įmonę, mokyklinę mugę. To priežastimi gali būti tai, kad mokyklos nepakankamai dėmesio skiria susitikimų su verslininkais organizavimui, mokytojai mažai motyvuoti organizuoti renginius po pamokų, kurie skatintų mokinių verslumą, jiems trūksta kompetencijos ir žinių verslumo ugdymo klausimais, nevisi žino, kas tai yra aktyvūs mokymo metodai arba nelinkę jų taikyti pamokose, trūksta noro verslumą integruoti į kelias disciplinas. Lyginant atskirų disciplinų grupių pamokose rečiausiai taikomus metodus, matyti, kad visur išlieka tie patys minėti metodai ir formos, kaip beveik nenaudojami pamokose.

Lentelėje matyti, kad labiausiai pamokose ugdant verslumą iš aktyvių metodų yra naudojami darbas grupelėse, atvejo analizė, diskusija, problemų sprendimas. Pedagogai gimnazijose intensyviai taiko pasyvius mokymo metodus: paskaitą, vizualizaciją, pranešimo rengimą. Visa tai pastebima kone kiekvienoje disciplinų grupėje. Labiausiai nuo bendrų rezultatų skiriasi informacinių technologijų, technologijų ir meninio ugdymo rezultatai. Šiose pamokose mokytojai dažniausiai taiko aktyvius metodus: individualų ir grupinį projektą,

mokyklinę įmonę, refleksiją, minčių lietu, kūrybines dirbtuves. Tai lemia disciplinų ugdymo turinio ypatumai, nes mokytojai labiausiai orientuojasi į kūrybiškumo skleidimą, mokinių saviraiškos atskleidimą, todėl pasyvieji ugdymo metodai nėra tinkami.

IŠVADOS

1. Verslumo samprata yra labai plati. Mokslinėje literatūroje verslumas analizuojamas dvejais pagrindiniais aspektais. Siauresne prasme verslumo supratimas siejamas su verslo ir pridėtinės vertės kūrimu, žiniomis kaip reikia kurti nuosavą verslą. Platesne prasme – verslumas tai įgimtų ir įgytų savybių bei asmeninių įgūdžių, tokių kaip kūrybiškumas, iniciatyvumas, atkaklumas, atsakingumas, savireguliacija ir kt. rinkinys, kuris leidžia aktyviai, drąsiai, kūrybingai veikti visuomenėje, siekti tikslų, spręsti kilusias problemas. Verslumo ugdymas – tai žmogaus savybių, vidinių nuostatų, gebėjimų ugdymas. Verslumo ugdymą reikia suprasti kaip vieningą sistemą, apimančią verslo sistemą, ugdymo sistemą ir švietimo sistemos subjektus. Būtina, kad verslumo ugdymas būtų grįstas Švietimo įstatymo gairėmis ir Bendrųjų programų uždaviniais bei kad būtų orientuotas į asmeninių savybių ir gebėjimų ugdymą. Verslumo ugdymo tikslas – ugdyti mokinių gebėjimus ir asmenines savybes, reikalingus jiems savarankiškai aktyviai veikti visuomenėje.

2. Šiandien ypatingą reikšmę, pereinant prie žiniomis grįsto ūkio ir visuomenės (pagal Lisabonos strategiją 2000m.), turi švietimo įstaigos - mokyklos. Todėl labai svarbus tampa ekonominis švietimas ir žinių apie verslą ir jo kūrimą ugdymas. Remiantis Lietuvos ir Europos Sąjungos dokumentais, teisiniais aktais nustatyta, kad vienas iš švietimo sistemos tikslų – ugdymo procese, kuris apima pradinį, vidurinį (vidurinės mokyklos, gimnazijos), profesinį bei universitetinį mokslą, aktyviai skatinti verslumą moksleiviams, įtraukti į mokymosi programas žinių apie verslą ir verslininkystę modulius.

3. Mokymo priemonių pasirinkimas ugdant verslumą pamokose yra platus, didžiausią dalį sudaro vadovėliai. Galima teigti, kad mokymo priemonės nenurodo griežtos ir privalomos ugdymo tvarkos, nenustato mokymo proceso eigos, o tik pateikia rekomendacijas planuoti pamokas, pedagogams siūlo taikyti mokymo metodus, kurie padėtų įgyvendinti dėstomo dalyko uždavinius.

Verslumo ugdymo metodai/formos, kurių yra daugybė, tiesiogiai susiję su mokinio mokymosi rezultatais ir tolimesne mokinio motyvacija bei saviugda. Mokymo metodus pedagogas turi teisę pasirinkti pats, šis procesas nėra reglamentuojamas, tačiau priklauso nuo mokytojo gebėjimų ir patirties, klasės mokinių gebėjimų, mokymosi sąlygų, ugdymo turinio ir tikslų. Praktikoje yra gausu verslumo ugdymui tinkančių metodų, kurie mokslinėje literatūroje paprastai skiriami į tradicinius ir netradicinius. Tradiciniai verslumo ugdymo metodai tapatinami su pasyviaisiais mokymo metodais, pvz. vizualizacija, atvejo analizė, paskaita, pranešimo rengimas. Netradiciniai metodai ir verslumo ugdymo formos dar vadinami aktyviaisiais (problemų sprendimas, debatai, diskusija, grupinis ir individualus projektas ir kt.) ir būtent juos rekomenduojama dažniau naudoti ugdymo procese.

4. Atlikus verslumo ugdymui skirtų mokymo priemonių taikymo gimnazijoje empirinį tyrimą, nustatyta, kad:

- verslumo samprata suvokiama skirtingai – nėra vienintelio verslumą apibūdinančio apibrėžimo. Tačiau galima teigti, kad dauguma mokytojų verslumą linkę suvokti platesne prasme – kaip verslininkui būdingas įgimtas ir įgytas savybes, verslo kūrimo ir vykdymo procesą, kaip verslininko kasdieninę veiklą ir vadybines funkcijas.
- verslumo komponentus pedagogai savo darbe ugdo skirtingai. Labiausiai yra ugdomas kritinis mąstymas, gebėjimas priimti sprendimus, atsakingumas, atkaklumas, kūrybiškumą, rečiausiai – rizikos valdymas, savireguliacija, gyvenimo būdas, sugebėjimas „parduoti“ savo idėjas, retai suteikiama žinių apie verslo kūrimą. Tą gali įtakoti tai, kad viduriniame ugdyme mokiniams trūksta gilių žinių apie ekonomines rinkas ir verslo kūrimą, kadangi tik 9-10 klasėms yra aiškiai reglamentuotas verslumo ugdymas, dėstoma ekonomikos ir verslumo disciplina. 11-12 klasėse ekonomika ir verslumo ugdymas nėra užtikrintas, kadangi mokiniams suteikiama galimybė pasirinkti dalyką kaip pasirenkamąjį, o ne visos mokyklos tai gali pasiūlyti.
- verslumas, anot pedagogų, turėtų būti ugdomas projektine veikla, tačiau tyrimo rezultatai parodė, kad mokytojai nėra linkę aktyviai mokymo procese naudoti grupinių ir individualių projektų, per mažai mokinius skatina dalyvauti projektinėse veiklose.
- mokytojai ugdymo procese dažniausiai naudoja tik su savo disciplina susijusius vadovėlius. Verslumo ugdymo vadovėlių jie nežino ir nenaudoja savo darbe. Trūksta informacijos sklaidos apie naujausias metodines priemones verslumo ugdymui.
- vertinant bendrai visas disciplinas, mokytojai rečiausiai taiko vienus iš labiausiai verslumo ugdymui rekomenduojamų metodų – susitikimus su verslo žmonėmis, verslo plano rengimą ir vertinimą, mokyklinę įmonę, mokyklinę mugę. Trūksta mokytojų kvalifikacijos verslumo ugdymo klausimais, aktyvumo organizuojant susitikimus su verslininkais, organizuoti renginius po pamokų, skatinančius mokinių verslumą, pedagogams trūksta žinių apie mokymo metodų įvairovę ir jų taikymo galimybes. Tie patys metodai rečiausiai taikomi ir nagrinėjant atskirų disciplinų grupes.
- labiausiai pamokose ugdant verslumą iš aktyvių metodų yra naudojami darbas grupelėse, atvejo analizė, diskusija, problemų sprendimas. Iš pasyvių verslumo ugdymo metodų dažniausiai taikoma: paskaita pranešimo rengimas, vizualizacija. Tai pastebima kiekvienoje disciplinų grupėje.
- skiriasi informacinių technologijų, technologijų ir meninio ugdymo pamokose taikytini verslumo ugdymo metodai. Dažniau nei kitose pamokose naudojami aktyvūs

metodai: individualus ir grupinis projektas, mokyklinė įmonė, refleksija, minčių lietus, kūrybinės dirbtuvės. Mokytojai labiausiai orientuojasi į kūrybiškumo ugdymą, mokinių saviraiškos atskleidimą, todėl pasyvieji ugdymo metodai nėra tinkami.

- mokiniai verslumo ugdymą procesą pamokose mokiniai vertina aukščiau negu vidutiniškai – jiems verslumo ugdymas patinka ir yra nenuobodus. Tačiau autorės nuomone, tai neatspindi tikros situacijos, kadangi mokytojai vertinimą parašė savo požiūriu, neatsižvelgę į mokinių daugumos nuomonę.

REKOMENDACIJOS

Mokytojams:

- 1) aktyviau dalyvauti seminaruose, skirtuose verslumo ugdymo klausimams nagrinėti;
- 2) aktyviau dalyvauti projektinėse veiklose, skatinančiose mokinių verslumą, bei motyvuoti toje veikloje dalyvauti mokinius;
- 3) domėtis ir gilintis mokymo priemonėmis, skirtomis verslumo ugdymui pamokose;
- 4) domėtis verslumo ugdymui skirtais mokymo metodais ir formomis bei aktyviai taikyti juos pamokoje;
- 5) pamokose taikyti aktyvius mokymo metodus, kurie skatina mokinių verslumą, ir juos įvairinti;
- 6) integruoti verslumą į daugiau negu vieną pamoką; kelių dalykų mokytojams organizuoti popamokines integruotas pamokas, skatinančias verslumą;
- 7) siekti nuolatos tobulinti savo kvalifikaciją verslumo ugdymo srityje;
- 8) ekonomikos ir verslumo mokytojams aktyviau dalyvauti *Lietuvos Junior Achievement* (LJA) programoje, kur jie patys gali kurti uždavinius, pakeičiant pamokas nauja veikla, sudominti mokinius naujomis pratybomis, projektine veikla;
- 9) skatinti mokinius dalyvauti mokomosiose mokinių bendrovėse;

Mokykloms:

- 1) organizuoti verslumo ugdymo kursus ir seminarus mokytojams verslumo ugdymo tematika;
- 2) bibliotekas aprūpinti mokymo priemonėmis (vadovėliais), skirtomis verslumo, sudaryti sąlygas mokytojams naudotis nauja metodine medžiaga, kuri gilina mokytojų verslumo žinias;
- 3) mokiniams ir mokytojams organizuoti susitikimus su vietiniais verslininkais;
- 4) sudaryti sąlygas mokytojams tobulinti kvalifikaciją verslumo ugdymo klausimais regioniniuose ir nacionaliniuose kvalifikacijos tobulinimo renginiuose, projektuose.

Vyriausybei, LR Švietimo ir mokslo ministerijai:

- 1) sudaryti sąlygas mokytojams stažuotis Lietuvos ir užsienio universitetuose verslumo tematika;
- 2) įvykdyti privalomą verslumo ugdymo kursą visų būsimų mokytojų studijose;
- 3) įsteigti Lietuvoje instituciją, kuri organizuotų pedagogų kvalifikacijos tobulinimo kursus, siūlytų įvairias su verslumo ugdymu susijusias tobulinimosi galimybes. Vienu iš variantų galėtų būti Mykolo Romerio universitetas, ruošiantis Verslumo edukologijos specialistus.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Mokslinės literatūros sąrašas:

1. Aktyvaus mokymosi metodai: mokytojo knyga. Vilnius: Garnelis, 1998
2. Aramavičienė V. Ugdymo samprata. Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius, 1998. p.9,10.
3. Arends, R. (1998). Mokomės mokyti. Vilnius: Margi raštai.
4. Bareikienė D., Česonienė R. ir kt. Ekonomika ir verslumas. Metodinė medžiaga; 2008. – 85 – 115p.
5. Barzdžiukienė E., Jarovaitienė R. Aktyviųjų mokymo metodų įtaka studentų kritiniam mąstymui ugdyti. 2007, Klaipėdos universitetas
6. Barzdžiukienė E., Jarovaitienė R. Studentus aktyvinančių mokymo metodų taikymo galimybes aukštojo mokslo studijose, 2007. Klaipėdos universitetas
7. Bėkšta, A., Lukošūnienė, V. Mokymo(si) metodai ir jų įvertinimas. //Mokomės dialogo. Kaip susikalbėti piliečiams, organizacijoms ir kultūroms. Vilnius, LSŠA, 2005
8. Bornstein, D., 2004. How to Change the World: Social Entrepreneurs and the Power of New Ideas. Oxford: Oxford University Pres
9. Commission of the European Communities. Green Paper on Entrepreneurship in Europe. Brussels, 2003. Prieiga per internetą:
http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2003/com2003_0027en01.pdf.
[Žiūrėta: 2013-02-20].
10. Dudaitė J., Žibėnienė G. Verslumo edukologijos studijų programą įgyvendinančių dėstytojų samprata apie verslumą ir verslumo ugdymą // Socialinis darbas. – 2012. Nr. 1(11). - 165–176p. - ISSN 1648-4789.
11. Galkienė A., Cijūnaitienė A. Mokymo metodų taikymo veiksmingumas ir populiarumas.//Pedagogika. 2007. Nr. 87. ISSN 1392-0340. p.77-85
12. Gegieckienės L., Grikšienė A. Verslumas. - Vilnius: Ciklonas, 2009. – 6-50 p. – ISBN 978-9955-880-24-0
13. Jelaigaitė A., Lukoševičius V. Mokinių verslumo ugdymas bendrojo ugdymo mokykloje: mokytojų požiūris. // VPU, Vilnius, 2011
14. Jelagaitė A., Vijeikis J. Verslumo ugdymas Lietuvos švietimo sistemoje // Management theory and studies for rural business and infrastructure development. – 2012. Nr. 3(32). – 40-49 p. -ISSN 1822-6760.
15. Jovaiša, L. Enciklopedinis edukologijos žodynas. Gimtasis žodis. –Vilnius, 2001
16. Kalvaitis A. „Su vadovėliu siejamų mokymo priemonių naudojimas bendrojo ugdymo mokyklos pamokoje“, Ugdymo plėtotės centro Veiklos analizės ir kokybės

- užtikrinimo skyrius, 2011. p.9-10. Prieiga per internetą: <http://www.upc.smm.lt/ekspertavimas/tyrimai/failai/Mokymo_priemoniproc.C5proc.B3_naudojimas_pamokoje-galutine_tyrimo_ataskaita.pdf>. [Žiūrėta: 2013-01-17]
17. Kuitienė, N. Humanistinių vertybių įtvirtinimas aukštajame moksle. Mokslinės konferencijos medžiaga, 2005. p. 270-272
  18. Liesienė L. Aktyvieji mokymo(si) metodai, skatinantys studentų praktinį grafinio dizaino kūrybinio proceso suvokimą// Profesinės studijos: teorija ir praktika, 2012. Nr. 10. 70 – 77p. Prieiga per internetą: <<http://pstp.svako.lt/ps10/p070-77.PDF>>. [Žiūrėta: 2013-08-22]
  19. Malonaitienė V. Moksleivių krūvių mažinimo prielaida – netradiciniai mokymo metodai.// Pranešimas, Vilnius, 2007
  20. Metodinės rekomendacijos: verslumo gebėjimų ugdymas 9-10 klasėse. – Vilnius: Švietimo plėtotos centras, 2012. – ISBN 978-609-95185-8-9.
  21. Metodinės rekomendacijos: verslumo gebėjimų ugdymas 11-12 klasėse. – Vilnius: Švietimo plėtotos centras, 2012. – p.7. - ISBN 978-9955-786-38-2.
  22. Mincienė L. Verslumo pradmenys. – Kaunas: Dakra. 2004, p. 5–7. ISBN 9955-572-13-2.
  23. Mogišaitė, L. Verslumo ugdymas. Vilnius, 2010.
  24. Petty G. Šiuolaikinis mokymas. Praktinis vadovas. Vilnius. 2006. p. 350
  25. Poškienė D. Verslumo ugdymas. Kokius gebėjimus reikėtų ugdyti bei žinias suteikti// Parengta pagal The National Content Standards for Entrepreneurship Education. Ekonominio švietimo sklaidos centras, 2006. Prieiga per internetą: <<http://www.essc.lt/get.php?f.875>>. [Žiūrėta: 2013-05-16]
  26. Rajeckas V. Mokymo metodai. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla; 1999, p.142
  27. Strazdienė G, Garalis A. (2006). Verslumas: ugdymo programos ir jų efektyvumo raiška. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. Nr. 38, p. 153-168
  28. Stokaitė, V. Verslumo skatinimas aukštajame moksle: Europos Sąjungos dokumentų ir Lietuvos atvejo analizė.//Socialinės technologijos – 2012, 2(1). p.139-155 - ISSN 2029-7564
  29. Stokes D., Wilson N., Mador M. Engtrepreneurship. - Cengage Learning EMEA, 2010. – 391 p. - ISBN 1408007452.
  30. Šiaučiukėnienė, L., Visockienė, O., Talijūnienė, P. Šiuolaikinės didaktikos pagrindai. - Kaunas: Technologija, 2006.
  31. Tarptautinių žodžių žodynas (2006).

32. Turner, C. Veskite į sėkmę. Kaip sukurti verslias organizacijas. Vilnius: Baltos lankos, 2005 – 216 - 218 p. – ISBN 9955-23-000-2.
33. Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 2000, p.520.
34. Verslumo pradmenys. Užduotys ir vertinimo pavyzdžiai. Durhamo universiteto verslo mokykla, 2000. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/web/lt/pranesimai_spaudai/pristatyta-knyga-verslumo-pradmenys>. [Žiūrėta: 2013-08-10]
35. Verslumo ugdymas: simuliaciniai žaidimai ir užduotys. Elektroninė mokytojo knyga/ VŠĮ Drąsinkime ateitį. Vilnius, 2011.

Šaltinių sąrašas:

36. Bendrosios ugdymo programos. Vidurinis ugdymas. Socialinis ugdymas. Ekonomika ir verslumas. 2011, Įsakymas Nr. V-269. Prieiga per internetą: <http://portalas.emokykla.lt/bup/Puslapiai/vidurinis_ugdymas_socialinis_ugdymas_ekonomika_ir_verslumas_bendrosios_nuostatos.aspx> [Žiūrėta: 2013-06-13]
37. Ekonominio švietimo sklaidos centras. Informaciją apie metodines priemones pagrindinių ir vidurinių klasių mokytojams. Prieiga per internetą: <<http://www.essc.lt/index.php?cid=96>>. [Žiūrėta: 2013-08-02]
38. Ekspertų grupės galutinė išvada. Profesinis rengimas ir verslumas. - 2009. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/smes/vocational/entr_voca_lt.pdf> [Žiūrėta: 2013-09-03].
39. Entrepreneurship Education: Enabling Teachers as a Critical Success Factor. A report on Teacher Education and Training to prepare teachers for the challenge of entrepreneurship education, 2011. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promotingentrepreneurship/files/education/teacher_education_for_entrepreneurship_final_report_en.pdf>. [Žiūrėta 2013- 06- 13].
40. Europos komisijos komunikatas tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Įgyvendinant Bendrijos Lisabonos programą: verslumu pagrįsto mąstymo puoselėjimas ugdant ir mokant“, 2006, Briuselis.
41. Informacija apie „Lietuva Junior Achievement“ programas. Prieiga per internetą: <<http://www.lja.lt/naujas/programs/programos.htm>> [Žiūrėta: 2013-08-25]

42. Informacija apie projektą „Verslumo akademija. Verslumo idėjos pagrindimas. Sprendimo priėmimas ir pasiruošimas idėjos realizavimui.“ PROJEKTO NR. VP1-2.2-ŠMM-05-K-02-021. Prieiga per internetą: :
<<http://jkc.isprendimai.lt/lt/projektai/projektai/verslumo-akademija/>>. [Žiūrėta: 2013-08-06]
43. Informacija apie „TOC for education“ projektą. ESF projekto „TOC for education“ metodikos taikymas bendrojo lavinimo mokyklos bendruomenėms per netradicines ugdymo formas veiklų aprašas projekto partnerių mokykloms. Prieiga per internetą: <<http://vvdk.lt/projektai/esf-projektas-toc-for-education-metodikos-taikymas-bendrojolavinimo-mokyklos-bendruomenems-per-netradicines-ugdymo-formas.html>> [Žiūrėta: 2013-08-17].
44. Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairės. 2005. Prieiga per internetą: <<http://www.pedagogika.lt/puslapis/Integruojamujuproc.20programuproc.20gairesproc.202005.pdf>> [žiūrėta 2013-06-13]
45. Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministerija. Lietuvos švietimo koncepcija. Vilnius: Leidybos centras, 1992. Prieiga per internetą: .
<<http://www.smm.lt/strategija/docs/srp/koncepcija/koncepcija1.htm>>. [Žiūrėta 2013-02-11].
46. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. birželio 2 d. įsakymas Nr. ISAK- 835 „Dėl ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijos patvirtinimo“ (Žin., 2004, Nr.96-3555).
47. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimas Nr. IX-1187 „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“, 2002, Nr. 113-5029. p.29. Prieiga per internetą: <<http://www.epaveldas.lt/documents/10165/19809/1.pdf>> [Žiūrėta: 2013-02-11].
48. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. 1991 m. birželio 25 d., Nr. I-1489, Vilnius. [žiūrėta 2013-05-26] Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=441204>.
49. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategijos ir jos įgyvendinimo veiksmų plano tvirtinimo“, 2004-03-26, Nr. ISAK-433/A1-83. Prieiga per internetą :
<<http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=E9330A83-5596-447F-9C1F-BCAEABD601EC>>. [Žiūrėta: 2013-02-23].

50. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. birželio 2 d. įsakymas Nr. ISAK-835 „Dėl ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijos patvirtinimo“ (Žin., 2004, Nr.96-3555) p. 2-10.
51. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 - 08 - 26 d. įsakymas „Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos“, Nr. ISAK-2433 (Žin., 2008, Nr. 99-384). Prieiga per internetą:
<http://portalas.emokykla.lt/bup/Puslapiai/pradinio_ir_pagrindinio_ugdymo_bendrosios_programos_isakymas_2.aspx> [Žiūrėta: 2013-02-18].
52. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl pedagogų kvalifikacijos tobulinimo koncepcijos tvirtinimo“, Nr. V-899, 2012.
53. Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas „Dėl valstybinės švietimo strategijos 2003 – 2012 metų nuostatų įgyvendinimo programos patvirtinimo“, 2005 – 01- 24. Nr. 82. Prieiga per internetą:
<<http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=BF491C71-9942-45BE-9252-55E9341548A7>> [Žiūrėta: 2013-02-20].
54. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas/Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimas Nr. XI-1281, 2011. Prieiga per internetą:
<[http://www.e-library.lt/resursai/DB/IVPL/Lisabonosproc.20strateg/LISABONOSproc.20STRATEGIIA.pdf](http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=395105&p_query=&p_tr2=>=> [Žiūrėta: 2013-05-13].
55. Lietuvos Respublikos Finansų ministerija „Jaunimo verslumą skatinančių priemonių vertinimas“, ataskaita, Vilnius, 2012.
56. Lisabonos strategija. Prieiga per internetą: <<a href=)> [Žiūrėta: 2013-04-29].
57. Nacionalinės jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008-2012 metų programos įgyvendinimo 2008-2009m. ataskaita. Prieiga per internetą:
<http://www.jrd.lt/uploads/dokumentai/SADM_bendr...s_ataskaita.pdf>.[Žiūrėta: 2013-08-11].
58. SPINTER tyrimai. Nuostatų dėl pilietiškumo, verslumo ugdymo ir skatinimo bei įvertinimo kokybinis tyrimas. 2005. Prieiga per internetą:
<www.jrd.lt/uploads/dokumentai/jrd/tyrimai/2005.ppt> [Žiūrėta: 2013-05-17].
59. Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija. 4,7 p. [žiūrėta 2013-09-12]. Prieiga per internetą:
<http://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/451_f91e8f0a036e87d0634760f97ba07225.pdf> [Žiūrėta: 2013- 09-12].

60. Verslumo stebėjimo tyrimo atskaita. (2011), p. 44. Prieiga per internetą:
<<http://www.ukmin.lt/uploads/documents/SVV/GEMproc.2013-07-19.pdf>>.[žiūrėta
2013 -07-19]

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Baliutytė S. Verslumo ugdymui skirtų mokymo priemonių taikymas gimnazijoje/ verslumo edukologijos studijų programos magistro baigiamasis darbas. Vadovė lekt. dr. J. Dudaitė – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinių technologijų fakultetas, 2013. – p.114 (su priedais).

SANTRAUKA

XXI amžius Europoje susijęs su dideliais pokyčiais, kurie labiausiai pastebimi ekonomikoje, socialiniame gyvenime. Naujausios technologijos keičia visuomenės socialinius santykius, požiūrį į verslą. Švietimo sistemai žiūrint tiek Europos, tiek ir Lietuvos lygiu kilo svarbus uždavinys - ugdyti jaunimą, suprantantį, kas yra verslas, efektyviai įsiliejantį į visuomeninį gyvenimą, ir gebantį savo įgūdžius ir žinias pritaikyti prie besikeičiančios ekonominės ir visuomeninės aplinkos. Jaunimo verslumo ugdymas tapo viena svarbiausių ugdymo krypčių šiandien.

Darbe tirta problema apibrėžia keletą klausimų:

- kaip mokytojai susipažinę su verslumo ugdymo samprata, verslumo ugdymui skirtų mokymo priemonių įvairove ir galimybėmis jas taikyti bendrojo lavinimo mokyklose;
- kaip mokytojai verslumo ugdymui skirtas mokymo priemones praktiškai taiko gimnazijoje;

Baigiamojo darbo tikslas- išanalizuoti verslumo ugdymui skirtų mokymo priemonių praktinį taikymą gimnazijoje.

Tyrimo objektas– verslumo ugdymui skirtų mokymo priemonių taikymas gimnazijoje.

Pagrindiniai baigiamojo darbo uždaviniai: atskleisti verslumo ir verslumo ugdymo sampratas; pagrįsti verslumo svarbą švietime; išnagrinėti verslumo ugdymui skirtas mokymo priemones ir jų praktinio taikymo švietimo įstaigose galimybes; išanalizuoti verslumo ugdymui skirtų mokymo priemonių taikymo gimnazijose ypatumus.

Darbe taikyti metodai: mokslinės literatūros analizė; dokumentų, analizė; apklausa.

Pirmoje darbo dalyje pateikiama verslumo ir verslumo ugdymo samprata, nagrinėjamas jų ryšys. Remiantis teisiniais Lietuvos ir užsienio dokumentais pateikiamas verslumo ugdymo reglamentavimas, išskiriama jo svarba. Aptariama Lietuvos situacija, susijusi su verslumą ugdančių mokytojų kvalifikacijos tobulinimo galimybėmis. Nagrinėjamos labiausiai verslumo ugdymui tinkančios metodinės priemonės, metodai ir formos, akcentuojama jų reikšmė ugdytiniui.

Antroje darbo dalyje pristatoma empirinio tyrimo metodika, tyrimo organizavimo eiga. Nustatomas tyrimo tikslas, tyrimo uždaviniai, tyrimo imtis, detalizuojama tyrimui naudojamas instrumentarijus (anketa).

Trečioje darbo dalyje atlikto tyrimo rezultatai parodė, jog verslumas mokykloje turėtų būti ugdomas projektine veikla, mokytojai nėra linkę aktyviai mokymo procese naudoti grupinių ir individualių projektų, per mažai mokinius skatina dalyvauti projektinėse veiklose. Mokytojai nėra susipažinę su verslumo ugdymui skirta metodine medžiaga ir jos nenaudoja darbe, nėra linkę domėtis naujais vadovėliais ir metodinėmis rekomendacijomis, padėsiančiomis pamokoje ugdyti verslumą. Mokytojams trūksta informacijos sklaidos apie naujas metodines priemones verslumo ugdymui. Pamokose mokytojai taiko daugiausiai pasyvius mokymo metodus. Aktyvieji mokymo metodai taikomi gana vangiai ir retai. Mokyklos nepakankamai dėmesio skiria susitikimų su verslininkais organizavimui, mokytojai mažai motyvuoti organizuoti renginius po pamokų, kurie skatintų mokinių verslumą. Jiems trūksta žinių verslumo ugdymo klausimais, ne visi supranta, kas tai yra aktyvūs mokymo metodai arba nelinkę jų taikyti pamokose, trūksta noro verslumą integruoti į kelias disciplinas.

Raktiniai žodžiai: *verslumas, verslumo ugdymas, metodinė priemonė, aktyvieji mokymo metodai, pasyvieji mokymo metodai.*

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA

Baliutytė S. Development of entrepreneurship education measures for gymnasium. / A master work in field of study of Entrepreneurship education. The work supervisor – lect. Ph.D. J. Dudaitė – Vilnius, Mykolas Romeris University, Faculty of Social Technology, 2013 – p. 114 (with appendixes).

SUMMARY

21st century is relevant with a big change in Europe. These changes are most noticeable in economy and social life. New technologies change social relationship between members of community together with the approach to a business. With the lapse of time the Lithuania and Globe system of education get an important task – to educate young people, who realise what is the business and these, who sufficiently joins to societal life and to apply its skills and knowledge to continuously changing status of economy and society. Today youth entrepreneurship education has become one of the most important directions of development.

The problem of the thesis defines some questions:

- how teachers familiar with the concept of entrepreneurship education, entrepreneurship development training for a variety of instruments and to use them to secondary schools;
- how teachers apply various methods of entrepreneurship education to gymnasiums.

The aim of thesis is – to analyze the application of entrepreneurship education measures for the practical application of gymnasium.

The object of the research - application of entrepreneurship education measures to gymnasiums.

The main tasks of the thesis are: to reveal a conception of entrepreneurship and entrepreneurship education; to base the importance of entrepreneurship in education; to examine the teaching tools for entrepreneurship education and its possibilities to apply it to educational institutions; to analyze the application features of teaching tools for entrepreneurship education.

The methods applied in the thesis: analysis of scientific literature; analysis of official documents and legislations; the survey (quantitative research method).

The first part of the thesis defines the concept of entrepreneurship and entrepreneurship education and analyses the relationship of the concepts.

With reference of official documents of Lithuania and foreign countries, the thesis defines the regulation of entrepreneurship education and reveals its importance. In addition to that, there discussed situation in Lithuania about the opportunities of teachers skills

improvement to apply the methods of entrepreneurship educations. There are analyzed various methodological tools which could be the most suitable for entrepreneurship education in respect of learner.

The second part of the thesis presents empirical research methodology and research organization arrangement. This part defines a goal of the research, objectives and undertake of the research and elaborates on instrumentation (questionnaire) which is used for the research.

The third part of the thesis presents the results of the research. The results shows that entrepreneurship in schools should be educated by projects activities, however teachers are not tend to apply projects activities in education process and only the small number of learners are stimulated to participate in such activities as individual or group project. Results revealed that teachers are not familiar with entrepreneurship education methodological materials and does not use it during lessons. They are not tend to recent education books and methodological recommendations which could help to educate the entrepreneurship during lessons.

There is noticeable a lack of information distribution about the latest methodological tools for entrepreneurship education. The active education methods are quiet rarely and listlessly. Schools pays insufficient attention to the organization meetings with enterprisers because most teachers are not motivated to prepare events after school. Teachers has a relatively big lack of knowledge about entrepreneurship education and only small number of their perceives what is active education methods or are not tend to apply it during lessons, especcially to integrate it to various disciplines.

Keywords: entrepreneurship, entrepreneurship education, methodological tool, active teaching methods, passive teaching methods.

PRIEDAI

1 Priedas

1A Jūsų nuomone, kuris apibrėžimas *tiksliausiai* apibūdina verslumą?

(Prašome pažymėti tik vieną langelį)

Verslumas – tai gebėjimas kurti verslą ir jį įgyvendinti.

₁

Verslumas – tai gebėjimas idėjas paversti veiksmais, kūrybingumas, imlumas naujovėms, drąsa rizikuoti, gebėjimas planuoti ir įgyvendinti savo tikslus.

₂

Verslumas – tai gebėjimas idėjas paversti veiksmais, kūrybingumas, imlumas naujovėms, drąsa rizikuoti, gebėjimas planuoti, kurti verslą ir jį įgyvendinti.

₃

2A Jūsų nuomone, kurie iš žemiau pateiktų elementų yra verslumo kompetencijos dalis?

(Prašome kiekvienoje eilutėje pažymėti tik vieną langelį)

	<i>Ne</i>	<i>Taip</i>
a) Žinios apie verslo kūrimą	☐ ₁	☐ ₂
b) Kūrybiškumas	☐ ₁	☐ ₂
c) Gebėjimas išsikelti savo tikslus	☐ ₁	☐ ₂
d) Pilietiškumas	☐ ₁	☐ ₂
e) Imlumas naujovėms	☐ ₁	☐ ₂
f) Sugebėjimas suburti asmenis naujai veiklai	☐ ₁	☐ ₂
g) Laiko planavimas	☐ ₁	☐ ₂
h) Situacijos prognozavimas	☐ ₁	☐ ₂
i) Gebėjimas priimti sprendimus	☐ ₁	☐ ₂
j) Rizikos valdymas	☐ ₁	☐ ₂
k) Bendravimo gebėjimai	☐ ₁	☐ ₂
l) Loginis mąstymas	☐ ₁	☐ ₂
m) Kritinis mąstymas	☐ ₁	☐ ₂
n) Pozityvus mąstymas	☐ ₁	☐ ₂
o) Tolerancija	☐ ₁	☐ ₂
p) Atkaklumas	☐ ₁	☐ ₂
r) Atsakingumas	☐ ₁	☐ ₂
s) Novatoriškas mąstymas	☐ ₁	☐ ₂

- t) Sugebėjimas „parduoti“ savo idėjas ₁ ₂
- u) Gyvenimo būdas ₁ ₂
- v) Savireguliacija ₁ ₂

3A Kaip manote, kurie iš žemiau pateiktų elementų yra įgimti, o kurie gali būti ugdomi?

(Prašome kiekvienoje eilutėje pažymėti tik vieną langelį)

	<i>Įgimta</i>	<i>Ugdoma</i>	<i>Ir įgimta, ir ugdoma</i>
a) Žinios apie verslo kūrimą	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
b) Kūrybiškumas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
c) Gebėjimas išsikelti savo tikslus	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
d) Pilietiškumas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
e) Imlumas naujovėms	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
f) Sugebėjimas suburti asmenis naujai veikla	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
g) Laiko planavimas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
h) Situacijos prognozavimas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
i) Gebėjimas priimti sprendimus	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
j) Rizikos valdymas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
k) Bendravimo gebėjimai	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
l) Loginis mąstymas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
m) Kritinis mąstymas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
n) Pozityvus mąstymas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
o) Tolerancija	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
p) Atkaklumas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
r) Atsakingumas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
s) Novatoriškas mąstymas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
t) Sugebėjimas „parduoti“ savo idėjas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
u) Gyvenimo būdas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
v) Savireguliacija	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

1B Jūsų nuomone, kiek yra prasmingas verslumo ugdymas šiandieninėje mokykloje?

(Prašome kiekvienoje eilutėje pažymėti tik vieną langelį)

	<i>Visiškai nepras-mingas</i>	<i>Iš dalies nepras-mingas</i>	<i>Nei prasmingas, nei nepras- mingas</i>	<i>Iš dalies prasmingas</i>	<i>Labai prasmingas</i>
a) 1-4 klasėse	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅
b) 5-8 klasėse	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅
c) 9-10 (I-II) klasėse	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅
d) 11-12 (III-IV) klasėse	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅
e) Jūsų dalyko/-ų pamokose	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅

2B Koku būdu mokykloje turėtų būti ugdomas verslumas?

(Prašome pažymėti tiek langelių, kiek reikia)

- a) Verslumui turėtų būti skirta atskira pamoka. ₁
- b) Verslumas turėtų būti integruotas į matematikos ir/arba ekonomikos ir/arba geografijos pamokas. ₁
- c) Verslumas turėtų būti integruotas į visas pamokas. ₁
- d) Verslumas turėtų būti ugdomas projektine veikla. ₁
- e) Verslumas turėtų būti ugdomas kitais būdais. ₁

1C Ar Jūs ugdote mokinių verslumą?*(Prašome kiekvienoje eilutėje pažymėti tik vieną langelį)*

	<i>Ne</i>	<i>Taip</i>
a) Savo dalyko pamokose	☐ ₁	☐ ₂
b) Užklasinėje veikloje	☐ ₁	☐ ₂

2C Ar savo pamokų metu mokiniams suteikiate šias žinias ir ar ugdote šiuos gebėjimus, savybes?*(Prašome kiekvienoje eilutėje pažymėti tik vieną langelį)*

	<i>Ne</i>	<i>Taip, 1-3 kartus per metus</i>	<i>Taip, daugiau nei 3 kartus per metus</i>
a) Žinios apie verslo kūrimą	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
b) Kūrybiškumas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
c) Gebėjimas išsikelti savo tikslus	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
d) Pilietiškumas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
e) Imlumas naujovėms	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
f) Sugebėjimas suburti asmenis naujai veikla	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
g) Laiko planavimas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
h) Situacijos prognozavimas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
i) Gebėjimas priimti sprendimus	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
j) Rizikos valdymas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
k) Bendravimo gebėjimai	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
l) Loginis mąstymas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
m) Kritinis mąstymas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
n) Pozityvus mąstymas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
o) Tolerancija	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
p) Atkaklumas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
r) Atsakingumas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
s) Novatoriškas mąstymas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
t) Sugebėjimas „parduoti“ savo idėjas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
u) Gyvenimo būdas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
v) Savireguliacija	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

3C Ar per paskutiniuosius 3 mokslo metus Jums teko dalyvauti seminaruose, projektuose, skirtuose verslumo ugdymo klausimams nagrinėti?

(Prašome kiekvienoje eilutėje pažymėti tik vieną langelį)

	<i>Ne</i>	<i>1-3 dienas</i>	<i>4 ir daugiau dienų</i>
a) Nacionaliniuose.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
b) Regioniniuose.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

4C Ar studijų universitete / kolegijoje metu esate studijavę dalyką, susijusį su:

(Prašome kiekvienoje eilutėje pažymėti tik vieną langelį)

	<i>Ne</i>	<i>Taip</i>
a) Verslumo ugdymu	☐ ₁	☐ ₂
b) Verslumu / verslo pagrindais	☐ ₁	☐ ₂

5C Ar esate susipažinęs/-usi su šiomis verslumo ugdymui skirtomis metodinėmis priemonėmis?

(Prašome kiekvienoje eilutėje pažymėti tik vieną langelį)

	<i>Ne arba nežinau</i>	<i>Žinau menkai</i>	<i>Gerai susipažinęs/-usi</i>
a) Verslumo gebėjimų ugdymas 9-10 klasėse. Ugdymo plėtotės centras. Vilnius, 2012.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
b) Metodinės rekomendacijos. Verslumo gebėjimų ugdymas 11-12 klasėse. Ugdymo plėtotės centras. Vilnius, 2012.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
c) Verslumo ugdymas: simuliaciniai žaidimai ir užduotys. Elektroninė mokytojo knyga/ VŠĮ Drąsinkime ateitį. Vilnius, 2011.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
d) Verslumo pradmenys. Užduotys ir vertinimo pavyzdžiai. Durhamo universiteto verslo mokykla, 2000.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
e) Mogišaitė, L. Verslumo ugdymas. Vilnius, 2010.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
f) Lietuvos Junior Achievement programos metodinė medžiaga	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
g) Verbickienė, G. ir kt. Žingsnelis į ekonomiką. Užduočių sąsiuvinis 1-2 klasėms. Vilnius, 2004.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

h) Malčiauskienė, A. ir kt. Pasirinkimų šalis. 1 dalis/ 2 dalis. Pratybų sąsiuviniai 3-6 klasių mokiniams. Vilnius, 2004.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
i) Malčiauskienė, A. ir kt. Pasirinkimų šalis. Mokytojo knyga Vilnius, 2005.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
j) Suiter, M., C. Pirmieji finansiniai įgūdžiai. 3-5 klasės. Mokytojo knyga. Vilnius, 2002.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
k) Suiter, M., C. Pirmieji finansiniai įgūdžiai. 3-5 klasės. Moksleivio knyga. Vilnius, 2002.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
l) Integruotas verslumo ugdymas dailės ir technologijų pamokose pradinėse klasėse. 2013.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

6C Ar naudojotės šiomis verslumo ugdymui skirtomis metodinėmis priemonėmis savo darbe?

(Prašome kiekvienoje eilutėje pažymėti tik vieną langelį)

	<i>Ne</i>	<i>Taip, 1-3 kartus per metus</i>	<i>Taip, daugiau nei 3 kartus per metus</i>
a) Verslumo gebėjimų ugdymas 9-10 klasėse. Ugdymo plėtotės centras. Vilnius, 2012.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
b) Metodinės rekomendacijos. Verslumo gebėjimų ugdymas 11-12 klasėse. Ugdymo plėtotės centras. Vilnius, 2012.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
c) Verslumo ugdymas: simuliaciniai žaidimai ir užduotys. Elektroninė mokytojo knyga/ VŠĮ Drąsinkime ateitį. Vilnius, 2011.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
d) Verslumo pradmenys. Užduotys ir vertinimo pavyzdžiai. Durhamo universiteto verslo mokykla, 2000.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
e) Mogišaitė, L. Verslumo ugdymas. Vilnius, 2010.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
f) Lietuvos Junior Achievement programos metodinė medžiaga.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
g) Verbickienė, G. ir kt. Žingsnelis į ekonomiką. Užduočių sąsiuvinis 1-2 klasėms. Vilnius, 2004.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

h) Malčiauskienė, A. ir kt. Pasirinkimų šalis. 1 dalis/ 2 dalis. Pratybų sąsiuviniai 3-6 klasių mokiniams. Vilnius, 2004.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
i) Malčiauskienė, A. ir kt. Pasirinkimų šalis. Mokytojo knyga Vilnius, 2005.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
j) Suiter, M., C. Pirmieji finansiniai įgūdžiai. 3-5 klasės. Mokytojo knyga. Vilnius, 2002.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
k) Suiter, M., C. Pirmieji finansiniai įgūdžiai. 3-5 klasės. Moksleivio knyga. Vilnius, 2002.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
l) Integruotas verslumo ugdymas dailės ir technologijų pamokose pradinėse klasėse. 2013.	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

7C Kokie, Jūsų manymu, metodai/formos tiktų verslumui ugdyti?

(Prašome kiekvienoje eilutėje pažymėti tik vieną langelį)

	<i>Netiktų</i>	<i>Iš dalies tiktų</i>	<i>Labai tiktų</i>
a) Atvejo analizė	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
b) Problemų sprendimas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
c) Minčių lietus	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
d) Minčių žemėlapis	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
e) Refleksija	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
f) Pranešimo rengimas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
g) Pranešimo pristatymas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
h) Paskaita	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
i) Individualus projektas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
j) Grupinis projektas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
k) Darbas grupelėse	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

l) Diskusijos	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
m) Debatai	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
n) Susitikimas su verslo žmonėmis	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
o) Verslo plano rengimas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
p) Vaidmenų žaidimas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
r) Simuliacija	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
s) Mokyklinė mugė	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
t) Mokyklinė įmonė	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
u) Kūrybinės dirbtuvės	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
v) Verslo plano/projekto vertinimas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
z) De Bono kepurės	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
x) Vizualizacija	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
z) Aktyvus skaitymas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

8C Ar naudojate šiuos metodus/formas savo darbe?

(Prašome kiekvienoje eilutėje pažymėti tiek langelių, kiek reikia)

	Ne	Nauduju konkrečiai verslumui ugdyti	Nauduju apskritai
a) Atvejo analizė	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
b) Problemų sprendimas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
c) Minčių lietus	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
d) Minčių žemėlapis	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
e) Refleksija	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
f) Pranešimo rengimas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂

g) Pranešimo pristatymas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
h) Paskaita	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
i) Individualus projektas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
j) Grupinis projektas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
k) Darbas grupelėse	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
l) Diskusijos	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
m) Debatai	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
n) Susitikimas su verslo žmonėmis	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
o) Verslo plano rengimas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
p) Vaidmenų žaidimas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
r) Simuliacija	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
s) Mokyklinė mugė	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
t) Mokyklinė įmonė	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
u) Kūrybinės dirbtuvės	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
v) Verslo plano/projekto vertinimas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
z) De Bono kepurės	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
x) Vizualizacija	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂
z) Aktyvus skaitymas	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₂

9C Kaip verslumo ugdymą vertina Jūsų mokiniai (Jūsų pamokose arba Jūsų užklasinėje veikloje)?

(Prašome kiekvienoje eilutėje pažymėti tik vieną langelį arčiau vieno arba kito žodžio žodžių poroje)

nenaudinga ₁ ₂ ₃ ₄ ₅ ₆ ₇ naudinga

nuobodu ₁ ₂ ₃ ₄ ₅ ₆ ₇ patinka

1D Jūsų amžius: _____

(Prašome įrašyti)

2D Jūsų lytis:

(Prašome pažymėti tik vieną langelį)

Moteris

₁

Vyras

₂

3D Kurio/-ių dalyko/-ų mokytoju/-a esate?

(Prašome įrašyti visus mokomuosius dalykus)

4D Jūsų kvalifikacinė kategorija:

(Prašome pažymėti tik vieną langelį)

Jaunesnysis mokytojas

₁

Mokytojas

₂

Vyr. mokytojas

₃

Metodininkas

₄

Ekspertas

₅

5D Jūsų mokyklos tipas (jei dirbate keliose mokyklose, pažymėkite tos mokyklos tipą, kurioje turite daugiausia darbo valandų):

(Prašome pažymėti tik vieną langelį)

Pradinė mokykla	☐	1
Pagrindinė mokykla	☐	2
Vidurinė mokykla	☐	3
Gimnazija	☐	4
Jaunimo mokykla	☐	5
Profesinė mokykla	☐	6

6D Jūsų mokyklos vietovė (jei dirbate keliose mokyklose, pažymėkite tos mokyklos vietovę, kurioje turite daugiausia darbo valandų):

(Prašome pažymėti tik vieną langelį)

Kaimas ar kaimo vietovė (mažiau nei 3 000 gyventojų)	☐	1
Miestelis (nuo 3 000 iki 15 000 gyventojų)	☐	2
Miestas (nuo 15 000 iki 100 000 gyventojų)	☐	3
Didmiestis (Kaunas, Klaipėda, Panevėžys, Šiauliai)	☐	4
Vilnius	☐	5

7D Jūsų mokyklos regionas:

(Prašome pažymėti tik vieną langelį)

Alytus	☐	1
Vilnius	☐	2
Kaunas	☐	3
Utena	☐	4
Panevėžys	☐	5
Šiauliai	☐	6
Tauragė	☐	7
Klaipėda	☐	8
Marijampolė	☐	9
Telšiai	☐	10

Respondentų vertinimas, dėl verslumo ugdymui skirtų metodų/formų ir jų naudojimas darbe

	Netiktu	Tiktu	Nenaudoju	Taip, naudoju
Atvejo analizė	34	132	65	101
Problemų sprendimas	21	145	98	68
Minčių lietus	58	108	120	46
Minčių žemėlapis	82	84	160	6
Refleksija	34	132	100	66
Pranešimo rengimas	56	110	131	35
Pranešimo pristatymas	54	112	129	37
Paskaita	23	143	36	130
Individualus projektas	42	124	131	35
Grupinis projektas	8	158	111	55
Darbas grupelėse	6	160	28	138
Diskusijos	34	132	75	91
Debatai	53	113	151	15
Susitikimas su verslo žmonėmis	4	162	153	13
Verslo plano rengimas	3	163	150	16
Vaidmenų žaidimas	76	90	136	30
Simuliacija	90	76	150	16
Mokyklinė mugė	31	135	151	15
Mokyklinė įmonė	5	161	158	8
Kūrybinės dirbtuvės	19	147	157	9
Verslo plano/projekto vertinimas	11	155	158	8
De Bono kepurės	125	41	161	5
Vizualizacija	36	130	45	121
Aktyvus skaitymas	113	53	129	37

Situacija, kaip mokytojai taiko arba netaiko verslumo ugdymo metodus ir formas, priklausomai nuo jų požiūrio į metodų/formų tinkamumą naudojimui pagal keturias sąlygas

	„Tinka ir naudoja“		„Netinka ir naudoja“		„Netinka ir nenaudoja“		„Tinka ir nenaudoja“	
	-	+	-	+	-	+	-	+
Atvejo analizė	70	96	162	4	136	30	131	35
Problemų sprendimas	100	66	164	2	147	19	87	79
Minčių lietus	121	45	165	1	109	57	103	63
Minčių žemėlapis	161	5	165	1	85	81	87	79
Refleksija	103	63	163	3	135	31	97	69
Pranešimo rengimas	133	33	164	2	112	54	89	77
Pranešimo pristatymas	130	36	165	1	113	53	90	76
Paskaita	45	121	157	9	152	14	144	22
Individualus projektas	132	34	165	1	125	41	76	90
Grupinis projektas	111	55	166	0	158	8	63	103
Darbas grupelėse	31	135	163	3	163	3	141	25
Diskusijos	82	84	159	7	139	27	118	48
Debatai	154	12	163	3	116	50	65	101
Susitikimas su verslo žmonėmis	153	13	166	0	162	4	18	148
Verslo plano rengimas	150	16	166	0	163	3	19	147
Vaidmenų žaidimas	138	28	164	2	92	74	104	62
Simuliacija	150	16	166	0	76	90	106	60
Mokyklinė mugė	151	15	166	0	135	31	46	120
Mokyklinė įmonė	158	8	166	0	161	5	13	153
Kūrybinės dirbtuvės	157	9	166	0	147	19	28	138
Verslo plano/projekto vertinimas	158	8	166	0	155	11	19	147
De Bono kepurės	161	5	166	0	41	125	130	36
Vizualizacija	59	107	152	14	144	22	143	23
Aktyvus skaitymas	136	30	159	7	60	106	143	23

Verslumo ugdymui skirtų metodų/ formų taikymas ekonomikos pamokoje, priklausomai nuo jų tinkamumo naudoti verslumo ugdymui, pagal dvi sąlygas (proc.)

Sąlyga: <i>Tinka ir naudoja</i>	Atvejo analizė	Problemų sprendimas	Mintčių lietuviams	Mintčių žemėiams	Refleksija	Pranešimo rengimas	Pranešimo pristatymas	Paskaita	Individualus projektas	Grupinis projektas	Darbas grupelėse	Diskusijos	Debatų	Susitikimas su verslo žmonėmis	Verslo plano renimas	Vaidmenų žaidimas	Simuliacija	Mokyklinė mugė	Mokyklinė įmonė	Kūrybinės dirbtuvės	Verslo plano/ projekto vertinimas	De Bono kepurės	Vizualizacija	Aktyvus skaitymas
Visi dalykai	9.23 %	6.35 %	4.33 %	0.48 %	6.06 %	3.17 %	3.46 %	11.63 %	3.27 %	5.29 %	12.98 %	8.08 %	1.15 %	1.25 %	1.54 %	2.69 %	1.54 %	1.44 %	0.77 %	0.87 %	0.77 %	0.48 %	10.29 %	2.88 %
Ekonomika	8.82 %	7.35 %	2.94 %	0.00 %	5.88 %	4.41 %	5.88 %	4.41 %	1.47 %	8.82 %	8.82 %	5.88 %	0.00 %	7.35 %	8.82 %	1.47 %	1.47 %	0.00 %	5.88 %	1.47 %	5.88 %	0.00 %	2.94 %	0.00 %

Sąlyga: <i>Tinka ir nenaudoja</i>	Atvejo analizė	Problemų sprendimas	Mintčių lietuviams	Mintčių žemėiams	Refleksija	Pranešimo rengimas	Pranešimo pristatymas	Paskaita	Individualus projektas	Grupinis projektas	Darbas grupelėse	Diskusijos	Debatų	Susitikimas su verslo žmonėmis	Verslo plano renimas	Vaidmenų žaidimas	Simuliacija	Mokyklinė mugė	Mokyklinė įmonė	Kūrybinės dirbtuvės	Verslo plano/ projekto vertinimas	De Bono kepurės	Vizualizacija	Aktyvus skaitymas
Visi dalykai	1.82 %	4.10 %	3.27 %	4.10 %	3.58 %	4.00 %	3.95 %	1.14 %	4.68 %	5.35 %	1.30 %	2.49 %	5.25 %	7.74 %	7.64 %	3.22 %	3.12 %	6.23 %	7.95 %	7.17 %	7.64 %	1.87 %	1.19 %	1.19 %
Ekonomika	0.00 %	2.00 %	4.00 %	8.00 %	4.00 %	2.00 %	2.00 %	2.00 %	10.00 %	0.00 %	0.00 %	2.00 %	8.00 %	2.00 %	0.00 %	10.00 %	4.00 %	12.00 %	4.00 %	10.00 %	4.00 %	6.00 %	2.00 %	2.00 %